KA JINGROI KA RI KHASI
VII

K. CANTLIE, M.A., I.C.S.

KA AIÑ U KHASI

Ba la pynkylla

da

U T. CAJEE, B.Sc., B.L.

1969

ST. ANTHONY'S COLLEGE

SHILLONG.

KA AIÑ U KHASI

K. CANTLIE, M.A., I.C.S.

KA AIÑ U KHASI

Ka bynta ka ba-ar

Ba la pynkylla

da

U T. CAJEE, B.Sc., B.L.

1969

ST. ANTHONY'S COLLEGE

SHILLONG.

TO FATHER COSTA

I give permission gladly for publication of a translation in Khasi of my Notes on Khasi Law.

K. Cantlie.
Commissioner.
10/12/37

DE PERMISSU SUPERIORUM.

K. 598

DON BOSCO PRESS

SHILLONG.

Shikyntien

Da ka jingsngewbha ka bakhraw ngi tyrwa ha ki paidbah Khasi bad Pnar jong ngi sa kane kawei pat ka kot thymmai kaba long na kajuh ka thir jong 'Ka Jingroi ka Ri Khasi,' na kaba man u Khasi bad u Pnar un iohi shai ha ka jingthoh tyngkreiñ ia la ki dustur barim bajah kiba la hiar pateng pateng na la u Ñi-u-Kong, u Longshuwa-Manshuwa la jong uba la saiñ ka pyrkhatpyrdaiñ kaba biang-pa-biang ban seng nongrim ia ka Aiñ u Khasi ban suk ban saiñ ka ri, ka hima bad ka shnong ka thaw.

Da ka jingsngewbha ruh nga thoh kum ka ktien lamphrang ia kane ka kot thymmai shuwa ban iehnoh ia ka ri Khasi kumba katto-katne snem.

Na ka bynta kane ka kot, nga dei ban sngewnguh shibun eh ia u Mr. K. Cantlie, I. C. S. uba la shah ia nga da ka jingsbun jong u ban pynkylla ia ka kot jong u ka "Notes on Khasi Law" sha ka ktien Khasi. Mynba u dang shong ha Gauhati, haba u ai ha nga ia ka jingbit ban pynkylla ia katei ka kot jong u, u la ong ba u sngewbha eh ban iarap ia ki Khasi namar u ieid shibun ia ki. Kumta ia u hi ki Khasi bad Pnar ki dei ban pyni ia la ka jingsngewnguh.

Kane ka kot ka don tang ka bynta ka ba-ar jong ka jingthoh jong u, namar ka bynta banyngkong dang pynkhreh mynta. Hynrei kane hi ruh ka long ka babiang ha lade bad ka basngewtynnat bad myntoi shibun. Ka bynta banyngkong kan sa nang bud.

Kawei pat, nga dei ban ainguh ia u Mr. T. Cajee, B.Sc., B. L. uba la trei shitom ban pynkylla bad ban buh jingkynthoh artat haman la ka lynnong khnang ban iarap ia la ki para-ri la jong.

Ko lok Khasi bad Pnar, to sngewnguh ia kine ki briew kiba trei bad dang trei shuh shuh na ka bynta ka jingmyntoi jong phi hi.

Nga dei ruh ban ainguh ia kito baroh kiba la iarap ia nga ha kaba pyndep ia ki san tylli ki kot ba la mih bad nga sngewbha ban ong ba nga iehnoh ia ki kot ba dang sah jong ka thir ban pyndep da kiwei pat kiba dang trei mynta.

Khublei shibun eh.

Bishop's House, G. Costa, s.c.
24-2-39.

Ka Jingkdew - Sla

Bynta II

Bynta III.

Appendix B.

KA JINGLAMPHRANG

Ia kane ka kot la sdang da ka jingkdew jingmut jong u plidar Assamese uba pyni ia ka jingeh ka bakhraw ba ki plidar, khamtam kito ki bym long Khasi, ki iakynduh ha kaba wad jingtip shaphang ka aiñ bad ki dustur Khasi. Ka kot bakhraw jong u Colonel Gurdon, "Ki Khasi," ka don ka jingthoh ka babiang ia ka jingim jong ki ha ïng ha sem-bad habar, hynrei ka jingthmu jong ka kam long ban pynshai ia ka Aiñ. Bun na ki jingrai jong ki nongbishar Khasi ki don ha ki kamra buh jingthoh, hynrei ki long ki balyngkot bad ba'iadei bad ka kam. Ka jingtip ia ki tynrai jong ka aiñ ka long kaba donkam shuwa ban sngewthuh ia ki. Ki mokotduma ba kham heh ha khmat u Sahep bishar ki don tang khyndiat bad kiei kiei kiba wan rah ha khmat jong u, kim pat biang ban ai ka jingpynshai ka bapaka ia ka aiñ ha ki jingrai. Ki ïngshari, ha ka rukom ka badei, ki pyrshang katba lah, ban shu pynsuk ia ka jingiakajia ha la poh ïng poh sem ne ha la i kur i jait kat kum ka jingbthah jong ki kñi ki kpa kaba iadei kyrpang bad kata ka kam. Ka jingburom ia ki kmie ki kpa, u ñi u kong, ka jingbha jingmut bad ka jingjynsur mynsiem ha ka niam ka la pynlah ia ki ïng Khasi ban pynsuk ia ki jingiakajia jong ki bad ban pyniadei ia ki riti rim bad ki jingkylla jong ka sah lang im lang mynta kiba la wanlam da ka niam Kristan bad ka khaï pateng.

Ka kot kaba pyrshang ban ai da ka aiñ bapyrkhing, ha ka jaka ka riti bakylluid, ka lah ban leh shibun ka jingsniew ha ka jaka ban leh bha. Hynrei namar ba mynta ka jingleit ïngshari ka nang jur, khlem pep ki jingrai ki badonkam kin don hadien, kiba ki plidar babun mynta kin shim kum ki nuksa. Namar bym don nongialam, ka rukom kaba lah ban leh ka long tang ban shu thaw hi ia ki jingeh, nangta pat sa wad kumno yn rai ia kawei-pa-kawei na kita ki jingeh, bad hadien kata sa tei kawei ka jingpyrkhat baiasoh lang na kine ki jingrai.

Kane ka long kaei kaei ka baeh shibun bad bunsien ia ki lynnong kiba la thoh ruh dei ban thoh biang. La ia ki ktien aiñ la kiar khnang bad ia baroh kawei ka kot la pynpaw kum ka bajem eh, ka long kaba bakla ban pyrkhat ba don ka nongialam ka bajem ka ban ai ki rai kiba dei thik ia ki mokotduma. Katto katne ki jingeh, khamtam lei kito kiba iasoh bad ki jingkylla ba la wan rah da ka juk thymmai, la iehnoh khnang na ka jingpyni nia, namarba kano kano ka jubab kan long kaba shu antad.

Shihajar nguh nga dei ban ai ia u Mr. David Roy jong ka Assam Civil Service, uba khlem ka jingiapyni nia bad jingiarap jong u kane ka kot kan ym lah paw pyrthei. U la thoh hi katto katne ki lynnong bad baroh kawei ka bynta ka banyngkong la iatai nia sa iatai nia bad u la bun bnai.

U Rai Bahadur Dohory Ropmay, uba la shong thait noh na ka Assam Civil Service, u rangbah uba la mlien shibun eh ha ka aiñ, u la lehsbun ha kaba pule ia kane ka kot bad u la ai jingmut ban kylla katto katne ia ka Bynta I. U la ai la ka jong ka jingmut ka bakhia ba ka jingbatai pynshai ka la biang bha ban shon. Nga la ioh jingiarap ruh na u Rai Sahep Hormu Rai Diengdoh bad na ka jingthoh jong u ha ka 'Juk' shaphang ka jingshongkurim, bad na u Mr. Nalle, jong ka Shillong Bar, na ka bynta ka jingthoh jong u shaphang ka jinghiarpateng ha ka "Times of Assam."

U Mr. Josingh Rynjah jong ka Assam Civil Service u la thoh kawei ka jingbatai ka badonkam. Na u Mr. Wiscott jong ka Assam Civil Service Junior nga la ioh ki jingkylli tohkit shaphang ka aiñ khyndew ha Jowai.

U Jogidhon Wadar jong ka Shella u la thoh ia ka bynta kaba iadei bad ka Riti Shella. Ki jubab jong u ki long ki bashai; la shu shim ba ki long ki report babeit namar u long uba tip bha eh ia kata ka Riti.

Ia ki jingbishar bad report jong u Mr. Dentith, I.C.S., Sahep Bishar, la kdew bunsien; baroh ki nongpule jong ka aiñ Khasi ki kitram na u na ka bynta ka jingbatai bastad bajrong jong u ia ki jingeh.

Ka Bynta II ka don ka aiñ khyndew. Don shibun ha ka lynnong ia ka ri lum Jaintia kaba iadei bad ka khajna khyndew ban ia ka aiñ khyndew; hynrei, ha ka jinglong khyllah ba ka don mynta, ka long ka baeh ban pyniakhlad.

Ka Bynta III ka ktah ia ki hima Syiem; hynrei ka jingthmu jong ka ka kut noh tang ha katto katne ki jingeh kiba pynshitom ia ka jingpyniaid kam. Ka jingiapyni nia ia ka bor synshar duh halor ki jaka, ia ka bor bishar bad ia ka jinglong khun long hajar bad ka histori ki Sanad, ia kine baroh la thmu khnang tang ban batai ia ka jingsdang kine ki jingeh bakyrpang. Ia ka jingsynshar poh hima ki syiem ym shym ktah eiei, lait tang haba ki don jingiasoh bad kitei ki khmat haneng.

Ia ka lynnong bakhatduh, shaphang ka jingiasoh lang ki hima hapoh kawei ka jingsynshar (Federation), la buh hadien ka jingartatien ka bakhraw, bad na ka daw ba ka jingiehnoh ia kawei na ki jingeh ki badonkam eh kam long ka badei, ha ka kot kaba ka jingthmu jong ka ka long ban iarap ia ki Khasi ban sngewthuh ia ki jingeh kiba don hakhmat jong ki kiba iadei ia ka aiñ bad ia ka jingsynshar.

1934. **(Keith Cantlie.)**

BYNTA II

XII

KA AIÑ KHYNDEW HA RI JAINTIA

Ha ka snem 1835 ia u Syiem Jaintia la pynkheiñ bad ka ri lum (Jaintia) ka kylla long hima Sorkar.

Ym shym shim khajna eiei. Ki Doloi na la ka ilaka ki ju phah uwei u 'lang-shynrang man la ka snem sha u Agent Sorkar ha Sohra, ka jingiaibteng ia ka rukom ainguh syiem da u 'lang-shynrang kaba ju don shisien shisnem na man la ka shnong. Ha ka snem 1851 u Mr. Allen u la thoh ka report sha ka Sorkar Bengal shaphang ka jingsynshar ia ka ri Khasi bad Jaintia. U la shem ba don ki khyndew hima (Raj) ha ri lum ia kiba katto katne la bat da ki rangbah hima kum ki ri shakri. U la lum bad ioh jingtip ba kum kita ki khyndew ki don ha ki 11 tylli ki jaka Doloi.

Ia kine ki khyndew la bat da ki Doloi bad kiwei pat ki rangbah hima lane la shim noh da ki briew ki bym dei hok, hadien ka jingkheiñ syiem namar bym don nongpyniaid shuh. U Mr. Allen u la kynthoh bha ban don ka jingtohkit khnang ban ioh bat ia ki hok ka Sorkar kum ka nongmihbujli jong u syiem.

2. Kumta ha ka snem 1859 la phah katto katne ngut ki nongthew khyndew (amin) khar Bengal ban thew ia kine ki khyndew. Ki la shem ba baroh ki don 1461 hals, kaba ia ryngkat bad 6,239 akar, (shi hal ka long 4½ akar), ha ki 15 ki ilaka jong ki Doloi. La don 655 hal ka khyndew Raj; 207 hal ka khyndew ki Doloi bad ki rangbah hima kum ki Pator, Basan, Piion, Sangot, Duhalia bad kiwei

kiwei ; 212 hal ka khyndew ki Lyngdoh ; 299 hal ka khyndew Sanna bad Bandhari (U Sanna bad u Bandhari ki long ki nongap ia ka jingmih na ki khyndew); 85 hal ka khyndew ki nongpuja bad 7 hal ka jong ki shakri u syiem. La ka Sorkar ka la thew ia ki khyndew ruh hynrei kam shym pyrshang ban bat bad pyniaid ia ki.

3. Ha ka snem 1860 ka Sorkar ka la buh shi shityngka kum ka khajna ïng. Kane ka la pynkhih ka thma kaba ki la pynjem noh shisyndon. Nangta pat ka Sorkar ka la pynmih sa ki bai stam, khajna kamai, bad musul dieng bad dohkha. Ka jingkynad na kine baroh ka la pynmih ka jingialeh ha ka por ba u Daroka u leit ia mushlia bad ka jinglehniam ha ka snem 1861. Ia ka thma la pynjem ynda la ialeh 15 bnai.

4. Ha ka snem 1867, u Mr. Shadwell, u Sahep Khynnah, u la ioh hukum ban thew ia ki khyndew rep baroh ha ri Jaintia. Ki nongtrei ki la don tang 3 ngut bad ki trei tang shitlang. Ka jingmih ka long ka bym thikna, bun na ki jaka ba ki pynrung ki la ioh tang na ka jingiathuh jong ki Doloi ki bym nang eiei. Ka jingtohkit ka bathikna bad babeit kam lah ban mih na tang kattei ki nongtrei bad hapoh katei ka por. Ia ki khyndew ba rep tista (hali) ki buh 3920 akar ka jong ka Sorkar (Raj) bad 4001 akar ka ri kynti ki briew. Ka khyndew rep lum (shifting) ki buh 12,221 akar.

5. Ha ka snem 1882 ia u Mr. Heath, Sahep Khynnah, la hukum ban tohkit shaphang ka aiñ khyndew. U la thoh ka *report* ka babiang bad bha eh ha ka snem 1884. U la pynbynta ia ki 19 ki ilaka jong ki Doloi ha ki 4 kyntoit. Ha ka kyntoit banyngkong u la buh ia ka Nartiang, Nongjngi, Mynso, Shiliang-Myntang bad Nongphyllut. Ka kyntoit ka ba-ar ka kynthup ia ka Maskut, Jowai, Nongbah, Shangpung bad Raliang. Ha ka balai ki don ka Amwi, Rymbai, Sutnga bad Nongkhlieh. Ka basaw ka long ka

Darang, Nongtalang, Satpator, Lakadong bad Narpuh. Kine ki don ha ri War ha ki ranab shaphang shathie. U la thaw sa ka kyntoit ka basan ia ki 4 sordar ha ri Bhoi, shaphang shatei bad mihngi, kiba la don da ki Mikir bad ki Kuki. Ki long mynta ki ilaka Doloi jong ka Bhoi, Mynriang bad Saipung.

Ha ka kyntoit ka banyngkong la don shibun ka dew hali ka jong ka sorkar bad ka jong ki briew, bad don shibun ka jingrep lum ia u kba bad u krai ha ki jaka lum. Jaka lum ka mut baroh ka khyndew ka bym dei hali.

Ha ka ba-ar ka kyntoit ka kham bun ka dew hali.

Ka balai ka kyntoit kam don dew hali.

Ka basaw ka kyntoit ka don ki bri tympew, bad ka jingrep lum ia u khaw bad u krai. Kam don dew hali.

Ka basan ka kyntoit ka don tang ka rep lum da kaba thang khlaw (jhum).

Don arjait ki dew hali, ka banyngkong ka long ka khyndew ba la wanlam um da ki nur na ki wah, ka ba-ar pat ka long ka khyndew kaba shaniah tang ha u slap ban ioh um. Ia ka banyngkong ki rep man ka snem, ia ka ba-ar pat ynda ki la rep 3 snem ki iehnoh shrah noh kumba 4 ne 5 snem. Ka dew hali ka long ka ri kynti jong ki briew ne ka ri shakri jong ka Sorkar, hynrei namarba ka Sorkar ka la shu iehnoh kumto naduh ka jingkheiñ jong u syiem, ki Doloi, ki rangbah shnong bad ki nongshong shnong hi ki la rep ha ki. Ia ka ri lum la dawa kum ka jong ki briew ne kum ka dew Sorkar bym pyndonkam (Govt. waste) - (ka ktien ba la pyndonkam da u Mr. Heath ia ka khyndew baroh ka bym don ba kam ri kynti). Ha ki kyntoit 1 bad 2 u la shem ba ka jingdawa ri kynti ha ri lum kam shym bun, namar ba don shibun ki hali. Ia ka ri kynti la dawa khamtam ha kito ki jaka kiba hapoh ki diengkseh. Hynrei ha ki kyntoit 3 bad 4 haba ym don hali, lajan ia baroh ka khyndew la kam da ki briew kum ka ri kynti; ka khyndew kam long ka basboh, bad ka jingiehnoh shrah

ka long naduh 15 haduh 20 snem. Namar ba kawei kawei ka ïng ka donkam shibun ka khyndew, ka jingmih na kane ka long ka jingiasam bynta ia ka lum baroh kawei.

5. Ki rangbah shnong ki long ki nongiarap jong u Doloi. Ka tulop jong ki ka long tang na ka jingbat ia ki khyndew. Ia ka jingbun jong ki rangbah shnong la rai da ka riti jong ka shnong naduh hyndai hynthai, bad la jied ia ki na ki katto katne ki jait. U Syiem Jaintia u ai khyndew ia ki. Ia kine ki khyndew la tip bha, la la don ka jingtharai sniew ba ki Doloi ki la die katto katne na ki. Katto katne na ki Doloi ruh ki bat khyndew shakri ialade.

Ia ki khyndew ba la bat da ki nongpuja lah ban pynthikna. Ka nongmuna ka long ka khyndew ba la bat da ki Kamar na ka bynta ban siew bai lut ia ki jingkñia shnong.

6. Ki khyndew Raj ki long ki mar kynti jong ki syiem kiba ki ai wai ha ki briew kiba siew baiwai lyngba ki Doloi. Na ka bynta ki ri Sanna bad Bandhari ia ki baiwai la siew lehse lyngba u Sanna ne Bandhari ha u Doloi.

Katto katne ki iathuh ia u Mr. Heath ba u syiem u bat ia kine ki khyndew Raj na ka bynta ialade, kiwei pat ki ong ba u syiem u ai ia ki ha ki kur kynthei ba kin bam.

7. Ka jingshem u Mr. Heath ia kitei baroh ka mih na ka jingiehnoh lyngkar kaba la bun snem. Ha katto katne ki shnong ia ki ri Raj la bat da ki briew, ha katto katne pat la bat da ki rangbah shnong bad da ki briew kiba la shah rep da kine ki rangbah shnong. Ha kawei pat ka ilaka Doloi, u Doloi u la bat katto katne ki khyndew namar u ong ba u la siew ia ka jinglut jingsep jong ki jinglehniam ha shnong; ia kiba sah pat ki briew ki la bat bad ki ong ba ki la siew ia ki baipuja, haba ha ka jingshisha kim shym siew eiei. Ha Nongbah pat kat kaba sah na ka ri Raj la

aiwai da ki trai shnong bad ia ka jingmih nangta la pynlut ha ka jingkñia shnong. Ki ri Sanna bad Bandhari ki dei ki mar kynti jong u syiem kiba ki Sanna bad Bandhari ki shu long tang ki nongpyniaid ne ki nonglum khajna jong u. U Mr. Heath u la shem ba ki nongbat ia kine ki shu bat ei khlem siew eiei lane ki ai eiei tang ha ki jingkñia shnong.

8. Nangta u Mr. Heath u buh kine ki jingtyrwa kiba donkam. Lada ka jingioh khajna ka long da ka khajna khyndew, ka jingeh ka banyngkong ka mih na ka jaka lum. Ka jingiasngewthuh hapdeng ki briew ia ka hok jong kiwei ban rep ha ki jaka ba la skut, ka pyllait shibun ki jingiakajia, namar u briew u lah ban iehnoh shrah bun snem ia ka dew sniew, da kaba tip thikna ba u lah ban leit phai biang sha ka. Hynrei ka jingkam khyndew ba khlem ujor, ka bakhraw ha ka por ba dang khyndiat briew, kan pynshitom shibun ia ki briew ne kan pynmih ka rukom trai khyndew bad nongwai ynda la bun briew. Man la ka por ki briew ki kam khyndew khlem da don jingkhang na ka Sorkar. Naduh ba la wan ka Sorkar ia kine ki khyndew ki briew ki iadie, ia airam bad ia aiwai.

U Mr. Heath u ong, ban thew (survey) ia kine ki jaka lum bym shym kam ki briew bad ban kam ia ki kum ka khyndew Sorkar, ka long ka bym myntoi eiei. Ka jinglut kan long ka bakhraw bad lah ban siew ia kata ka jinglut sa tang da kaba pynrung noh da ka khajna khyndew ha kaba ia ka jingrep ha kine ki jaka yn thew man ka snem bad yn oh khajna. Namarba ka jingrep ha man la ki jaka ka long tang arsnem bad ka bud pat da ka jingiehnoh shrah bun snem, ia ka kam thew la dei ban leh man ka snem. Ka kam kat kata ka long ka bym lah ban leh. Ka jingthew ia ka khyndew Sorkar bym pyndonkam (waste) ka mut ruh ka jingpynthikna ia ka jingkam ri kynti ki briew ia kine ki

khyndew. Lymda don ka jingthmu ban buh da ka khajna khyndew ia kine ki jaka, u Mr. Heath u pyrkhat ba ka jingtohkit ia kine ki jingkam khyndew kan pynmih ka jingbymsuk khlem da ai jingmyntoi eiei ia ka Sorkar.

U la buh kine ki lad shim khajna kiba lah ban leh :

(1) Tang ka khajna ïng.

(2) Ka khajna badei lang ia baroh ki dew rep.

(3) Ka khajna khyndew ia ki hali bad jaka lum ka Sorkar bad ka khajna ïng ia kito ki bym iasoh eiei bad ki, lane ia kito ki ba siew duna na ka khajna khyndew ba la buh.

(4) Ka khajna khyndew ia baroh ki hali bad ka khajna ïng ia kito ki bym don hali lane kiba siew duna ia ka khajna khyndew ba la buh.

Shaphang kaba (1) ka khajna ïng ka long ka rukom shim khajna ka bym bha satia namar ka hap lang ia u bariewspah bad u baduk kumjuh (lymda don ki kyrdan ba la thaw na ka bynta u bariewspah bad u baduk), bad ia ka dor dei ban pynpoh katba lah ban siew u baduk. Hynrei la kumta ruh u Mr. Heath u tyrwa ban bat hi da ka khajna ïng. Shaphang ka ba-ar (2) ka kam ban thew ia baroh ki dew rep khamtam lei ia kito ki jaka ba ki rep nawei shawei khnang ban ioh por ban iehnoh shrah ka long ka baheh than bad ka balut. Ia ki jingeh la pyni hangtei haneng.

(3) Ka jingtyrwa ka balai ka´ don kajuh hi ka jingeh na ka liang ka jinglut ban thew, kum ha ka ba-ar.

(4) Shaphang kane ka jingtyrwa u Mr. Heath um shym iohi ba don ka jingeh ka bakhraw. Un thew bad oh khajna bad ai pata ia baroh ki hali, ia ki hali Sorkar bad ia kito kí hali ba ki briew ki kam kum ki ri kynti. Lada ka khajna

khyndew jong uno uno ka duna ia ka T. 2/8 (ka dor jong ka khajna ïng ba u tyrwa) un oh noh da ka khajna ïng, tang ba un khate noh na ka ia ka dor ba ki siew khajna khyndew.

Kito ki basiew T. 2/8 ne kham bun ha ka khajna khyndew kin ym siew khajna ïng eiei shuh.

Ia ki hali kynti jong ki briew (ki khot buniaj hali) yn shim khajna, hynrei ki lah ban die, ban aiwai lane buh bynda da ki trai; ia ki hali Sorkar pat lah ban aiwai ha ki briew ki ban ym don bor ban die, buh bynda, ne aiwai. Kito kiba bat ha kato ka por kin ioh ka lad ka banyngkong ban iapynbeit khajna bad ka Sorkar. Na ka bynta ki khyndew kiba bat da ki rangbah shnong, yn iapynbeit bad ki da kaba aiwai snem, ka jingwai kan kut noh ynda ki iehnoh ia la ka kam. Ia ki khyndew ki Lyngdoh yn iapynbeit khajna bad ki hi; ia ki khyndew Sanna bad Bandhari, yn oh khajna kumba oh lem ia baroh; ia ki khyndew jong ki nongpuja bad ki khyndew puja yn pyllait khajna.

U Mr. Heath u la buh kawei ka jingthoh ka bashai. U la ong ba ka khyndew hali kaba ioh um tang na u slap ka don tang khyndiat lada ia nujor bad ka khyndew hali kaba la thaw nur ring um. Kane kam long shuh kumtei mynta, namarba ka sboh shyieng kaba ki pyndonkam ha kine ki snem khyndiat ka la pynbun ia kitei ki hali haneng; ka sboh ka la pynlong ban rep ia ki man ka snem.

9. Ka Sorkar ka la pynmih hukum ha ka snem 1884.

Ka jingthoh jong ka shaphang ki 'dew lum ka long kumne :—

" Shaphang ka jingshim khajna ia ki 'dew lum Sorkar kiba ki rep, u Chief Commissioner u iamynjur bad phi ba ka long kaba pynsalia bad ka bym dei ba ka Sorkar kan pyrshang ban pyni ia la ki hok halor ki dew lum kiba ki shu rep lum (shifting). Ban leh kumta kan donkam shibun

ki nongthew bad ki nongkhein kiba phim don bad phim lah ban ioh. Hynrei dei ban pyntip lang ia baroh ba la ka Sorkar ka shah ia ki Synteng ban rep lum ha ki dew lum khlem da siew eiei, kan ym shah ia ki ban bat sah ia kitei ki khyndew lane shah ba kin kam-ei hadien, lane siew bai luksan eiei ia ki lada ka shim noh na ka bynta ban thaw surok ne kiwei pat ki kam."

Ka shithi (hukum) nangta ka mynjur ia ka jingshim noh ka Sorkar ia la ka hok halor ki dew hali Raj. U Chief Commissioner nangta u ong ba um mynjur ia ka jingtyrwa ban shim khajna ia ka dew ri kynti jong ki briew, namarba ka kham bha ban bat ia kajuh ka rukom ba ka jingshim khajna ba la mynjur da ka Sorkar ha ri Jaintia ka long ka khajna ïng, ba u Synteng uba siew ia kata ka khajna um dei shuh ban siew na ka bynta ba u rep ia la ka jong ka khyndew, hynrei uno uno uba bat sah ia ka khyndew Sorkar u dei ban siew ka khajna kumba u ithuh ia ka hok ka Sorkar.

Ia ka khyndew ba la bat da ki Doloi, bad ki rangbah-shnong na ka bynta ki kam jong ki, da ki Lyngdoh, bad ki nongpuja, yn ym shim khajna eiei. Baroh kiwei pat kiba bat khyndew Sorkar ki dei ban siew khajna.

10. Ka jingiapher bakongsan hapdeng ka shithi ka Sorkar bad ki jingtyrwa u Mr. Heath ka long ka jingrai ka Sorkar ba ki buniaj hali kim dei ban shah oh khajna khyndew, namarba ka khajna ba ki dei ban siew ka long tang ka khajna ïng. Hynrei namarba u syiem Jaintia u la bat katto katne ka dew hali kum ka mar kynti jong u, ka Sorkar ka la shim ia kane ka khyndew kum ka mar jong ka bad ka shim khajna na ka. Ia kane baroh kawei la thoh lyngkot ha ki sla clvii haduh clx jong ka jinglamphrang ha ka kot "Assam Land Revenue Manual 1906." Hangta la ong ba "Ka Sorkar ka la sdang thaw lad ban buh ia ka khyndew ha ka rukom shim khajna ka badei bad ia baroh kawei ka ri Jaintia la shim kumba ka dei ka mar kynti jong

ka Sorkar." Katei ka jinglamphrang ka ong shuh shuh ba u Mr. Heath u la ioh jingtip ba kine harum ki riti khyndew ki la don, da kaba pynbynta ia ki khyndew baroh kum ka dew hali ne dew lum.

Ia ki 'dew hali u Mr. Heath u la pynbynta ha kine :—

(1) Ka 'dew Raj, (2) Ka 'dew Sanna bad Bandhari, (3) Ka 'dew shakri hima (service), (4) ka 'dew puja shnong, bad (5) ka 'dew kynti ki briew.

Ia ki 'dew lum u Mr. Heath u la pynbynta ha kine :—

(1) Ki 'dew kynti jong ki briew ba ki bat kum ki hali kynti (private), (2) Ka khyndew bym don nongdawa ne ka khyndew ba khlem rep ka Sorkar (Government waste).

11. Kawei pat ka kot donkam ha ka histori jong ka Aiñ khyndew ka long ka shithi ka Sorkar No. 4621 R ha ka 15 tarik u Nailar jong ka snem 1892. Ka ong :— "Ka dew lum ka mut, lane la ju shim barabor ba ka mut, baroh ka khyndew ka bym dei rep hali, kata ka mut, ka bym shym rep 'ba um barabor."

Ka jingdonkam jong katei ka jingpynshai ka shong ha ka jingshisha ba don shibun ka dew them ba la khot hali da ki briew, kaba ki rep kba tang kumba 2 snem bad iehnoh shrah kumba 4 ne 5 snem. Kam dei ka hali pynthor kaba ki rep kba barabor; ka jingiapher hapdeng kane bad ka dewhali rep kba barabor jong u Mr. Heath ka ba-ar—kato ka jait ka bym shym don nur ring um, ka shong ha ka jingbymdon ki kor kiba skhem. Ka jingiapher barabor ka long tang khyndiat eh.

Ka don sa kawei pat ka jingong kaba ha ka jingbatai ha kjat ka sla clvi jong ka jinglamphrang jong ka kot Aiñ Khyndew ha Assam (Assam Land Revenue Manual) 1906, kaba ong kumne :—"Ym don kano-kano ka jingaibor ia ka jingong ha ka sla 177, Vol. VIII jong ka Hunter's Imperial Gazetteer, 2nd Edition, ba baroh ki khyndew ha Ri Khasi

bad Jaintia ki long ki mar kynti jong ki nongrep, ka Sorkar kam ju ithuh kum ia katei ka hok lait tang ha ki Hima laitluid shiteng jong ki lum Khasi."

12. Ha ka snem 1885 la don ka jingtohkit ia ka dew Raj lang bad ia ki khyndew Sanna bad Bandhari. La buh ia ki briew ban thew da u dieng tang hapoh saw bnai. Ki la thew ia ka khyndew bad ai ka report ha ka snem 1886. Baroh lang ka don 3707 bighas ka dew hali. U Sahep Bishar D.C. u tyrwa bad ka Sorkar ka pdiang ia ka jingtyrwa ba ia ka dew hali kaba la iehnoh shrah la 12 snem dei ban kheiñ ia ka kum ka Raj hali. U Sahep Khynnah (S.D.O.) u kyntu ban thew ia ki dew hali baroh khnang ban khang ia ka jingkyntur ki briew sha ki hali Sorkar bad ban ioh buh ka jingthoh ka bathikna shaphang ki hok. U ong ba ka jingheh ki hali kynti ki briew ka lah ban long 3 shah ia ki hali Sorkar. Ka jingsniewbok ka long ba u Sahep Bishar u bthah ia ka Sorkar ba kan da ap kumba shisnem arsnem. Ka jingap ka neh naduh 1885 haduh 1929; bad hapdeng kane ka por ki briew ki pynheh bad. pynbun ia ki hali khlem da pyntip ia ki nongshim khajna, bad ia kine baroh la dei ban kheiñ kum ki hali kynti ha ka snem 1929, namar u Sahep nongtohkit um don sakhi eiei ban pyni ba kano kano ka khyndew ka la don naduh ka snem 1885.

13. Ha ka snem 1886 ki la thaw da ki jingthoh khyndew ba ki khot Chitha bad Jamabandi bad kiwei kiwei. Ia ki Doloi la thung kum ki nonglum khajna bad ki ioh la ka bainong lum (commission). Ka long kaba donkam ban kynmaw ba ki pata ka Sorkar kiba 10 snem, ki don ka dkhot ba ym lah ban ioh pateng ne ban die ne ia ai-ei.

Ka rukom ba ka Sorkar ka pyniaid ia ka jingrep hali bathymmai ka long ka badonkam eh ha ka histori ka Aiñ Khyndew. Haba don u nongpanpata ia ka " dew lum " na ka bynta ban pynkylla dew hali, ia ka jingpan jong u la phah sha u Doloi ban *report*, bad u u thew ia ka da u

dieng 12 phut. Lada u briew uba dawa ia ka kum ka ri kynti u ujor, ki pyniaid ia ka ha kane ka rukom. Ka Sorkar ka tyrwa ai pata noh ia ka khyndew ha uta u nongujor ban ia kaba ai ha utei u nongpanpata. Lada u kyntait, u nongpanpata u ioh ia ka. Ka jingmih nangne ka long ba uwei u briew u lah ban bat ia ka hali thymmai da ka pata na ka Sorkar ha ka khyndew kaba uwei pat u la dawa hok kum ka ri kynti la jong, bad ka jia ruh ba uwei u briew u bat ia ka hali thymmai da ka pata na ka Sorkar ha ka khyndew kaba u la dawa kum ka ri " lum " kynti.

U Doloi u don ruh ka kamram ban ai report ia kiba pynheh ia ka jingrep hali khlem da panbor; kiba ki khot ki " hali buhrieh." Ym ju oh khajna khyndew ei ei bad ym ju ai pata ia ka jingrep 'ba lum ha ka dew lum bad ha kito ki dew rep kba teng teng kiba ha them, kine hadien ki long kiba ki trai shnong ki khot hali hynrei kiba ka Sorkar kam ju kheiñ kum ki hali kiba rep barabor. Hynrei haba ki briew ki la thaw ki kor ne ki hali thymmai kiba neh sah, ka Sorkar ka kheiñ ia kane kum ka Raj hali bad ka oh khajna khyndew. Namarba ki Doloi kim ioh jingmyntoi ei ei na kaba ai report ia kiba pynheh ia ki jaka rep lait tang ka bai lum kaba 25 tyngka na ka 100 bad ba ki shah ha ka jingkhroh ki briew ban nym pynpaw ia ka jingrep, ka jingmih ka long ba bun ka Raj hali kam siew khajna eiei bad don barabor ka jingpynheh hali kynti ha ki jaka kiba ki trai shnong ki kam kum ki ri kynti. Haba shu pyrkhat, na ka bynta ka jingpynheh ia kine ki hali kynti ruh dei ban siew khajna hynrei ha ka jingshisha pat bunsien ym ju don basiew.

Wat la kattei ki don ki jingeh ruh ka Raj hali pat ka nang bun. Ha ka snem 1902 ka don 10,602 bighas; ha ka snem 1911, baroh ka long 16,119 bighas. Ha ka snem 1932, na ka bynta ka jingpynheh ia ka jingrep da ka sboh shyieng, na ka bynta ka jingshem thymmai jong ki amin bad ka jingmih na kaba khot jingdawa ia ki ri kynti ha ka snem 1916, ka jingmih baroh kam duna ia ka 27,000 bighas.

Ki ri shakri kiba bat da ki Doloi bad ki rangbah shnong na ka bynta ka jingtrei kam hima ka don 5490 bighas. Ki jingpan ban ioh nongthew ki la don teng teng, hynrei ym shym la buh nongtrei uba thikna haduh ka snem 1918. Na ka bynta ban thew lut ia ka Raj hali da uwei u briew ka donkam ia u ban trei haduh 25 snem. Ka kam ka long kaba donkam na ka bynta ban shem ia kiba rep buhrieh hangne hangtai bad ban ioh ka jingthew ka babeit, hynrei hadien 15 snem ki jingkylla ki long ki babun haduh ba ka jingbuh jingthoh kam shong dor ei ei lada ha ka jingthew ne ha ka jinglong trai ia ka khyndew. Ka jingrai ba kano ka dei ka buniaj bad kano pat ka Raj hali kam long ka kamram jong uto u briew bad ban wan rah ia kane ka jingkylli ruh kam dei ka kam jong u.

14. Baroh ki la sngew ia ka jingdonkam ban buh beit ia ka jingheh ki buniaj, hynrei ym shym leh ei ei haduh ka snem 1916. Ka rukom ba ki leh ka long ban khot ia ki jingdawa na ki briew baroh. Ki nongdawa ki dei ban thew da u dieng 12 phut. Ar snem la ai por ia ki briew ban dawa, hynrei da ka jingsniew bok, ym lah ioh Sahep ei ei u ban peit thuh ia kine ki jingdawa haduh ka snem 1928. Hapdeng kine ki 12 snem ki briew ki wan pynrung ia ka sboh shyieng, kaba pynlong ban rep kba man la ka snem ha ki khyndew kiba la tih kor ban shu ioh ia ka um slap khlem da donkam nur ei ei ka ban wan rah um na wah. Kine ki jait hali, kiba khlem don nur um, kiba don tang khyndiat ha ka por u Mr. Heath, ki heh kynsan buk.

Ki trai khyndew ha ka snem 1916 ki leh kawei na kine 2 tylli. Ki dawa beit thik tang ia ki dew hali kiba ki rep barabor bad kiba don ki kor ki babha, kiba la thaw da ka jinglut kaba heh, lane ki kynthup lang ha ki jingdawa jong ki ia ki khyndew ha them kiba rep teng teng bad kiba shu

thaw kor ne kynton tang ban dep bad khlem da pynlut ei ei. Ia ka khyndew khap lum kaba shu thaw kor malu mala (ka kam kaba lah ban leh da ki kynta) ruh bun kiba dawa lang.

Ynda poi ka snem 1929, ha kane ka jaka ba ki rep teng teng, ki briew ki rep kba da ka sboh shyieng man ka snem bad ki thaw pynbha ia ki kor. Katto katne ki kynthup lang ia ka khyndew kaba ki rep lum, da kaba kheiñ ia ka kum ka ri kynti, namar ha ki katto katne ki ilaka Doloi lajan ia baroh ki jait khyndew ki kheiñ kum ki ri kynti.

15. U nongtohkit ba la thung u shem ba ki briew ki ong ba baroh ka dew hali ha kaba ki thung kba man ka snem ka la lah don la junom. U tip ba katto katne ki shnong ki long kiba dang shu thaw hapoh 30 snem bad ba ki dew hali kim lah ban don naduh ka por ki Syiem, nalor kata u don ruh ka jingthoh u Mr. Heath ba ha ka snem 1882, ym ju don hali ha ki ilaka Doloi jong ka Amwi, Sutnga, Rymbai bad Nongkhih; hynrei la katta ruh u shem pynban shibun ka dew hali ka bym shym oh khajna khyndew ei ei bad kaba ki briew ki dawa kum ka buniaj ka barim.

Ym don jingartatien ei ei ba ka jingbymioh khajna ia kane ka khyndew ka long tang namar bym don nongpeit ne nongthew ha kita ki snem, hynrei u Sahep um don sakhi wat ban pyni ba kawei na kita ki hali ka long kaba dang shibit namar ym don briew na shnong u ban iathuh.

Ka don ka jingtieng ba ka Sorkar ka dawa shibun ialade bad khnang ban pynduh ia kane, ka Sorkar ka la pyntip ba kam shym don jingthmu eiei ban thaw Raj hali ia kaba ka la shah baroh shikatta kum ka buniaj.

Ka jingmih ka long ba ka Sorkar ka shah ia baroh ki jingdawa ha ki snem 1916-1918 khlem da ujor ei ei, tang ba ki dei ban long ki khyndew kiba rep kba sah bad ka jingheh jong ki kan ym palat ia ka 20 na ka 100 na kato kaba ki ai report ha ki snem 1916-1918, ia kane la shah khnang tang ban pynbiang ia ki jingbakla ha ka jingthew

ki trai khyndew. Lah ban tharai ba kane ka jingrai kan pynhun ia ki briew baroh, hynrei bun kiba ujor.

Bun na ki trai shnong ha ki snem 1916-18 ki thew tang ia ki khyndew kiba rep kba sah ia kiba ki nongthew khyndew shim khajna ki ju khot ki buniaj hali baroh shi katta snem. Kiwei pat ki buh lang bad ia ki khyndew kiba ki rep teng teng da kaba thaw kynton malu mala ban dup lang um. Ha kiba bun na kine ki jait khyndew, ki briew ki pyndonkam da ka sboh shyieng hapdeng ki snem 1918 bad 1929, ban dup lah ban rep man ka snem. U Sahep nongtohkit u shim kum ki buniaj tang ia kito ki khyndew kiba ki rep barabor man la ka snem.

Kito ki nongdawa banyngkong, kiba la dawa tang ia ki hali ba ki rep barabor, ki shem ba ki nongdawa ki ba-ar ki la ioh myntoi shibun ; kiba ar pat ki ong ba ym dei tang kito ki khyndew kiba rep man ka snem kiba long hali hynrei ba wat kito ki khyndew kiba rep kba teng teng ruh ki long hali hi, namar ba ka ktien hali kumba pyndonkam da ki trai shnong ka kynthup lang ia kane ka jait khyndew de ; ki khot ia kane ka khyndew buniaj namarba bun na ka khyndew ha Jaintia Hills ka long kaba la ioh pateng ne thied kum ka buniaj ; ki kwah ban dawa ia baroh ki jingpynheh ba ki la rep naduh ka snem 1918.

16. Ka Sorkar ka la pynmih hukum ha ka snem 1933. Ka shah ruh ba 33 1/3 na ka shispah ha ka jingheh ka khyndew kan pyndap ia kano kano ka jingbakla ha ka jingkheiñ kaba mih na ka jingthew jong ki trai.

Ka shithi jong ka Sorkar nangta ka ong kumne :—

" (2) Kino ki khyndew kiba dei ban khot Buniaj hali ? U Lat ha ka Dorbar u sngewthuh ba ka ktien 'Buniaj hali', kumba ki pyndonkam ha ri Jaintia, ka dei ia ki khyndew kiba, naduh hyndai, ki la don ha ka jingrep kba um barabor bad kiba baroh shikatta ym shym oh khajna khyndew.

Ha ki snem 1916-18 ia baroh ki briew kiba dawa ba don buniaj hali la khot ba kin buh la ki jingdawa. U Lat ha ka Dorbar u tip ba, ha kane ka jingtohkit, la pdiang lut ia ki jingdawa kiba la ai ha ka snem 1916-18 kat kiba la shem ba ki don ka jingrep 'ba um barabor. Lada kata ka long kumta, ki jingdawa jong ki nongbat 'Buniaj hali' ki paw kumba la pynbiang bha, la ha ka jingshisha la tip ba bun ki khyndew 'hali,' kiba la khot mynta kum ki 'Buniaj hali' da u Sahep nongtohkit ki long kiba dang thaw dang shibit.

(3) Ka jingkylli kaba dang sah ka long la yn shah ne em ia ki jingdawa kiba dang ai ha ki snem 1928-31, kiba ym shym don ha ki jingdawa kiba la ai ha ki snem 1916-18."

U Sahep Bishar (D.C.) ha ki jingtyrwa jong u, u la ai jingmut ba ia kito ki jingdawa ki bym shym ai ha ki snem 1916-18, yn shah ia u ba un leh katba u ibit bad ba un pdiang ia kito ki jingdawa kiba, ha ka jingpyrkhat jong u, la kyrshan ia ki da ki jingthoh ki babiang. Ha ka ktien "ki jingthoh kiba biang," u Sahep Bishar u mut ban kynthup ia kine :—

"(i) Ki mokotduma ha kiba u Sahep Khynnah (S.D.O.) ne u Sahep Bishar u la hukum mynshuwa ba dei ban weng noh na ka "Raj hali" bad ban kheiñ kum ka "Buniaj hali".

(ii) Ki mokotduma ha kiba u Sahep Khynnah, haba u shong bishar dewani, lane u Sahep Bishar ha ka apil, ha ka jingialeh ki mamla u la ai sha kawei na ki, ia ka khyndew kaba ki ia dawa kum ka 'Buniaj hali', la ym shym don shisha ka jingrai kaba thikna shaphang ka jinglong ka khyndew.

Shaphang kitei ki khyndew ki banyngkong u Lat ha ka Dorbar u iamynjur ba ka jinglong 'Buniaj hali' jong ki kà long ka bym lah shuh ban kyntait mynta.

Shaphang ki khyndew ki ba-ar u Sahep Bishar u la kdew ha ka rukom kaba dei ba ka jingrai ka ïngshari ia ka jingialeh ki mamla, la u nongrai u dei u briew ka Sorkar, kam teh ei ei pyrshah ia ka Sorkar, haba ka Sorkar kam shym long kawei na ki mamla. U Lat ha Dorbar pat u sngewthuh ba kum kine ki mokotduma kim da bun eh namarkata kum ka jinglehisynei u kloi ban shah ia katei ka jinglehsbun ba la tyrwa da u Sahep Bishar.

Ki jingtohkit ba dang shu lah shen ki pyni ba ka jingud kaba wan na ki katto katne ngut—ba ki kot ki sla kiba ki iadawa ha ki snem 1916-18, kim shym mih, ka long ka bym lah pynsabut eiei. Kine ki jingtohkit ki pyni ba kum ka jubab ia ka jingpyntip ba la pynphriang bha, ki jingdawa ba ki ai ha ki snem 1916-18 ia ki dew 'hali' baroh ki long shisha ha kata ka por ki " buniaj hali." Lada don kino kino ki bym long kumta, kita ki long kiei kiei kiba ñiar eh bad ki bym lah ban shem.

(iii) Dei pat ban sngewthuh shai ba ha kaba pynmih ia kine ki hukum ka Sorkar kam mut ba ki khyndew 'buniaj' hali ha ri Jaintia kin long sah junom ki ban lait na ka khajna khyndew. Don kiei kiei kiba pyni ba ha ka jingpyniaid ia ka Aiñ Khyndew ha ri Jaintia ha ki snem ba la lah ym shym la ri sumar ia ki hok ka Sorkar kumba dei ban leh. Ka Sorkar ka bat ha lade ia ka hok ban peit biang ia kane baroh ynda la kut kane ka jingai-pata mynta ne ha kano kano ka por hadien katba ka sngewbit."

Ka jingrai kut ka Sorkar ia ki bun tylli ki apil kam pat dep, hynrei kane ka jingtohkit ka ai jingkyrmen ban dang ioh shuh sa kumba 10 hajar bighas ka raj hali.

17. (1) Ka jinglong khyllah jong ka Aiñ Khyndew ka mih na ka 'dew lum' (kata ka mut ka khyndew ka bym dei hali) kaba long ri kynti. Ia kane ki die ki thied bad ki buh bynda da ki kot ki sla kiba da register bad don katto katne ki mokotduma ioh pateng kiba ki wanlam sha ïngshari. Ha-

poh ka jaka ri 'kynti' ka jingrep ka lah ban long kaba tang shipor, hynrei ki brisoh sha War pat ki long kiba ki rep sah junom. Haba ki briew ki pynkylla pynthor noh ia ka bynta jong kane ka khyndew, ki bunsien ki ju thoh sha u Sahep Khynnah ba un ai pata kat kum ka rule ha ka dkhot 13 haneng, hynrei bun ruh ki bym leh kumta, namar ki kheiñ ia ka khyndew baroh kawei kum ka 'buniaj'. Ki jingpynheh hali kum ha kine ki khyndew naduh ka snem 1918 ki la shah siew khajna khyndew na ka jingtohkit kaba la lah. Kane ka long ka daw jong ka jingbymhun, hynrei ka long kaei kaei kaba ki briew kiba siew khajna ia ki hali kim don jingsngewlem.

(2) U Chief Commissioner ha ka snem 1884 u la ong ba ka khajna bakongsan ka long ka khajna ïng.

Kane kam lah long shuh mynta. Ha ka snem 1933-34 ka khajna ïng ka mih 32,758 tyngka bad ka khajna hali, ynda la shim lang ia ka 9,800 bighas kaba dang shem bad oh khajna ha ka jingtohkit jong ki snem 1929-33 kan palat 26,000 tyngka. Ka jingkit ia kane ka khajna khyndew ka long tang da kito ki briew kiba la thaw hali ha kine ki 50 snem ki bakhatduh haba ia ka jingthaw hali jong ki la ai report da ki khyndiat ngut ki nongtrei. Ka khyndew kaba bha eh, ka buniaj hali, kaba kham bun na ka ki aiwai pateng, kam siew ciei. Ki nongsiew khajna hali ki siew khajna ïng de. Kane kam long barabor kaba ban khia namarba ki briew ha ki shnong kiba don shibun ki hali ki long kiba kham riewspah ban ia kito ki shnong kiba don tang khyndiat ne ki bym don ei ei; hynrei la kumta ruh kane pat kam lah ban long ha ri Bhoi namar hangta wat la ki briew ki don hali ruh ki long ki baduk.

Ka jingtyrwa u Mr. Heath ha ka snem 1884 ba dei ban don ka jingpynduna haba ki briew ki siew baroh ar ki khajna, ka khajna ïng bad ka khajna khyndew, ka long kaei kaei kaba lah ban da peit bha lashai lashisngi. Ia ka khajna ïng lah ban ong ba ka long ka khajna khyndew

na ka bynta ka jingrep ia ka dewlum, katba ka khajna hali pat ka long shuh shuh ka khajna ia kata ka jait jingrep bakyrpang. Hynrei ha ka shnong kaba rep tang da ka hali bad kaba pyndonkam ia ka dew lum tang haba thung dieng kseh, ki briew ki siew khajna arbynta haba ianujor bad ka shnong ka bym don hali. Ka shnong kaba ki briew ki don hali ha ki por mynshuwa ka kham riewspah ban ia ka shnong ka bym don, hynrei mynta ka jingiapher kam bun shuh namarba ki briew ki la rep ha ki hali khlem nur um da kaba pyndonkam da ka sboh shyieng. Don ki jingeh ha ka jingtyrwa ban duna noh baroh ka khajna ïng haba la siew khajna khyndew, hynrei kane ka jingtyrwa ka donkam ban da peit bha, namar ka jinghap khajna ha ri lum haba don bun ka raj hali bad ha ri War haba ym don ei ei kam long kaba iaryngkat.

Ha ki shnong War, haba ym don hali, ki trai jong ki bri soh, bri kwai bad tympew kiba bunsien ki long kiba don badap kim ju siew khajna ei ei ia ki..

Ka jingbuh tang ia kawei ka dor khajna ïng ka long ka bym biang ia baroh, hynrei ka Sorkar haduh mynta ka la kyntait ia ki jingtyrwa ban buh palat ia kawei ka dor na ka daw kaba khlain ba ka jingoh khajna da ki rangbah shnong kan long kaba kham leh shiliang ban ia kaba leh hok.

Ka don kawei ka lad, ka bym shym pat pyrkhat haduh mynta da kaba ka liang ka Sorkar kan ym duh ei ei bad kata ka long ban buh da kawei ka dor ia ka shnong baroh kawei bad ban lum ia kata ka tyngka baroh kaba la buh. Lah ban don ki jingsiew ba iapher, hynrei ia ka jingduna kaba mih na ki ïng kiba siew duna na ka dor ba la pynthikna lah ban pynmih da kaba siew kham bun na kito ki ïng kiba kham riewspah.

(3) Ka jingpynbynta bad ka jingohdor ia ki dew hali ha ki dor ba iapher kat kum ka jingsboh jong ki ka long kaei kaei kaba donkam eh ban peit noh ; ki hali khlem um kiba

la rep da ka sboh shyieng—ki jait khyndew kiba dang mih mynta ha kine ki 20 snem, ki long ki bym shongdor kum ki hali rim.

(4) Ka jingbymshim khajna ia ki buniaj hali ka long kaei kaei kaba bun, ki briew ki lah ban pyrkhat ba kam long kaba shonghok. Ka jingpyllait khajna ka long na ka bynta ka Aiñ Khyndew rim kaba don ha ki por ba ka ri ka don hapoh ki Syiem Jaintia. U syiem um lah ban shim khajna khyndew kumba kiwei kiwei ki Syiem Khasi kim lah. Hynrei hapoh ka jingsynshar ka Sorkar Bilat ka rukom shim khajna khyndew ka la mih, la ym pat shym la leh lut ia baroh, bad ka jingmih nangta ka long ka jingkit ka bym ryntih ia baroh.

Ki buniaj hali ki dei ban long kiba lah ban hiar pateng bad ban iadie iathied, wat lada ki rai kumno kumno ruh shaphang ka jingshim khajna ia ki. Ki pata jong ki hali Sorkar kiba mynta ki long 10 snem (khnang ban dup lah ban buh ka dor kaba poh ne bakor ha kaba kut ka jingiateh), bad ki don ka dkhot ba ym lah ban ioh pateng ne ai hano hano da kaba die, aiei, ne kawei pat ka lad. Ha ka jingpyniaid shisha pat ki shah ban ioh pateng.

Kane ka dkhot ka khang, haba shu pyrkhat, ia ki jait trai khyndew kiba da ka jingsniew bok ki la mih ha ki buniaj hali kiba bun na ki ki ai wai ha ka dor kaba rem. Kane ka dkhot imat kam pynhun satia ia kito ki briew kiba don ki hali bad ki nur um kiba la thaw lut pisa bha.

(5) Shaphang ri War ka jingthew ia ki bri soh bad bri kwai ha ki ranab lum kiba riat kan long ka kam kaba shitom bad kaba lut eh, bad ban buh jingthoh pat ia ki ·jingkylla kiba hadien na ka jingiasam bri khyndew lane ka jingpynheh ia ka jingthung jingtep kan long ka kam kaba eh ban trei bad ban pyniaid. Kumta wat lada ka long kumno kumno ka jingrai ia, ka jinglong ki trai bri, ka jingshim khajna khyndew ha kato ka thaiñ kam pat long kaba lah ban leh ha kine ki sngi ki ban wan.

JINGKYNTHOH

Ngam kwah ban kynthoh eiei shibun nalor kaba u Mr. Cantlie u la thoh, namar ka jingthoh jong u ia ka Aiñ Khyndew ha ri Jaintia ka long ka kynrad jingthoh kaba ym pat don bad lehse yn ym don shuh ban thoh ia ka. Kham ñiar ban shem ki Shakri Sorkar kiba don ka jingsngewthuh bad ka jingsngewlem kum ma u. Haduh ka snem ba u thoh (1934), ka jingthoh jong u ka la biang, hynrei nga kwah ban pyni hangne aiu pat ka la jia naduh katei ka snem haduh mynta.

Haduh mynta ka jinglong ka Aiñ Khyndew ha ri Jaintia ka sah kumjuh kumba ka long naduh ka snem 1934. Ki briew ha ri lum ki bym don buniaj bad pata sorkari ki siew tang ka khajna ïng; kiba don buniaj bad pata ki siew khajna ïng bad khajna khyndew; kiba don tang ki buniaj ki siew tang ka khajna ïng; bad kiba don tang ki pata ki siew ka khajna ïng bad khajna khyndew. Ki War pat la ki kham riewspah ruh ki siew tang ka khajna ïng. Namarkata (1) Ki bariewspah eh kata ka mut ki buniaj-wala bad ki War—ki siew beit tang i khajna ïng; (2) kiba kham duk ki patawala—ki siew artylli ki khajna, bad (3) ki baduk eh—kito ki bym don pata ne buniaj—ki siew kumba siew ki buniaj-wala bad ki War. Hangno pat kan don ka jingiasiew ryngkat kat kum ka jingioh haba ka long kumne? Ka neh haduh katne ruh namar ba jur eh tang ka ktien kiba (1) ki buniaj-wala bad ki War. Ynda kiba (2) ki patawala bad kiba (3) ki bym don ei ei, ki la kham khlain, kin ym shah kum ia kane ka jingleh bymhok ha ka jingsiew kaba khlem don nongrim. Ka Jingsynshar thymmai (Reform) ka la rung ha ri Jaintia, bad ka khajna ruh kan iaid kat kum ki jing-

pyrkhat bashai. Ha kane ka snem ba la lah (1937) ka la don biang ka jingthew khyndew, bad ym tang kata, ka don ruh ka jingthew ia ka jingmih na u kba de. Imat ba ka Sorkar ka la shim ia ka jingpyni jingmut u Mr. Cantlie ha ka bynta 17, para 3.

Ka long kaei kaei kaba isynei ba kat ka Jaintia Dorbar ruh kam shym pyrkhat ei ei ia kiei kiei kiba u Mr. Cantlie u la ai jingmut ha kane ka lynnong bad ba kat ia kane ka kam ruh ka lah ban rai ha ka Dorbar bah tang shipor bad ban buh noh tang da ka khajna ïng (10-2-38). Kumno bad katno yn siew ia kata, mano ban siew bad ban buh, bad kumno yn leh ia ki pata? U Pnar hi ha kawei ka sngi ka bym jngai un ym shah ia kane, namar kam lah ban hap biang ia baroh.

Ban ong pat ynda mynta ba ka khyndew ha ri Jaintia ka long tang ka ri kynti bad ri raj bad kam dei ka jong u Syiem, ba ka Sorkar kaba mih bujli ia u ka lah ban shim, ka la dier than. Ym don jingartatien ba kane ka long shisha kumta ha kaba sdang, namar u Pnar u kham long Khasi ban ia u Khasi, bad lada ha ri Khasi ka long kumne balei pat ha Jaintia kan long da kumwei. Tang ba ka Sorkar bad la ki jingpyrkhat aiñ khyndew la jong ka lah leit jngai bad tip kein kan dang lah pat ban phai shadien! Ha baroh ki jingthoh jong ka ka long kaba shai kum ka sngi ba ka khyndew baroh ha ri Jaintia ka dei ka jong ka Sorkar. Ka jingshim khajna khyndew ruh ka la iaid bha ha ri Jaintia bad ka jingpyrkhat mynta ka long tang da kano pat ka lad ban ia pynhap biang ia ka khajna kat kum ka jingduk bad jingriewspah ki briew, khnang ba ka jingsiew kan ym ban bein iano iano ruh. Kane ka long ka kam kaba khraw bad hangne ka shong ka jingim bad jingiap jong ki Pnar, namar ym don ka jingktah ia ka spah bad jingim u briew, kaba kham khraw ban ia ka Aiñ Khyndew.

XIII.

KA AIÑ KHYNDEW HA KI HIMA SYIEM.

(DA I Mr. David Roy, Assam Civil Service).

BYNTA I

Ki khyndew ki don arjait :—

Jait A—Ri Kynti. Jait B—Ri Raj.

Ri—khyndew, Kynti—jingdon, ka khyndew kaba bat lut ha lade.

Ri—khyndew, Raj—ka shnong, ka khyndew jong ka shnong.

2. Ha ka jingsynshar ia ka ri ngi shem 3 jait ki briew—(1) ki Syiem, ki Lyngdoh, ki Wahadar, ki Sordar ; (2) Ki Lyngskor, ki Myntri, ki Basan, ki Doloi ; bad (3) ki Raj.

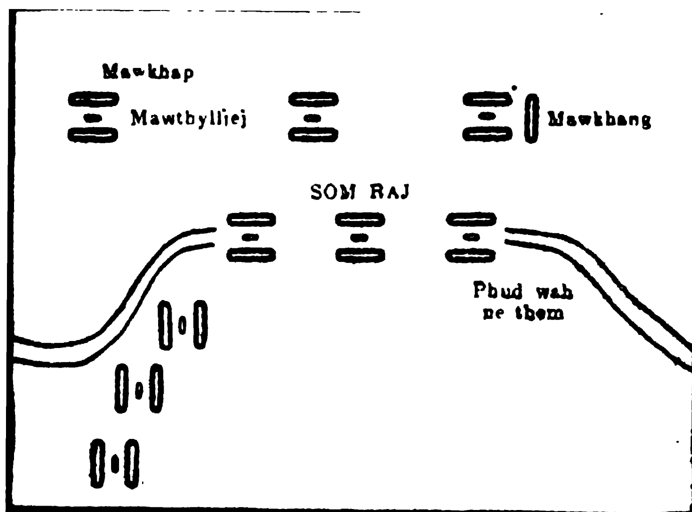
Ki Lyngskor bad ki Myntri ki long ki Bakhraw. Kine ki long ki briew kiba dei na ki jait ki bakhlaiñ. Ryngkat bad ki ngi don sa ki Basan bad ki Doloi. Kine ki briew ki jied ia u syiem ne nongsynshar. Ki don katto katne ki kam kiba ki Bakhraw kim lah ban leh, katto katne ki bri ki khyndew ne ki tiar ki tar kiba kim lah ban shim ne pyniaid. Kum ka nongmuna, ka jingkem bad ka jingteh jingkhum ia u shah mudui, ka jingshoh ne u tangon u lymban ia uba la pynrem,

kine ki long ki kam jong ka hima, bad na ka bynta kine la jied ia u syiem. Ki don ruh ki jingkñia hima, ka jingpeit ia ki " Iapduh Iaptan," ki briew kiba iap khlem " kur." Ia u Lyngdoh la jied ban pyndep ia kine ki jingkñia hima bad ban sumar ia ki shyieng jong kine ki "Iapduh." Na kane ka daw ngi shem katto katne ki hima kiba don tang u Lyngdoh kum u nongsynshar jong ki.

Ki Bakhraw bad u Syiem bad u Lyngdoh ki pynlong ka Dorbar Hima. Kane ka long ka ingshari kaba ha khlieh eh ne ka bor synshar jong ka hima. Kaba donkam eh ban kynmaw ha ka aiñ khyndew jong ki Hima ka long ba ka Hima kam lah shim khajna khyndew na la ki khun.

3. Ki " Bakhraw " lane ki kur ki baheh eh ki wan bad ki shim ia ki khyndew ba ki la jop ne la ioh. Ki khyndew ba ki la shim bad iasam kum la ki jong ki long ki Ri Kynti jong kine ki kur. Ki long kiba lah ban ioh pateng bad ban iadie iathied katba mon. Ia kine ki khyndew ki iasam pud da ki maw ne kynton. Shaphang ri lum jong ka ri Khasi ngi shem ki maw ba ki khot Mawbri (ki maw ban pyni ia ka khyndew ki briew). Kine ki Mawbri ki don artylli ki mawkhap bad uwei u mawkdew. Ia u mawkdew ki khot u mawthylliej. Ha ka jaka ba iashem kawei ka Ri Kynti bad kawei pat don u mawkut ba ki khot u Mawkhang. Haba u pud jong kawei ka Ri Kynti u ia iaid lang bad kawei pat ka Ri Kynti nalor ka khyndew kaba long tang kawei, ngi shem artylli ki mawpud kiba la buh ban pyni ia u pud hapdeng kitei baroh ar. Ha badei-badei ki buh ia kitei ki maw marsyndah, ha badei-badei ki buh pynkhlad noh khyndiat bad ka jaka hapdeng jong ki kam dei ka jongno jongno ruh, la buh ia ka kum ka khyndew pud bad la khot ka Som-Raj. Ha ki katto katne ki jaka tang uwei u mawpud u la biang ban pyni ia u pud haduh ba un da wan haba kut ka khyndew ha kaba ki mawpud kin don u Mawkhang. Lada ha ka jingiaid shuwa ba un poi ha kaba kut, u pud u iashem bad ka phud wah ne them, ia u maw-kdew ki pynbeit ban pyni ia ka jingiaid

jong u pud ha kata ka them, ka wah ne ka kharai. U pud nangta un iaid ter ter lyngba kata ka them, bunsien, khlem da buh mawpud eiei. Kane ka dur harum kan iarap ban pynshai ia katei ba la ong:



4. Kiwei pat ki khyndew kiba ki kur kim shym sam ne shim kum ki Ri Kynti ki long ki Ri Raj. Kine ki Ri Raj kim ju don mawpud ne mawbri kum ki Ri Kynti.

5. Ia ki Ri Kynti bad ki khyndew bym shym iasam (ki Ri Raj) kiba don hapoh ka jingpeit ki Bakhraw ki khot ka It ka Hima.

Ka ktien ka It ka mut ka dong ne ka jingiar. Ka Hima ka mut ka jaka synshar jong u syiem ne sordar (State). Ha kane ka rukom ka ktien "ka It ka Hima" ka mut ki pud bad ka jingheh jong ka hima.

Ngi la iohi ba hapoh ka It ka Hima ki don ki Ri Kynti bad ki khyndew bym shym iasam. Ha ki khyndew bym

shym iasam jong ka It ka Hima ki don ki ïng bad ki shnong kiba donkam khyndew ban rep ne leh eiei. Na ka bynta kine ki ïng bad ki shnong, la buh khnang ia ki khyndew ban pyndonkam kum ki khyndew paidbah. Kine ki long ki Ri Raj.

Ki Ri Raj, kumba la ong haneng, kim don mawpud kum ki Ri Kynti.

Kine ki shnong ki siew pynshok ne ai jingiarap ia ka It ka Hima jong ki Bakhraw haba donkam. Hapoh kut jong ka Hima ki don ki bynta ba ki khot ka Shnat ne ka Kuna. Hapoh ka Shnat ne ka Kuna ki don ki dorbar jong ki Bakhraw jong kata ka Shnat ne Kuna. Na kine ki dorbar ki apil ki leit sha ka Dorbar Hima.

Ki Ri Kynti bad Ri Raj ha ka Shnat ne Kuna ki long hapoh ka dorbar jong ka Shnat ne Kuna, hynrei ki long ruh hapoh ka bor bakhraw eh jong ka Dorbar Hima.

6. Hapoh kitei artylli ki jait khyndew ba la ong haneng ki hap lang sa kiwei kiwei pat ki khyndew kiba la pyniapher da ki kyrteng kiba pyni ia ka daw na ka jingmut kaba la buh khnang ia ki.

A. Ki Ri Kynti - ki Ri Khurid - ki Ri Tymmen - ki Ri Iapduh.

Ha ki Ri Kynti, ki trai ki long ki kynrad nadong shadong. Ki lah ban die, ban bynda, ban aiwai bad ban pyniaid ia ka ha kano kano ka rukom ba ki ibit.

Ki Ri Khurid – ka ktien " Khurid " imat ka long kaba mih na ka 'tien Hindi kaba mut " la thied ", kumta Ri Khurid ka mut ka Ri Kynti ba la ioh da kaba thied.

Ki Ri Tymmen ki long ki Ri Kynti ba la hiar pateng.

Ki Ri Iapduh ki long ki khyndew jong ka jait ne kur ka bym don shuh. Kine ki khyndew ki leit phai noh sha ka Hima.

B. Ki Ri Raj.

Ha ka khyndew bym shym iasam ngi shem ki Ri Raj kiba long ki khyndew ba la buh na ka bynta ka jingdonkam ka shnong ne ki shnong. Ngi don ki Ri Raj kiba ki khot da kine ki kyrteng :—

(1) Ki Raj Hima, ka mut ki khyndew ha kiba baroh ki khun hima ki lah ban rep ne thoh dieng thoh siej ne pynbam phlang la ki jynri.

(2) Ki Raj Lyngdoh, ka mut ki khyndew kiba ki trai jong ki ki don la u jong u lyngdoh bad la ki jong ki rukom niam.

(3) Ki Raj Shnong, ka mut ki khyndew ha kiba ki shnong ki don.

(4) Ki Raj Umsnam, ka mut ki khyndew kiba la ioh da ka wait ka stieh.

Ha kine ki Ri Raj ngi don :—

(i) Ki 'Law Lyngdoh kiba long ki 'law-khuid ba la buh khnang na ka bynta ki jinglehniam jong ki briew kiba don la u Lyngdoh.

(ii) ki 'Law-Adong (iii) Ki 'Law-Kyntang	Kine ki long ki khyndew kiba la buh khnang na ka bynta ki jingdonkam ki shnong. Ki dieng ïng na ka bynta ban thaw ïng, ki diengiap ban thang briew; bad ki dieng na ka bynta ki jinglehniam hima bad kiwei kiwei ki kam ki ioh nangne.

Ki briew ki lah ban shim ia ka Ri Raj ha kaba kin thaw ïng bad kin rep. Na ka bynta ka jaka shong jaka sah ym donkam khyndew eh shibun namar ka long tang ia ka

ïng bad ka kper. Na ka bynta ka jingrep la shim khyndew tang kat ban lah rep. U trai ne nongshong u lah ban die ia ka ïng, ka jaka, bad ka kper jong ka ïng lane ka pynthor ne brisoh; hynrei ka jingdie jong u kam ai kano kano ka hok palat ia ka ban shong bad ban trei hangto (occupancy). Um lah ban die ia ka kum ka ri kynti. Nangne ngi ioh ia ki ktien "Siew bai lut"; "Siew bai lut ksan", kiba mut ban siew ia ka bailut bad baitrei kaba la pynlut ha kaba thaw ia ka jaka bad ka kper. Ia kano kano ka jaka, ka kper ne jaka rep kaba la iehnoh noh da u trai, lah ban shim da uwei pat. Namarba ka rukom rep ka long bunsien da kaba thang khlaw, u trai u don ka hok ban iehnoh shrah shipor ia ka khyndew bad ban sa rep biang ha ka. Lada um wan phai shuh hadien katei ka por la kheiñ ia u kumba u la iehnoh ia ka jaka bad kiwei pat ki lah ban shim ia ka. Kane ka por ka iapher naduh ar haduh lai snem ne kham bun, kat kum ki jaka jaka.

7. Kiwei pat ki kyrteng kum ka Rí Khaiñ, Ri Duwar, Ri Bam Syiem, Ri Seng ki long ki kyrteng jong ki khyndew ba la shem ha ki katto katne ki hima kiba la bat da ki jait, ne ki kur, lane la ai ia ki syiem ne ki kur jong ki bad ki wan ha badei-badei hapoh ki Ri Kynti ne Ri Raj, kat kum ka khana pateng kaba iadei bad kine ki khyndew ha ki jaka ba ki don. Katto katne na ki Ri Raj la ju kheiñ ba ki don ka jingiasoh kaba kham jan bad ki syiem ban ia kiwei pat ki jait Ri Raj.

Kiba kham donkam eh na kine ki jait ki long ki khyndew Ri Seng. Kine ki khyndew Ri Seng ki don ha ri War. Ki long ki khyndew kiba u briew ne ki briew ki la bat ia ki shisien. Une u briew ne ki briew kim iasam ia ka khyndew hapdeng ki khun ki ksiew jong ki, hynrei ki iai rep hangto, bad ki khun ki ksiew jong ki ruh ki leh kumjuh. Baroh ki briew, kynthei bad shynrang, kiba hiar pateng na utei u briew ne ki briew ki banyngkong kiba la ioh ne bat ia ka khyndew ki khot ki 'riew Seng, bad kito

baroh de ki nonghiar pateng kiba lah ban pynshisha ba ki long ki 'Bit Seng'. Ban pynshisha ia kane, donkam ka jingtip ka bakhraw ia ka khanatang ki nongseng bad kiba hiar pateng; namar kata ki don ka Dorbar Seng ban pyn-iaid ia ka ri Seng bad ban sngap ia ki nongdawa ba 'Bit Seng', bad ban rai shaphang ka 'Ïng Seng'.

Na ka bynta ki kam Seng ki jingiasiew lang ba ki khot ha ki katto katne ki jaka ki " Wir " ki long ki badonkam, bad ki khun ki ksiew ne ki kur ki jait ki bym siew kim lah ban rep ha ki ri Seng, ne kim lah ban iaioh bynta lem ha ki jingmyntoi kiba mih na ki. Ia kane ka jingkhang ki khot " Ka Khang-Apot " kaba lah ban weng noh tang shu siew ia ka " Wir ".

8. Ka ïng Khatduh ka long ka jaka kñia jong ki kur; bad ka khun khatduh ka long ka nongsumar ia ka ïng Khatduh bad ka shim ka bynta kaba kongsan ha ki jinglehniam bad jingkñia ïng kiba, kawei kaba donkam eh na ki ka long ka jinglum ia ki shyieng jong ki baiap. Ha kane ka ïng Khatduh baroh ki 'Kur' ki lah ban wan rieh ha kano kano ka shitom lanot. Kumta ngi shem ba ki iehnoh ia ki Ri Kynti ha ka jingsumar ka ïng Khatduh na ka bynta kitei ki daw. Hapdeng ki War ki iehnoh ka bri ba ki khot " Ri Shyieng " ha ka khun khatduh ka ban sumar ia ki jingkñia ïng bad ia ki shyieng. Nalor ka " Ri Shyieng " ki ai ruh ka bri ia ki hynmen para kynthei baroh lang ne ia ka khun khatduh ba ki khot 'Ri Phniang', na ka bynta ban da ia la i jait i kur ha ka por shitom lanot lane lada don mano mano ba pan jingiarap ne baibam na ki hynmen-para kynthei.

9. Ha kine ki por, namar ba ka khyndew ka kham kordor na ka bynta ka jingbun briew bad ka jinglah die kloi ia ki jynthung jyntep haba la don ki surok, ki briew ki iakhih ban shim bad dawa shibun ka Ri Raj. Ha ki por kiba mynshuwa na ka bynta ka jaka thaw ïng ki briew

kim donkam khyndew shibun eh bad ne ka bynta ka jingrep ki shim tang ka ban lah rep uwei u briew ne kawei ka ing. Mynta pat ki briew kiba bun tyngka ki kwah ban ker shibun ka Ri Raj haduh ba kiwei pat ki trai shnong kim lah ioh eiei shuh. Don ki jaka ha kiba ki tep da ki kynroh maw ne kynton baroh sawdong, bad ha ka jaka ba kin rep, ki thung pynban da ki dieng kseh ; bad ia kine ki jaka bad ki dieng ki kheiñ kum ki mar la jong kiba ki lah ban leh katba mon. Ki kheiñ ba ki don ka hok ban rep hangto, ban die ia ki dieng nangto, bad ban thung biang ia ki dieng kum ha ki Ri Kynti. Ha kane ka rukom ka Ri Raj ka kylla noh kum ka mar kynti bad iasyriem ia ki Ri Kynti.

Ha ki jaka hajan Shillong ha kiba ka khyndew ka rem dor bha, katto katne ki rangbah shnong ki la pyrshang ban dawa ba ki dorbar Raj ki don ka hok ban die ia ki Ri Raj bad ki ai ia kane ka khyndew ha ki briew kum ka Ri Kynti. Ha ka jingbatai ia ka jinglong ka Ri Raj la pyni shai ba ka Ri Raj ka long ka khyndew bym shym sam, ka bym don mawbri bad kaba la buh na ka bynta ka jingdonkam jong ki briew ha ka shnong ne ki shnong jong ka Raj. Lada ia kane ka hok jong ki briew la shah ban shim noh da ki briew kiba lah ban ker shibun na kane ka khyndew kaba dei ban iaioh lang, lane da ka dorbar jong katto katne ki rangbah kiba leit long ryngkhat ha kata ka por ki nongialam jong kita ki shnong, ki Ri Raj ha ri Khasi kin sa long tang kiei kiei ki bahyndai bad ki trai shnong kiba kham duk kin sa long tang ki nongwei bad ki nongbylla jong ki katto katne ki riewspah ne ki rangbah shnong ha ki khyndew kiba dei hok ki jong ki. U Sahep Bishar (D.C.) ha ka mokotduma ba dang shibit (Misc. Pol. Case No. 20 of 1933), u la rai ba u Syiem bad ka Dorbar jong u ne ka dorbar Raj ne ki rangbah shnong kim don bor ban thaw Ri Kynti bad ba ka dorbar Raj kam don bor ban die ia ka Ri Raj.

Ka mokotduma Mawlat, kaba kut ha ka snem 1920, kam long kaba lah ban shim kum ka nuksa ne kaba don bor eiei. Haba ka Sorkar ka shim khyndew ka jingiadei jong ka ka long kaba kyrpang.

La don ka sakhi kaba iapyrshah shibun ha ka mokotduma Mawbuh (Pol. Case No. 2 of 1916). Ia kane ka mokotduma la pyni harum ha ka bynta jong ka jingaiwai. Ka jingsakhi kaba shai eh ka long ba ka Raj ne ka dorbar shnong kam don bor ban die khlem ka jingmynjur u Syiem bad ka Dorbar jong u. Ka long kaba artatien eh lada don shisha kano kano ka bor ban die ne em.

Ka don ka jingainia ba wat lada ka khyndew kam dei ka mar u syiem bad ka Dorbar jong u ruh hynrei ka long pynban ka mar jong ki briew, bad ki briew na man la ka Raj ne ka shnong ki long trai nadong shadong ia ka Ri Raj bad ki lah ban leh katba mon. Ia kane ka nia dei ban ialeh pyrshah. Ka pateng kaba mynta kam don hok ban die ia ki hok jong ki pateng ki ban dang wan. Ka Ri Raj ka dei ka khyndew kaba dei ban iaioh lang baroh bad ka bym lah ban die.

10. Ka jingaiwai (Leasing).

Ia ka Ri Raj jong ka Hima Mylliem ha Shillong la ai-wai ne pata ha ki nongwei ban thaw ïng.

Sha nongkyndong, kumba la ong ha ka lynnong kaba mynshuwa, ki syiem ki la pyrshang ban ai-wai ia ka ri Raj. Ka nongmuna ka long ka mokotduma Mawbuh (Pol. Case No. 2 of 1916). Ki syiem Mylliem, u Haiñ Manik bad u Ron Sing hadien jong u, ki la shim tyngka shibun la bun snem na ki Khasi kiba rep ia ka khyndew kaba u syiem uba bud ia ki U Kmuiñ Manik u dawa ha ka mokotduma, kum ka Ri Raj kaba u la ioh da kaba jop; kawei pat ka mamla, ki hynñiew kur, ki ong ba ka ri Raj Mawbuh ka long kaba ki la thied bad bat kum ka Ri Kynti bad la pyn-iaid ia ka da ka dorbar Raj. Katto katne ka jingsakhi na ka liang u syiem ka pyni ba u syiem u lah ban ai-wai,

hynrei don ruh ka jingsakhi kaba pyni ba ym lah ban aiwai ia ka Ri Raj.

U Sahep Bishar u la rai ba ka khyndew ka long ka Ri Raj bad kam dei ka Ri Kynti bad ba ka jingsiew peisa ki nongrep, katta peisa shi thiar, kam long ka baiwai hynrei ka pynshok na ka bynta ka jingbha lang ka Raj Màwbuh, bad u shah ban shim teng teng.

Dei ban kynmaw, (ban shim ia ki ktien u Sahep Bishar Laine, ha kawei pat ka mokotduma) ba don katto katne ki Ri Raj kiba la ju pyrkhat ba ki don ka jingiadei kaba kham jan bad u syiem ban ia ki Ri Raj ba ngi ju tip. Kum ia kita ki ju pyndonkam ban kyrshan ia u syiem, hynrei man la ka mokotduma ka don la ka khanatang la jong.

Ka mokotduma Mawmluh, kaba la thoh ha ka lynnong XV, ka ong ba lah ban shim baiwai (tang kum ka **quit rent**) tang haba ki nongrep kim treh ban kheiñ ialade hapoh ka jingsynshar u syiem bad kim siew ia ka pynshok.

11. Ka jingbun jong ka khyndew ba ki briew ki dawa kum ka Ri Kynti da kaba shim khyndiat-pa-khyndiat na ka Ri Raj ka long ka bym lah ban tip hynrei ka lah ban long ka babun. Don katto katne kiba ngi lah ban tip, kum ha kawei ka jingiaknieh jaka hapdeng artylli ki Hima, uwei u briew u dawa shibun ka khyndew kum la ka jong kaba la ai ha u da u syiem jong kata ka Hima bamarjan na ka bynta ki kam bha ba u la leh. Ia ka pud Hima la buh lyngba kata ka khyndew bad dei na kane ka daw ba ka kam ka mih.

12. La don ki jingiakajia ki bakhraw shaphang ki hok jong u syiem bad ka Dorbar Hima jong u ha kawei ka liang bad u rangbah shnong, ki rangbah Raj ne ka dorbar Raj ha kawei pat ka liang, shaphang ka jingpyniaid ia ka ri Raj bad ki khlaw shnong. Ka rukom pyniaid ka babit eh ka long ba ki rangbah shnong lane ka dorbar Raj kan peit shaphang ka jingsam ia ka Ri Raj hapdeng ki nongshong

shnong, hynrei u syiem bad ka Dorbar jong u pat kin don ka kamram ban peit lang ia baroh bad ka bor ban sngap ia ki apil.

Ia ki khlaw ba la buh khnang da ka hukum Sorkar ha ka snem 1874 bad hadien katei ka snem, la buh hapoh ka jingpyniaid jong ki syiem ne nongsynshar ka Hima. Ia ki 'law shnong la pyniaid da ki rangbah shnong. U syiem bad ka Dorbar jong u ki don ka bor ban peit ha ka jingpyniaid ia ki ka long na ka bynta ka jingmyntoi ka shnong.

KA BYNTA II

Ka jingpynbam-phlang

Ha ka Khanasamari (census) kaba la dep u Mr. Mullan, I.C.S. u la pyni ia ka jingbun ki Nepali. Wat ynda la bad noh ia kawei ka kynhun shipai ki Gurkha Rifles, ia ki nongbylla ha Shillong bad ha ki surok Sorkar, shu dang don bun kyrhai ki nongpynbamphlang ha ki hima.

Ki syiem ki ioh khajna na ki, namarkata ki pynshlur ba kin wan shong ha ki jaka jong ki khlem da kheiñ eiei ia ka jingjot jong ki khlaw, ia ka jingduna sboh ka khyndew na ka jingbamphlang eh, bad ia ka jingduh ki jynthung, jong ki khun ki hajar na ki shynreh. Ha Nongstoiñ, ka rynsan lum haneng Sylhet, ka jingbymdon eiei ka khyndew ka long ka daw ka jingshlei um kynsan ki wah bad ka jingduh ki jynthung jyntep ha Sylhet.

Na ka bynta ka jingbamphlang ha ki Ri Kynti ha Rambrai, Myriaw bad Nongstoiñ, ki syiem ki ioh shibynta na ka lai bynta na ka khajna uwei uwei u shynreh bad ki trai khyndew pat arbynta : ha Nongkhlaw u syiem u ioh baroh kat kum ka jingrai jong u Commissioner ha ka Apil Dewani No. 1 jong ka snem 1921, ka daw na ka bynta katei ka rai ka long ba u syiem u la ju shim baroh. Kane ka kam ka don mynta ha ka jingpyrkhat ka Dorbar Hima, namar ki

trai Ri Kynti kim hun satia ia kane ka rukom. Na ka bynta ka jingbamphlang ha ka Ri Raj ki syiem ki ioh lut ia ka khajna. Ha ki shnong War, ka jingmih ka long ka bynta jong ka jingioh jong ka shnong bad ia kine ki lah ban ai ia u sordar na ka bynta ban kyrshan ia u ne iasam hapdeng ki rangbah shnong ne pyndonkam na ka bynta ki kam paidbah kat kum ka jingrai jong ka dorbar shnong.

2. Ha ka lynnong shaphang ka bor synshar ki syiem halor ka khyndew bad shaphang ka aiñ khyndew ha ki hima syiem la ong ba ki syiem kim don hok ban ai-wai ia ki Ri Raj. Ka khajna bamphlang ka long ka jingmyntoi na ki Ri Raj bad ha kine ki snem ba la lah ki jingiakajia ki la mih ba u syiem ne ki nongshong ha kawei ka shnong ne ha katto katne ki shnong ki dei ban ioh ia ka khajna na ka jingbamphlang ha ki Ri Raj.

Ha ka lynnong shaphang ka aiñ khyndew, la ong ba kat kum ka jingpyrkhat hyndai ki Khasi, u syiem u dei ban ioh kat ban biang ban kyrshan ialade bad ia ki kur kynthei jong ka jait syiem bad ban pynlut ia ki kam hima ki barit. Lait na ka Khyrim bad Mylliem ym don hima kaba lah ban pynmih kat ban biang ka jinglut lait na ki jingdonkam hyndai, kum ka bainong ki myntri bad katto katne ki shakri. Ba ka Sorkar Assam hapoh ka jingsynshar bathymmai kan dang ai shuh bad sumar ia ki katto katne ki kam hima ka long ka bym thikna ; nalor kata ki syiem kin kham donkam peisa ha ki por ki ban dang wan namarba ki khun-ki-hajar kin pan shuh shuh ki jingai na ka hima. Ka jingpynduh ia kano kano ka jingioh ka hima ka long ka kam ka badei ban da pyrkhat bha.

3. Wat lada ki jingdawa jong ka shnong ne ka raj ki don ka jingkyrshan da ka riti rim ruh dei ban da pyrkhat bha ia ki jingmih na ka jingpeit jong ka shnong. Ki nongpynbamphlang ki lah ban thaw ki trep ha kawei ka shnong ne ka raj bad siew ia ka khajna jong ki hangta

hynrei ki shynreh jong ki ki iaid sakma khlem nongap bad ki lah ban bam phlang ha ka khyndew jong kiwei pat bad ban pynduh ia ki jynthung jong kita.

Khyndiat bnai mynshwa, katto katne na ki raj jong ka Mylliem ki dawa ka bor bishar ia ki mokotduma baroh bad ka bor shim khajna, ha ka jingshisha ki kwah ban pynieng shibun ki hima rit hapoh ka hima. Ki jingialeh bad ka Bor Hima u Syiem shaphang ka jingpynbamphlang ki la mih. La u Syiem bad ka Dorbar jong u ki don ka bor ban peit ia ki shnong baroh, ka jingpyni ia kata ka bor ka lah ban long tang da kaba thoh sha u Sahep Bishar. Ki syiem ki don bor tang khyndiat eh halor ki Nepali, kiba kim lah bishar ha ki Dorbar jong ki namarba kim dei ki raiot; ki shitom shibun eh ban lum khajna bad ki thoh sha u Sahep Bishar da ka jingkyrpad ne da ka Dewani ban iarap ia ki ban ioh khajna. Haduh katta ki don bor kine ki nongpynbamphlang ba ha ki hima rit ki thap pynduh sa ia ki hima lymda u Sahep Bishar u iarap ia ki.

Ka jingpyniaid kam da ki dorbar shnong ne dorbar raj ka lah ban pynmih bun jait ki jingialeh hapdeng ka Dorbar Hima bad ka dorbar Raj bad hapdeng kiwei pat ki dorbar Raj bamarjan. Baroh kin khmih lynti ba u Sahep Bishar un bishar ia kine ki jingiakajia bad ba un lum ia ka khajna. Ka jinglong ka bym lah ban long.

4. Kawei ka kynja nongrim imat ka dei ban don hangne, ba ki trai shnong ki don hok ban ong ban shah ne em ia ki nongpynbamphlang ha ki 'dew Raj kiba ki la pyndonkam ban rep. Ia ki ktien "kiba la pyndonkam ban rep" la buh namar ba don jingeh haba la pyniabynta ia ka hima ha ki Raj. Ha kine ki Raj lah ban don shibun ki khlaw bad ki khyndew bym shym pyndonkam eiei; ki trai shnong ki lah ban im tang da kaba thang khlaw (jhuming), bad pynkynriah ia ki shnong man la ka khyndiat snem. Ka hok ban ym shah pynbamphlang kum ha kitei ki jaka kan pynmih ka jingsangeh ia ka jingbamphlang ha ka hima baroh

kawei ; ka lah ruh ban long ba kin pyndonkam ia ka kum ka tiar ban pynbor ia u syiem ban iasam bynta lem ia ka khajna bamphlang, kumba iasam ki trai Ri Kynti bad ki Syiem ha ki katto katne ki hima.

5. La ai jingmut ha ki syiem shaphang ka jingthaw ia ki khlaw pynbamphlang bakyrpang hynrei ym lah ban tip kumno ia kane ka kam lah ban leh ha kane ka rukom namar ym don jaka hajuh kiba lah ban leh kumta. Nangne kan mih ka jingkhang ia ki nongpynbamphlang Nepali ba kin shong shabar kitei ki jaka.

Ka jingbuh ia baroh ka jingpynbamphlang hapoh u Sahep Bishar u ban buh ki nongpeit ki ban lum ia ka khajna, bad khate noh katto katne kum ka bai lum, u ban buh thikna ki jaka bamphlang bad pynbeit katno tylli ki jynri bad ki nongri ki dei ban don hangta, kan pynmyntoi ia ki khun-ki-hajar ki hima bad pynduh ia ka jingjot ki khlaw bad ka jingtroiñ ka khyndew. Ia kane ki syiem kin ym kohnguh da kaba sngewbha. Ka jingthaw jaka kyrpang bad ka jingpynkhim ia ki Nepali tang ha kita ki jaka da ka hukum u Sahep Bishar ka long, lada lah ban leh, ka jingpynbha kaba kham bit ia ka jinglong kaba ha ka bakhatduh kan ialam ym tang sha ka jingjot jong ki nongrep ha ki hima, hynrei kan pynmih ruh bun jait ki jingialeh hapoh jong ki.

KA JINGKYNTHOH

(KA BYNTA I)

Ki Bakhraw :

Ki Bakhraw mynta kim iadei shuh bad ki Bakhraw hyndai, lada ha ki kam ki jam ne ha ka jingmihkhmat jong ki ia la ki kur ki jait. Bun na ki kam kiba ki Bakhraw hyndai kim nud ban leh mynta pat ki leh, namar bym don shuh ne bym bud shuh ia ka niam. Ka jingsiew tyngka ha ka por ialeh syiem ka pynlong ia ki Bakhraw tang kum ki atiar jong u syiem kiba la duh lut ia kata ka jinglaitluid ban ieng na ka bynta ka jingbha u khun u hajar shityllup. Nalor kata, ki Bakhraw ba khlem ioh jinghikai kim lah shuh ban pyniaid ia ki kam thymmai laiphew jait kiba la mih ha kane ka juk shai na ka jingiakynduh bad kiwei pat ki jait bynriew.

Hyndai u Bakhraw u dei u kñi rangbah jong ka jait, uba peit uba sumar, uba pyndap uba pynbiang, uba sneng uba kraw ia la ki khun ki pyrsa man ka sngi man ka por ; namarkata u tip ia ka jingdonkam ka jait bad ha Dorbar ruh u kren ia ka jingsngew jong ka. Mynta um long shuh kumtei, bunsien u pyrkhat tang ia la ka met, bad um ju tip u paid kur u kwah aiu namar um ju iashem bad ki, bad wat lada iashem ruh um ju pan jingmut na ki.

Ka kam ka bakhraw ha khmat ka ri mynta ka long kumno ban ioh ki Bakhraw ki bastad bad ki balaitluid bad da kano ka lad pat ki paidbah kin pynbor ia ki ban kren ia ka jingsngew jong ki, lymda kumta, ka riti rim jong ngi kan khein kan duh ha ka jingtyngkhuh bad ki kam thymmai mynta. Ki briew, ki jingmut jingpyrkhat bad ki kam ki jam ki la iaïd shaphrang hynrei ka riti pat ka sah hajuh bad ym don ba bat shuh ia ka. Bun na ki Bakhraw mynta kim mih khmat shuh ia ki kur ki bakhlain eh ha ka hima bad bun pat kiwei ki kur kiba la kham heh kham khlain ban ia ki.

Kine ki la dei ban pyni ba ka jingthung Bakhraw ha ka Hima ka la dei ban kylla kat kum ka jingiaid ka por ban pyniadei bad ka jingdonkam ne jingsei jingsan jong ka, bad ia kane la kren shai wat ha ka Report thung Bakhraw jong u Col. Herberts.

Ka Dorbar Hima :—

Ngi la iohi haneng ba ki Bakhraw bad u Syiem ki pynlong ka Dorbar Hima bad dei kane ka Dorbar kaba bat ia ka bor synshar ha ka Hima. Hynrei ban ong ba kane ka Dorbar mynta ka lah ban leh nadong shadong ka long ka bym dei, namar kumba la pyni haneng ki Bakhraw mynta kim long shuh kumba ju long ka riti u Khasi hyndai. Wat hyndai ruh u syiem um nud ban pynmih kaei kaei ka bathymmai kum ban shim peisa ne ban ialeh thma, lymda u ioh ka jingmynjur ha ka Dorbar u khun u hajar baroh, kaba kham heh ban ia katei ka Dorbar Hima. Hynrei mynta ki Syiem bad ki Bakhraw jong ki, ki pynmih laiphew jait ki rukom thymmai, ki jingshim peisa thymmai bad kiwei kiwei kiba u khun u hajar u iapyrshah eh bad nalor kata khlem da ioh ia ka jingmynjur na ki. Hangne ki Syiem ki duh ia ka jingkyrshan u khun u hajar bad kane kan nangpyntlot ia ka bor jong ki bad dei kine ki jingeh kiba don ha ki hima Khasi mynta. Na ka jingbymsngewthuh jong ki syiem bad ki Bakhraw ban pynmynjur ia u khun u hajar ha ki kam jong ki ki mih ki jingialeh kiba la pynjot ia ka It ka Hima, ia ka trei ia ka ktah, ia ka khaï ka pateng bad ia ka bor ki syiem bad ki hima.

Ka dei ban don ka jingsngewthuh ka bashai ba ki syiem bad ki bakhraw, kumba ki long mynta, ki don bor katno, bad u khun u hajar pat katno. Lymda ka Sorkar ka pynbeit ia kane ki paidbah kim don lad shuh ban pynbeit kumba ki la don shwa ban wan ma ka.

Ka Ri Raj :

Na ki rai ba la ai haneng ka shai kdar ba u syiem bad ka Dorbar Hima ne ki dorbar Raj kim lah pynlong Ri Kynti ia ki Ri Raj bad kim lah ruh ban die ia ki. Kane ka iadei bad ka jingpyrkhat u Khasi.

La ong ha ka dkhot 2 ba ka bakongsan eh ha ka Aiñ Khyndew ki Hima Khasi ka long ba u syiem ne ka hima kim lah ban dawa khajna khyndew na la ki khun ki hajar. Hynrei kane kam long shuh kumta mynta, namar ha bun ki hima ki syiem ki shim khajna khyndew na ki Ri Raj. Ha Shillong lei lei namarba ki briew kim banse ban shim pata, u syiem bad ka Dorbar ki da ai da ki pata ba la shon ha kiba ki shim khajna khyndew bad pynshok. Kane kam iadei shuh bad ka Riti u Khasi bad hangno pat kan ieng ka nia u Khasi ba ym ju don khajna khyndew ? Ka don shibun ka sakhi ha ka mokotduma Mawbuh ba u syiem um lah aiwai ne ai pata ia ka Ri Raj.

Hynrei lada u Syiem bad ka Dorbar Hima ki shim khajna, kane ka peisa kam dei ban leit sha ka pla jong ki hynrei ka dei ban leit sha ka jingpynbha ia ka Raj ne ka muluk ka jaka, ha ki lynti syngkien, ka dawai dashin, ka thoh ka pule bad kiwei kiwei ki kam Hima, bad ki dorbar Raj ki donhok ban tip katno ki ioh bad kumno la pynlut ia ka. Na ki jingrai ha ka mokotduma Mawbuh bad Mawmluh ka paw shai ba u Syiem bad ka Dorbar ki lah ban shim tang ka pynshok na ka Ri Raj bad kata ruh na ka bynta ka jingbha ne ki kam Hima jong ka Raj.

Nalor katei ka jingma na ka liang ki syiem bad ka Dorbar ka don pat sa kawei ka jingma na ka liang ki khun ki hajar bariewspah kiba shim eh shibun ka Ri Raj ne kiba kam Ri Kynti ia ka Ri Raj. Lada kane kan iai long kumba ka long mynta, bun na ki khun ki hajar ki hima Khasi kin ym ioh jaka shuh ban rep ban sei kaei-kaei kaba iapyrshah eh bad ka riti Khasi. Ka babha eh ka long ba ki syiem bad ki Dorbar Raj ha man la ki Hima kin pynthikna noh ia ka

Ri Raj ba la ju don bad kin peit ba baroh u khun u hajar un iaioh bynta lem ha ka, khlem da ai than ia uba don peisa ne pynduh ia u baduk, bad lada don kano kano ka jingmih peisa na kata ka dei ban leit na ka bynta ki kam kiba pynbha ia kata ka Raj da ka jingiatip lem baroh.

KA BYNTA II

Ki khar shynreh :

Ka jingri shynreh ki Gurkhali ha ri Khasi ka long kawei na ki jingpynjot bakhraw kaban pynduh ia ki hima bad ia ki khun ki hajar kiba shong bad bam na ki. Ka jingbun jong kine ki dkhar katba nangiaid ki por bad ka jingpynjulor jong ki ia ngi ka la dei ban pynkyndit briew ia ka ri baroh kawei. Hynrei u paidbah um khih namarba ki syiem bad ki Bakhraw ki ioh peisa na u khar shynreh. Haduh katne u Khasi u ieid ia la ki syiem bad ka riti !

Ka khajna bam phlang :

Ka khajna bam phlang na ki Ri Kynti ka dei ban long ka jong u trai khyndew, namar ym ju don riti ha u Khasi bad kan long kaei kaei kaba iapyrshah eh ia ka jingpyrkhat u Khasi ba ia kane yn iasam bynta bad u Syiem kumba ki leh mynta. Ka jingleh u Syiem Nongkhlaw bad ka jingrai u Commissioner ka long kaba iapyrshah bad ka aiñ ka riti u Khasi bad ym lah ban pynieng ha kano kano ka nia lait na kaba la ju leh.

Ka khajna bam phlang na ki Ri Raj ka dei ka jong ka Raj bad ka Hima bad kane ka dei ban wan ban leit kumba la pyni haneng, da ka jingiatip lem. U Syiem Khasi kat kum ka riti Khasi um ju donhok ban thep peisa sha la ka pla lait na ka khrong ka dan na iew na hat bad ka nguh Syiem. Ka babha eh bad ka nuksa ia ki syiem ka long ka jingleh ki shnong War ia kane ka khajna.

Ka jingong ha ka dkhot 4 ba ki trai shnong ki don hok ban shah ne em ia ki khar shynreh ban pynbam phlang ha ki Ri Raj kiba ki rep ka long ka badei; tang ba ym don nia na ka jingpyrkhat ne ka riti u Khasi ban ong ba ki lah ban leh kumta tang ha ki jaka ba ki rep.

Ki jaka bam phlang bakyrpang:

Ym don daw eiei kaba khlain ban pyni ba lah ban leh kum kane ha ki hima rit ha ri Khasi. Ka babha eh ka long ban ym shah kharshynreh ban wan pynbam phlang ha ri Khasi.

XIV

KA AIÑ KHYNDEW HA KI SHNONG SORKAR

Ha Shillong bad Sohra ia ka khyndew la aiwai da ki pata bakyrpang ne da ka jingiapynbeit thikna kaba katto katne snem. Ha ki shnong-rit ym don khajna khyndew hynrei tang ka khajna ïng. Ym shym pat tohkit ei ei shaphang ki jingdawa Ri Kynti bad ka jingkren ka Sorkar kaba la tip ka don ha ka sla clvi jong ka jinglamphrang ia ka kot Aiñ Khyndew ha ri Assam (Assam Land Revenue Manual) jong ka snem 1906 (ba la shon biang ha ka sla cxii jong ka snem 1931), ha kaba don ka jingong ba ka Sorkar ka long ka trai jong ka khyndew, lang bad ka jynthoh ha kjat ba "Ym shym don ba ai bor mano mano ia ka jingong ha ka sla 177, Thir VIII jong ka Hunter's Imperial Gazetteer, Edition ka ba-ar, ba baroh ka khyndew ha ri Khasi bad Jaintia ka long ka mar kynti jong ki nongrep. Ka Sorkar kam ju ithuh mynno mynno ruh kum ia kata ka hok lait tang ha ki hima laitluid shiteng jong ka ri Khasi."

Ki briew hi ki pyndonkam ia ki ktien Ri Kynti bad Ri Raj. U sordar bad ki rangbah shnong ki pynbeit ia ka jingrep ha ka khyndew kaba iadei lang baroh. Ka jingker shibun ka jaka da ki kynroh ne kynton, hana, namarba man ka snem shibynta na ka 'dew-shrah ba la ker ka donkam na ka bynta ka jingrep lum ka long ka rukom thymmai. La kren ia kane ha ka dkhot 9 jong ka Lynnong XIII. Kane ka ialam sha ka jingdawa trai khyndew bad ka jingaiwai bad die ia ka 'dew-shrah. Lada ia kane ka rukom ki Sahep Bishar kim pynsangeh noh ka khyndew baiadei lang baroh (Raj) kan sa duh.

La don katto katne ki jingdawa Ri Kynti kiba la dawa bad la pyrkhat, hynrei ka jingiatainia ia ki jingmut baiapher ba la ai ha kine ki mokotduma shaphang ka rukom kaba dei ban leh ia kine ki jingdawa kam long ka babit namar ba ym don kawei ka jingmut ruh kaba don bor. Lada ka khyndew ba ki dawa ka long kaba da donkam shisha na ka bynta ka rep ka riang jong ka ïng ne ka jait, kiwei pat ki trai shnong kim ju leit trei ha ka. Ka jingeh ka lah eh ban mih ha ki jaka kiba don sa tang khyndiat na ki kur jong kawei ka jait kiba sah ha shnong mynta ki por, ba ki dawa shibun eh ka jaka kum ka Ri Kynti haba kiwei pat ki trai shnong kim lah ioh khyndew wat tang kat ban biang. Ka jingkynthoh kaba lah ban pyni hangne ka long ba shuwa ban don kano kano ka jingrai shaphang kane dei ban don ka jingtohkit ia ka jingbun ka khyndew ba ki dawa kumta ha ki shnong Sorkar. Lada don bun kaba ki dei ban dawa, dei ban da pyrkhat ia ka jingmih na ka jingmynjur ia ki ha ka liang ka jingbha jong kiwei pat ki trai shnong. Ba ka jinglong jong kine ki khyndew, lada mynjur, kan long ka hok ban bat ia ki kaba lah ban ioh pateng bad die lane kawei pat kaba kham heh ia kata ym shym pat peit satia.

Ki khyndew kiba rep barabor kum ki pynthor bad ki kper, ki sah bad ki nongbat kiba ioh pateng bad pynleit pynwan ia ki katba ki mon; kumjuh ruh ki bri ha ri War. Ia kine ki khyndew ki die noh, ne buh bynda ne aiwai.

Shaphang ka Aiñ Khyndew lah ban thoh shibun, hynrei ka jingiapyni ne ia ainia ka long ka bym sngew dei ha ka kam kaba ka Sorkar kam pat ai hukum ei ei ban tohkit.

KA JINGKYNTHOH

Kane ka lynnong (XIV) ka long kawei na ki badonkam tam ia u khun Khasi raiot Sorkar hynrei u Mr. Cantlie um shym kren shai ei ei namar lehse ba ka Sorkar hi ruh kam shym kren shai. La katta ruh don ka jingong ha ka kot Aiñ Khyndew ka ri Assam ba ka Sorkar ka dei ka trai khyndew ka ban pynshaiong ia u raiot Sorkar baroh. Haei pat ka Riti u khun Khasi kan don lada ha ki Ri Kynti la jong ruh um lah long shuh u trai khyndew uba lah ban leh katba mon. Lada ha ki hima syiem ka don kata ka hok bad ka Sorkar ruh ka bat ia ka, balei pat kan shu pynduh ia kata ha ki jaka jong ka kiba shong ba sah da kijuh hi ki briew kiba don kajuh ka Riti. Lehse don ki ban ong ba ha ki jaka ba ka la jop, da ka hok ba ka la jop, ka lah ban shim ia ka khyndew bad pynkylla ia ka Riti baroh kawei. Hynrei ki shnong ba ka la shim da ka jingjop ka long tang ka Mawmluh bad ka Mawsmai bad ia kiwei pat ka la ai biang ha la ki syiem; bad kiba long shnong Sorkar pat hadien kim long kum ka Mawmluh bad Mawsmai. Ka long ka baeh ban ngeit ba ka Sorkar kan leh pat da kumwei, haba baroh shilynter ki jynthoh jong ka ka bat ia ka Aiñ Khyndew u Khasi, ba u ju don ka Ri Kynti bad ka Ri Raj kiba u tip bha ki mut aiu kita. Hynrei kumba ong u Mr. Cantlie ka long lehnohei ban iakren ne iathoh ei ei katba ka Sorkar kam pat hukum ban tohkit.

Ki jingeh shaphang ka Ri Raj bad kaba kam Ri Kynti ia ka Ri Raj kim shym iapher eh na kito kiba don ha ki hima syiem. Baroh ka Aiñ Khyndew ha ki jaka Sorkar ha ri Khasi ka don ha ka jingdum. Kan long ka jingbha ia ka ri lada ka Sorkar kan tohkit bad buh ka aiñ khyndew bathikna.

ВУNTA III

XV

KA BOR SYNSHAR JAKA JONG KI SYIEM KI HIMA KHASI

Ha ka snem 1874, ha ka mokotduma jong u syiem Mawsynram pyrshah u syiem Maharam, u Colonel Bivar, u Sahep Bishar, kum u Sahep rangbah ba la mlien bha ha ka kam, u la thoh :—

"Namarba ki syiem Khasi kim long ki nongsynshar jaka, hynrei ki rangbah ba la jied da u paidbah, kiba ka bor jong ki ka long halor ki khun ki hajar ym halor ka khyndew, ha ka jingshisha kim lah ban dawa bor ei ei halor ka khyndew hynrei ka jingsynshar jong ki ka long halor ki shnong, bad ki pud ki sam jong kita ki shnong ki long ka jingkut jong ka jingsynshar jong ki."

Baroh arngut ki syiem ki la kam ia ka jaka ka baheh. U la shem ba ki trai shnong jong kata ka jaka ki nguh syiem ia u syiem Maharam. U la ai ia u syiem Maharam baroh ka jaka kaba kine ki shnong ki la pyndonkam ban rep lum. Na ka bynta ki pud la shim da ki jinglong ka sla khyndew khamtam da ki wah. Ha kawei ka bynta la don ka khyndew kaba ym pat shym don ba rep da kano kano ka shnong. Um shym ai iano iano ruh ia kane ka khyndew, bad kane ka pynmih ka jingiakajia ka bajur ha ki snem kiba hadien.

Kane ka long ka rukom ba ki leh naduh katei ka por. Ym ju don jingthew ia ki pud katba ym pat don jingiakajia bad ym pat ju pyrshang ban rai kut shisien trei ia ki pud jong ki hima baroh.

KI DAW NA KA BYNTA KATEI KA RUKOM

Kat kum ka khana-pateng, ki Khasi ki wan na shaphang mihngi, ba ki ong mynta ki Lum Jaintia bad ki sa phriang kylleng sawdong ka ri. Namar bym don ki syiem kiba lah ban wad ia ka thymmei jong ki, don kiba ong ba baroh ki long kiba dang mih kham shibit ban ia kaba ki wan shong ha ki lum phang sepngi; kum ka nongmuna, ki syiem Nongkhlaw ki la wan na ri Jaintia. Ki Lyngdoh, kiba long nongsynshar ha ki katto katne ki hima ki lah ban kham shuwa.

Na ka jingshisha ba ki Ri Kynti kim long hapoh ka jingpyniaid ki syiem, don katto katne kiba pyrkhat ba kane ka pyni ba la pynlong ia ki syiem hadien ka jingiasam khyndew bad ba ki kynhun shnong ki jied ia u syiem da kaba iasoh lang da la ka mon.

Ki khana-pateng ba kham hadien ki dap tang da ki jingialeh pyrshah ia ki syiem, ka jingiasam jaka, ka jingseng bad jingpynduh shnong (peit ia ka jingiathuhkhana ha ki Dienjat jong ki Longshuwa. Don Bosco Press, 1930).

Katba ki briew ki nang saphriang ha ki jaka lait-ei jong ki lum, ki pud jong ka hima ruh ki nang iar.

Bunsien ki hima ki long kiba don tang ha kawei ka jaka namarba ki donkam ban iada ialade na ki nongshun; ka jingthaw shnong hapdeng ka jaka jong kawei pat ka hima, jngai na la ka jong ka hima, bad ka jingiapyrshah ia ka bor jong kata kawei pat ka hima kam lah ban long shuwa ka jingwan jong ki Phareng. Hynrei lymda ka sla khyndew, kum ka wah ne u lum ki long ki pud hapdeng artylli ki hima, uno uno u syiem u dei ban da iaid baroh sawdong ia ka jaka ba rep ki khun ki hajar la jong ban dup shem hangno ka pud kaba thikna ha kata ka por ka don.

Un kham sngewbha ban iehnoh ia la ka pud ka sam ha ka jingdum, khnang ba un lah ban dawa khyndew shuh shuh haba ki briew jong u ki kwah.

KA BOR SYNSHAR DUH HAPOH LA KI PUD

Ha kine ki snem mynta, ki Khasi kiba wan na kawei ka hima sha kawei pat, ki dawa ba kaba shong hapoh kawei ka hima kam pynlong ia ki hapoh ka jingbishar jong u syiem jong kata ka hima.

Kine ki jingdawa ki la jur haduh katta katta ha Shillong, ka jaka kaba don shibun kum kita ki briew, ki bym treh shisha ban shah bishar ha u syiem Mylliem, bad ki mokotduma ki baeh ki la mih ha kine ki sngi.

Da ka dkhot II jong ka Sanad, ki syiem ki la duh ka bor ban bishar ia ki briew ki bym dei la ki khun ki hajar. Don ka jingpyrkhat ei ei ka bym shai ba katei ka dkhot II ka kynthup ia ka riti hyndai. Ym lah shem daw ei ei ia katei ka jingpyrkhat. Ki ktien u Col. Bivar kim kdew ei ei ia ka bor bishar. U pynshai ia ka jingmut jong u ha ka mokotduma, ha ka snem 1874, jong u Ram Khasi na ka bynta u Syiem Khyrim pyrshah u Mon Lalu, u raiot Sorkar, "Ban ioh khajna khyndew na u na ka bynta ba u bat khyndew ban rep." U ong: "Dei ban peit bha ba ki syiem ha ki hima Khasi kim long ki nongsynshar jaka hynrei ki rangbah ba la jied da u paidbah bad ki bym don hok ei ei ruh halor ka khyndew. Ki khyndew ha ri Khasi, kiba dei ki jong ki khun ka khyndew, ki long ki mar ki mata jong u trai bad na ka bynta kane ka hok um dei ban shah teh ha uno uno u syiem bad um ju siew kano kano ka khajna khyndew, bad u briew uba lah ban dawa khajna na ka bynta kane ka khyndew dei tang u trai uba lah ban leh katba mon ia la ka jong bad u bym shah teh hano hano ruh na ka bynta jong ka. U Syiem......um dei u Jemindar, u long, kumba nga la ong mynshuwa u nongsynshar ba la thung da u paidbah bad kum uta u don ka bor tang halor ki khun ki hajar ym halor ka khyndew. Ka khajna khyndew hima ka long kaei kaei kaba kim ju tip hapdeng ki khun ki hajar jied syiem jong ki hima Khasi, bad sha-

phang ka khyndew bad ki hok kiba iadei bad ka, u syiem u don ha kajuh ka kyrdan kum uwei uwei pat u briew jong ka hima."

U Chief Commissioner ha kaba mynjur ia ka jingrai u Colonel Bivar u la ong :– "La mynjur ba ha kine ki snem mynta ki syiem ki la sdang ban shim ia ka bor synshar jaka bad ia kane ka kam la pynshlur da ka Sorkar. Hynrei ka jingioh jaka jong ki kam lah da lei lei ruh ban ai ia ki ka hok ban dawa bai-wai ne khajna khyndew na kito kiba bat khyndew hapoh kitei ki jaka."

Ka jingeh kaba mih mynta ka long tang ka jingthaw jong ki Sanad ; ki ktien ba la pyndonkam da u Colonel Bivar haba u pyrkhat ia ki pud jong ki hima ne ka jing-dawa khajna khyndew kim dei ban mih kum ki sakhi ba ki syiem ha ki por hyndai kim don bor ban synshar halor uno uno u briew uba hapoh ka hima jong u.

Ka jingpyndonkam ia ka ktien "raiot" (ne ki khun ki hajar) haba kren shaphang ka jingshah synshar ka pynmih shibun ka jingkulmar. Ka jinglong trai shnong bad ka jing-shah synshar hapoh ka hima ki long artylli kiei kiei kiba iapher.

U Mr. Mills, u Sahep Bishar jong ka Naga Hills, u riewstad jong ka Aiñ ki Riewlum, u ong ba ka jingpyrkhat tynrai shaphang ka bor synshar jong ki nongmihngi ka long ka jingiada, ba u syiem u iada katto katne ki briew bad na ka bynta kane ka jingiada u don hok ban ioh ka jingkoh-nguh na ki bad katto katne ki jingsiew.

Don barabor ka jingkwah ban dawa ia kane ka jingiada halor ki khun ki hajar kiba la leit sha ki jaka ki bajngai. Hynrei kane kam lah ban long ha ka jingpyniaid kam. Kaba lah ban long, ha ka jingmut jong u, ka long ban buh pud ia ka jaka kaba ki lah ban dawa ia kane ka bor iada. Ka hima ne uno uno u rangbah nongmihngi um dei u trai khyndew jong kata ka jaka hapoh ka jingsynshar jong u. Hynrei ki ïngshari kim dei ban pynkulmar jingmut sha-phang ka hok trai kynrad halor ka khyndew bad ka hok

iada halor ki jaka. Baroh kito kiba shong hapoh ka hima ki dei ban don hapoh ka bor jong u syiem kata ka hima.

Ha ka snem 1907 u Mr. Arbuthnott, Commissioner, u la kynthoh kum ka jingpyntip ia ka Sorkar ha ka mokotduma u Bajur (ia kane ka jingkynthoh la kdew bad la mynjur da u Commissioner ha ka mokotduma Political Apil 19 bad 21 jong ka snem 1928 bad kumjuh ruh la leh da u Lat (Governor) ha ka Dorbar jong u ha ka mokotduma Sohra pyrshah ia ka Mawmluh jong ka snem 1929), ba u Khasi uba shong ha kawei pat ka hima u dei ban hap hapoh ka jingsynshar jong u syiem kata ka hima, bad ban siew pynshok (ka jingai na ka bynta ki kam hima ba la siew ia u syiem kum u khlieh jong ka hima).

U la ong— "Kane ka khyndew (Ri Raj) ka long ka jaka ba la buh ia ki khun ki hajar ki bym don khyndew la ka jong lane ia ki nongshong kiba wan na kiwei ki hima haba ki kwah ban pynshlur ia ki. Kum kine ki nongwan shong na shabar ki long ha ka ktien Khasi ki khun ki hajar. Ka ktien khun-soh-syiem ka mut ia ki khun ki hajar jong uwei pat u syiem ne ka hima."

U ong shuh, "Ym ju don dustur ban shim baiwai (rent). U nongwan shong Khasi ha ki por bym pat wan ki Phareng, uba kyntait ban siew pynshok un shah beh shisyndon ha u syiem, bad kam lah ban long ba kum kine ki jingjia kin wan mih haba ka don kum kane ka jingpynbiang kaba lah ban leh shisyndon."

Ka jingrai bashisha ha ka mokotduma u Bajur ka shong nongrim ha ka jingkylli ba u Bajur, ynda u la shim pata ia ka Ri Raj na u syiem, u lah ne em ban bat ia ka khlem da siew baiwai.

Ha ka mokotduma Political No. 2 jong ka snem 1922, ka Myrshiah pyrshah u Rihin Sing, u Rai Bahadur Ropmay, u nongbishar ba la mlien bha ha ka kam, u la kynthoh ba ki Khasi kiba wan na kawei ka hima bad shong bad trei ha ka ri Raj ki dei ban siew pynshok bad ban leh ia kiwei pat ki kamram kum ki briew kiba ha kata ka hima, lymda

kumta, ha ki por shuwa ban wan ka Sorkar, ki la shah beh shisyndon. Ban shim ri Raj ka mut ban shim ia ka hok u trai shnong bad u briew uba leh kumta u dei ban pyndep ia ki kamram u trai shnong.

Utei ujuh u nongbishar bastad, ha ka mokotduma u Raimohon ha ka snem 1923, u la kynthoh ba u Khasi uba na kawei ka Hima u dei hok ban ioh bad trei ha ka ri Raj, shisien ba ki la shah ia u ban shim ia ka, lada u siew pynshok bad shah hapoh ka jingsynshar u syiem.

Ka mokotduma bakhatduh eh kaba don jingiadei bad ka jingsynshar jaka ki syiem ka long ka mokotduma Political II u Sahep Bishar jong ka snem 1929, u syiem Sohra pyrshah u sordar Mawmluh.

Ia ka jingiakajia pud hapdeng kitei ki Hima la rai ha ka snem 1917. Ha ka snem 1927 la shem ba ki nong Mawmluh ki la rep ha ka khyndew kaba la ai ha ki Sohra ha ka snem 1917. Ia ka jingrai ha ka snem 1917 la pynskhem biang ha ka snem 1927. U syiem Sohra u dawa khajna (rent) namarba ki nong Mawmluh ki ong ba ki donkam ia ka khyndew bad ki iai rep ha ka.

U Sahep Bishar bad u Commissioner ki la rai ba u syiem u lah ban shim ka pynshok ne ka khrong teng-teng, haba u shim ia kane na ki khun ki hajar lajong, hynrei um lah ban shim khajna khyndew. U Lat (Governor) ha Dorbar u kyntait ia kine ki jingrai bad u pynmih hukum ba ki nong Mawmluh kiba kwah rep ha ka Hima Sohra ki dei ban siew ka jingsiew Hima, kat kum ka dustur lane lada kim siew ia kata ki dei ban siew khajna khyndew (quit rent).

Kane ka jingrai ka ai ka lad ban bishar bniah ia ka hok ban shim khajna khyndew, hynrei ka buh ka rukom kaba dei ba haba, la pynskhem ia ka pud Hima u nongwei (na kawei pat ka Hima) uba shim ia ka khyndew hapoh ka Hima u dei ban kheiñ ba u Syiem bad ka Dorbar jong kato ka Hima ki donbor halor kata ka khyndew.

Ka jingeh ba shem mynta shaphang kaba bishar ka long tang ka jingthaw jong ka dkhot II jong ki Sanad, kane ka

lah ban long na ka jingbatai bakla ia ka jingmut jong ka, bad ka jingpynbeit ia ka dkhot II jong ka Sanad, lada donkam ban pynbeit, da kaba ai bor ia ki syiem ban bishar halor ki nongshong kiba hapoh kata ka hima ka long ka bym lah ban ialeh pyrshah da kaba wad jingkyrshan na ka khanatang ki Khasi ne ka jingpyrkhat bor synshar jong ki. Ia kane ka jingkylli yn sa iapeit bha pat ha ka Lynnong XVIII.

KI RUKOM RAI IA KI JINGIAKAJIA PUD

Kumba ka long ha ki por hyndai ki pud jong ki hima ki kylla bunsien, kumta ruh ha kiba bun ki jingrai jong ki jingiakajia pud, la iohi ba ka jingeh ha ka jingmut ki nongrai ka long ka jingialeh hapdeng ka jingpyrkhat ba ki briew ki dei ban bat ia la ka jinglong khun long hajar ia la ka Hima tynrai jong ki bad ka jingpyrkhat ba kito kiba wan na kawei ka Hima ki dei ban kohnguh ia u Syiem uba don bor halor kata ka khyndew shuwa ban leit ma ki hangta.

Katei ka rukom ka banyngkong imat haba shu peit kan kham pynmih ka jingsuk, kat kum ki jingpyrkhat hyndai jong ka jait Khasi, hynrei kam pyni satia ba ka long barabor kumta.

Ha ka snem 1882 u Colonel Clarke, u Sahep Bishar ha kata ka por, u la rai ba ka shnong Laitsohum, kaba don da ki briew kiba wan na ka jaka u sordar Nonglwai, kaba jngai shibun mail, ha ka jaka kaba imat kumba dei hapoh ka Hima Mawsynram, ki dei ban long ki khun ki hajar u sordar rim jong ki kumba ki kwah hi ban leh kumta. Kumba 40 snem hadien ynda ki la ialeh shibun ki mokotduma shaphang ki pud, u syiem Mawsynram khlem pyrkhat, u leit kum thoh ba lada kito ki briew ki kohnguh syiem ia u, ki mokotduma ialeh pud kin sangeh.

Wat lada kynthoh bha harum ban pyndonkam noh da ki tiar kiba biang ha kaba thaw map na ka bynta ka jing-

pynbeit thikna bad ka jinglait na ki lad ban ioh iakajia, pynban ka long ka baeh ban khum ia ki dohnud briew da u kynjri nar u nongthew khyndew.

Ka long tang haba ki jingrai ki iadei bad ki lyngkhot khyndew ki bym don ei ei ha kiba artylli ki shnong jong ki Hima baiapher ki la sdang ban rep bad iakajia ba kim da pynkthang eh bad ki briew ruh ki kloi ban pdiang.

Haba ki jingialeh ki iadei bad ki jingkylla long khun Hima, ki jingrai ruh ki long ki baeh. Ka nongmuna ka babha eh bad kaba ai jinghikai ka long ka rai jong u Mr. Hezlett, u Commissioner jong ka Surma Valley bad Hill Districts, ha ki apil Political 18 bad 21 jong ka snem 1928, ha ka jingiakajia ia ki shnong artylli kiba la dawa da u syiem Mylliem, u Lyngdoh Lyniong bad u sordar Pamsangut. Ka long ka jingrai kaba iadei, balyngkot bad babha eh ha kine ki jingiakajia. Ia kawei na kine ki shnong, u rai ba ka jingseng ba dang shen jong ka da ki khun ki hajar u Syiem Mylliem bad ka jingbymlah u sordar Pamsanngut ban pyni ba u don bor halor jong ka, la shisha kat kum ka jiokraphi ka paw kumba ka don hapoh ka Hima jong u, ka la biang ban bat ia ka ba ka don hapoh ka Hima Mylliem ; ha kawei pat ka shnong, u Lyngdoh Lyniong u la ju synshar halor kita ki khyndew naduh ki por mynshuwa bad ka jingthied ia ka khyndew shnong da u syiem Mylliem ha kine ki snem bad ka jingkwah jong ki briew ki babun ban don hapoh ka Hima Mylliem kam pat biang satia ban pynkhih ia ka bor synshar jong u Lyngdoh Lyniong.

Ka jingmih baphylla jong kane ka jingrai ka long ba ia kata ka shnong kaba iasoh bad ka Mylliem, la jan pyniakhlad bak na ka khyndew jong ka Hima Mylliem, da kata kawei pat ka shnong kaba la pynskhem ba ka dei ka jong u Lyniong.

Ki nongshun jong ka, kiba ker sawdong ia ka, kin ia pyrshang ban pynkhim ia ka jingrep jong ka katba lah bad kin wan rah mokotduma ha u Sahep Bishar da kane ka jingthmu.

Hynrei lada ka jingrai kan long da khongpong, ki nongshong shnong kin don sah ha ka jingialeh pyrshah ia u sordar barit u bym lah ban synshar ia ki.

Ia kiwei pat ki nongmuna ki babha eh lah ban shem ha ki jingrai bathikna jong u Mr. Laine bad Mr. Cosgrave ha ki por ba ki long Sahep Bishar.

Ha kitei ki jingrai la don katto katne ki aiñ kiba la pynthikna.

1. Ki Syiem kim lah ban pynkylla ia ki pud Hima khlem ka jingmynjur ka Sorkar Assam (ka hukum Sorkar jong ka 14-1-28 ha ka mokotduma u Ender Singh bad kiwei na Marïaw, pyrshah u syiem jong ka Marïaw bad Nongkhlaw).

2. Ka jingthied da u syiem ia ka khyndew kaba ha kawei pat ka Hima kam lah ban pynduh ia ka bor synshar uta u syiem halor kata ka khyndew. (Ki apil Political 18 bad 21 jong u Commissioner ha ka snem 1928).

3. U Colonel Clarke, u Sahep Bishar ha ka snem 1883, u la rai ba ka ri War ka dei ban long tang ia kito ki jaka kiba shapoh kliar ki riat.

Ia kane ka jingrai ki la ju bud, la kum ban shu pyni nuksa ka Duara Nongtyrnem, ka shnong War, ka don khyndew halor rynsan lum, namar ka shnong jong kane ka Hima ka leit shong ha rynsan lum. Kane ka jingrai ka long ka badonkam bad ka babit bha, la ha ka jingshisha namarba don ha ri War ki briew kiba wan shong na ri lum, katto katne na ki kiba don khyndew ha ri lum shuwa ban leit sha ri War ki lah bad ki don daw ban ong ba ki la duh noh ia la ki hok rim jong ki ban rep.

4. La ong ba haba ki ïng jong ka shnong, na ka jingrai ialeh pud ki Hima, ki leit hap hapoh ka jaka jong uwei na ki arngut ki syiem kiba ialeh, ka hukum jong u

Mr. Arbuthnott ha ka snem 1907 ka dei ban iaid thik ha kitei ki nongshong shnong.

Ka jingrai ha kitei ki jingialeh pud kan ym myntoi ei ei lada ki briew kiba la pynbor ban siew pynshok ha u syiem kim dei ban shah bishar ha u ; u syiem jong kata ka shnong kaba la ai un ym lah ban pyniaid ia ka.

5. La ong ba ka Sorkar ka lah ban kylla ia ki pud Hima, kiba la buh thikna lypa, lada ki nongshong shnong jong kawei ka Hima ki nang duna bad ki jong kiwei pat ki Hima bamarjan ki nangroi haduh ba ka khyndew kam dap shuh ia ki.

Lada ki don shibun ka khyndew ba kim leh ei ei kaba kim lah pyndonkam mynta ne ha ki snem ki ban wan, ki syiem ne ki shnong kim don hok ei ei ban pynmyntoi na ka Ri Raj da kaba aiwai ha ki khun jong kawei pat ka Hima ki bym don khyndew.

Ka jingrai ia ka mokotduma Mawmluh jong ka snem 1929 ka long mynta kaba ki syiem ki sngewbha eh ban kyrshan ialade ; hynrei ka long kaba donkam ban kynmaw ba ki nongrep ki lah ban jied mon da kaba siew pynshok ne khrong ha ka jaka ka khajna ; bad kane ka khajna ruh ka long tang ka kynja khajna ban lait siew ei ei, ba la pynthikna da u Sahep Bishar ha ka jaka ka pynshok.

Ym pat ju don ka jingpynkylla ia ki pud kiba la pynskhem shisien, bad kum kata kaei kaei kin ym leh lymda don ki daw ki bajur eh, namar ba ka jingthmu jong ka jingpynbeit pud ka long ban khang ia ki jingiakajia ki ban mih hadien habud bad ban pyniasuk. Kane ka jingthmu kan ym lah long, wat kumba ka la long mynta, lada ki briew ki pyrkhat ba lah ban kylla ia ki pud.

KA JINGTHEW IA KI PUD

Bun kiba pyrkhat ba da ka jingpynduh ia ki thma 'riewlum ki shakri ka Sorkar ki la lah ban pynduh khoit ia ki jingiakajia pud. Ka jingsniewbok ka long ba wat la don

shibun ki pud kiba la pynskhem da ki jingrai, pynban ki jingiakajia ki bun haduh ba ym don uwei ruh u syiem uba lah ban shong kum u para marjan bad kiwei pat ki syiem. Lada um don mokotduma iaknieh hima ha kata ka por ruh, hynrei u iam pangnud ia ki mokotduma ba u la duh mynshuwa bad u pyrkhat jylliew kumno u lah ban ioh biang ia ki ne da kano pat ka lad un lah ban dawa lashai la shisngi.

Ka kam ka paw kum kaei kaei ka barit eh, kaba dei ban sngewsih tang namarba ka pynlut ei ia ka por ki shakri Sorkar bad ka pynsammut teng-teng ia baroh ar—ki nongialeh bad ki shakri Sorkar. Hynrei kaei kaei kaba lah ban long tang kum ka jingialehkai ia ki briew kiba don hapoh ka jingiada baskhem jong ka Sorkar Bilat ha ki por rim, kam long shuh ka kam rit ia ka jait bynriew kaba shah tynrah ha ka jingialeh bad ki nongwei, wat la kata ka jingialeh ka shu long tang da ka jingwan rung bajaijai. Baroh ka jingkhmih-lynti ia ka jingiasoh lang ne iatylli kawei jong ka jait Khasi, kaba lah ban iaid shaphrang, ka la duh noh thiaw ha kine ki jingiakajia. Ka bor jong ka jait bynriew baroh kawei ka shu syrwa-ei ha kine ki jingialeh poh ïng. Ka jingtiphok-tipsot ka la hiar, namar ba ia ka jingai sakhi lamler na ka bynta la ka hima ruh la kheiñ ym tang kum ka kam babit eh hynrei kum ka kam u 'riewieid ri.

Ka Sorkar ka dang don sa kawei ka lad ban pynduna ia kine ki jingiakajia bad kata ka long ban thew ia ki pud (survey) da ka kor survey (theodolite), kaba ki la pyrkhat ban leh ha ka snem 1874, hynrei kaba kim shym lah ban leh. Khlem artatien ki mawpud ki shu jah maia; kumba ka la ju long bunsien haba ki thung mawpud ha kine ki jingiakajia, hynrei lah ban thung katto katne ki mot ki baheh bad haba mih jingiakajia hadien, ia u pud baroh uwei lah ban ring na kine ki mot. Ka jingtip ba ia u pud lah ban ring thik kan khang dong ia ki ban khyllie biang ia ki mokotduma rim.

Ha ri lum yn ym don jingeh ei ei ban thew, ki jaka riat bad ki khlaw jong ka ri War kin long ki jingeh. Ki pud jong ka ri Bhoi bym pat bun briew kim donkam jingthew mynta namar kim ju kham don jingiakajia.

Shaphang ki shnong Sorkar, ka jingwanrung jong ki hapoh ka synshar Dorbar u Lat ka la dei ban pynthew noh ia ki.

KA JINGKYNTHOH

Kane ka lynnong ka pyni shai ba ki Syiem Khasi kim dei ki nongsynshar jaka bad na kata ka daw kim don hok ei ei halor ka khyndew bad kim lah ban shim khajna khyndew; hynrei namarba ki long ki nongsynshar ba la thung hi da ki briew ki don ka bor synshar halor kita ki briew bad ki pud ki sam jong ka shnong ba shong ma ki ki long ka hima jong ki Syiem bad hapoh ka jingsynshar jong ki. Hynrei kane kam mut ba ki briew kiba wan na kawei ka hima kim dei ban shah bishar ha u syiem jong kata ka hima ba ki la leit shong, namar lada ka long kumta u syiem un nym lah ban pyniaid hima. Ym don riti Khasi ka ban kyrshan ia kane bad ym ju don hima ha pyrthei ka ban shah kum ia kane.

Ka jingeh ka long ka dkhot II jong ka Sanad kaba shah ia kane bad kaba pynduh noh ia ka bor bishar ki syiem halor kito ki bym dei la ki khun ki hajar.

Lada donkam ban pynkylla noh ia kane ka dkhot, kumba ong u Mr. Cantlie, kan mih kawei pat ka jingeh bad kata ka long ka jingbymshaniah ki 'riewshai ia ka rukom bishar ki syiem Khasi. Uei na ki raiot Sorkar ba shong hima syiem u ban hun ia ka jingbishar ki syiem Khasi mynta? Lymda ki syiem ki pynbit ia la ki aiñ, ki ïngbishar bad ki nongbishar; ngim iohi ba lah ban pynkylla ia katei ka dkhot.

Ka riti Khasi ka kyrshan ia ka jingrai u Sahep Bishar bad u Comr. ha ka mokotduma Sohra-Mawmluh ba u syiem Sohra u lah ban shim tang ka khrong ne pynshok na kito ki Mawmluh kiba wan rep ha ka hima jong u ha ka por ba u shim lem na la ki khun ki hajar.

Ban shim khajna khyndew ym ju don riti ne ju tip ha ri Khasi na ka daw ba la pyni u Col. Bivar haneng, bad ia kito ki bym treh siew khrong ne pynshok ym lah ban shah rep ha ka hima kiwei. Kawei na ki jingsniew bakhraw ha ki hima Khasi ka long ka jingiakajia pud hapdeng ki syiem kaba la pynsyrwa ei ia ka bor bad peisa u khun Khasi, bad pynmih bun jait ki jingsniew. Ka jingdonkam ka bakhraw ban pynduh ia kine, ka long ka jingthew (Survey) ka bathikna bad ka jingsngewthuh ba ym ju lah shuh ban pynkylla wei la pynbeit shisien.

XVI.

KI SANAD JONG KI SYIEM

Ki Sanad jong ki Syiem mynta ki long kumne :—

SANAD

Phi...ba la jied kum u Syiem jong ka Hima...... ....ha ka distrik Khasi bad Jaintia, kane ka Sanad kaba pynskhem ia ka jingjied bad jingthung Syiem ia phi la ai ha phi bad kine ki jingkhum jingteh (conditions) harum :—

I.—Phi dei ban don hapoh ki hukum bad ka jingsynshar jong u Sahep Bishar (D. C.) jong ka distrik Khasi bad Jaintia u ban rai ia kano kano ka jingiakajia kaba lah ban mih hapdeng jong phi bad u syiem jong kawei pat ka hima Khasi. Phi dei ban kohnguh thik ia kano kano ka hukum ba dei aiñ ba u Sahep Bishar lane uwei pat u shakri Sorkar ba la ai bor da ka Sorkar Jylla u hukum ia phi.

II.—Da kane la ai bor bad la kwah ia phi ban shim bishar bad rai ia ki mokotduma dewani baroh bad ia ki mokotduma phoidari baroh, lait noh na kito kiba lah ban ai saja ha ka Indian Penal Code, da ka jingphasi, ka jingpynryngkangpar, ne ka jingset phatok kaba 5 snem bad palat, kiba lah ban mih hapoh ki pud ka hima, bad kiba dei tang hapdeng ki khun-ki-hajar jong phi. Shaphang kitei ki mokotduma ki bym shym ai bor ia phi, phi dei ban pyntip shisyndon sha u Sahep Bishar jong ka ri Khasi bad

Jaintia, bad ban leh thik kat kum ki hukum ba u pynmih ban pyndep ia ki. Bad phi dei ban phah baroh ki mokotduma dewani bad phoidari kiba mih hapoh ka hima jong phi, ha kiba kiwei pat ki briew ki bym dei ki khun-ki-hajar jong phi ki iadei, na ka bynta ka jingbishar da u Sahep Bishar jong ka ri Khasi bad Jaintia ne uwei pat u shakri Sorkar ba la thung da u na ka bynta kane ka kam.

III.—Ka Sorkar Jylla ka lah ban thaw jaka shong pyngngad ia ki shipai ne bym dei shipai, jaka shong shipai, ne karod ha kano kano ka jaka kaba hapoh jong phi, bad ban shim khyndew na ka bynta kata khlem da siew baiwai ei ei. Lada ka Sorkar ka kwah ha kano kano ka por ban thaw lynti rel lyngba ka hima jong phi, phi dei ban ai khyndew khlem da phah siew ei ei, lait na ka khyndew ba pyndonkam ne shong briew, bad phin iarap ia ka Sorkar na ka bynta kane katba phi lah bor.

IV.—Da kane phi pynskhem ia ki jingai ki syiem rim ha ka Sorkar, ia baroh ka shun, u dewiong bad kiwei pat ki par; ki nar bad kynja maw kiba don hapoh khyndew ha ka hima jong phi, bad ia ka hok ban beh ban kem hati hapoh ka hima jong phi, bad ka jingiateh ba phin ioh marshiteng na ka jingmyntoi kaba mih na ka jingdie, jingaiwai ne na kano kano ka jingpyniaid ia kata ka shun, u dewiong, ne kiwei pat ki kynja maw, kynja nar, ne ia kata ka hok. Da kajuh ka jingiateh, phi pynskhem ia ka jingai ia ka Sorkar Bilat ia baroh ki khyndew bym pyndonkam (waste) kiba ha ka por ba ai ki long ki khyndew ki bym don shnong, jingrep jynthung jyntep, kper ne bri, bad kiwei; kiba ka Sorkar Bilat ka kwah ban die ne ai-wai kum ki khyndew bym pyndonkam.

V.—Phim dei ban ai, die, ne buh bynda ha uno uno u briew ia kano kano ka tiar jong ka hima, lada ka khyndew ne ka mar-ka-mata, kaba phi don ne kaba phi lah ban ioh kum u syiem jong ka hima.

VI.—Khlem da ioh hukum na ka Sorkar phim dei ban aiwai, die ne ia-ai ne shah ban aiwai, die ne ia-ai ia kano kano ka khyndew ne ki khyndew kiba don hapoh jong phi ha kiwei pat ki briew ki bym dei ki khun-ki-hajar Khasi jong phi.

VII.—Phi dei ban buh kyrpang katto katne ki jaka (khlaw) ba la pyni da ka Sorkar Jylla na ka bynta ka jingthungdieng ban lah ban ai dieng ïng bad dieng thang ia ki nongshongshnong jong ka hima. Phi dei ban sumar bad peit bha ba kine ki jaka kin ym duh da ka ding ne da kaba shyrti lyngkha.

VIII.—Da kane phi pynskhem ia ka jingiatehkular u syiem rim, shaphang ka jingbishar da u Sahep Bishar marwei ia ki mokotduma shongkurim kiba mih hapdeng ki kristan trai ri, kiba la shongkurim kat kum ka aiñ jong ka **Indian Christian Marriage Act, XV** jong ka snem 1872.

IX.—Lada phi pynkheiñ ia kawei na kine ki jingiateh (conditions) ha ka Sanad, lane lada phi ban beiñ iano iano ne leh kaei kaei kaba iapyrshah ia ka riti ne dustur ba ju don, lane lada ki briew jong phi ki don hok shisha ban ym hun ia phi, phin sa ioh ka jingpynshitom kaba ka Sorkar Jylla, hapoh ka jingpeit jong ka Sorkar India, ka ibit ban ai.

X.—Kat kum ki jingiateh ba la pyni haneng, ia phi la pynskhem kum u syiem jong ka hima........................ ha ri Khasi. Da katei ka hok ia kane ka Sanad la ai ia phi hapoh ka shap bad ka muhor jong nga ha kane ka sngi.................jong 19

Ki kyrdan ha ka jingiaid jong ki jingiatehkular kiba kylla Sanad hadien ki long kumne :—

1) Ki jingiatehkular shuwa ka snem 1859.

2) Ki jingiatehkular bakyrpang jong ka snem 1859 shaphang ki khyndew bam pyndonkam (waste).

3) Ki jingiateh kular jong ki snem 1856-1864.

4) Ka rukom iateh kular ba la buh ha ka snem 1867.

5) Ka rukom iateh kular ba la buh ha ka snem 1875.

1. KI JINGIATEHKULAR SHUWA KA SNEM 1859

Kaba nyngkong eh ka la long ha ka snem 1826 hapdeng u David Scott, u Agent jong u Lat Rangbah bad u Syiem Nongkhlaw (Aitchison's Treaties No. VIII). Ma u da ka jingiamynjur lang ki Lyngskor bad ki Sordar ki la iakut ban long ki raiot jong ka Kompani Badonburom bad ban buh ia la ka ri hapoh ka jingiada jong ka. U la kular ban synshar ia la ki khun-ki-hajar kat kum ki aiñ jong ka ri, ban pynsngewbha bad pynhun ia ki bad ban pyniaid ia ka kam hima kat kum ki dustur ki riti ki barim, khlem da don jingiamushlia ei ei na ka Sorkar Bilat. Ka jingiatehkular kaba syriem ia kane ki la iateh bad u Syiem Khyrim. Ha ka snem 1829 ia ka kynhun survey ki la shoh ha Nongkhlaw bad pyniap katto katne na ki. Kiwei pat ki syiem bamarjan ki la iarap ia u Syiem Nongkhlaw bad ka thma ka la neh haduh ka snem 1833 bad ha kane ka por ka Marïaw (Aitchison No. XII), ka Rambrai (ka jingiateh kaba kham hadien ha ka snem 1835 la ai ha ka Aitchison No. XXIV), ka Khyrim (No. XVI), ki la mane ia ka Sorkar bad iateh kular bad ka. Kine ki iapher kawei na kawei pat, hynrei ki buh ialade hapoh ka jingpeit ka Sorkar lait tang ha kine ki bakhatduh artylli don ka jingartatien la ka jingmane jong ki ka long tang ha ki kam kiba la thoh hangto. Ha ki katto katne ki jingiatehkular, ki syiem ki la duh lut ia ka bor ban bishar ia ki mokotduma pyniap briew bad kiwei pat ki mokotduma ki baheh. Ka Nongkhlaw ka la mane ha ka snem 1834.

U Syiem Sohra, u lok ka Sorkar, u la iateh kular ha ka snem 1829 da kaba buh ia la ka hima hapoh ka jingiada bad ka jingpeit jong ka. (No. X.)

Ka Maharam ka la iasuk bad mane ia ka Sorkar ha ka snem 1839 (No. XXXIX).

Ia ki Sordar Mawlong la thung da ka Sorkar ha ka snem 1857 (No. XXXIX), bad kumta ki duh noh ia la ka jinglaitluid.

Kumta shuwa ka snem 1859, tang katto katne na ki hima ki la iateh kular.

2. KI JINGIATEHKULAR JONG KI SNEM 1859 HADUH 1862

Ha ka snem 1859 ka Sorkar ka la rai ba baroh ki syiem kin soi ia ki jingiatehkular bad kin ioh Sanad. Nalor kine ki jingiatehkular la iateh shuh shuh sa ki jingiatehkular bakyrpang da ka jingbthah jong u Mr. Allen, u 'riewdkhot jong ka Board of Revenue, Lower Provinces, uba la phah ha ka snem 1858 ban wan tohkit ia ka rukom synshar hangne. Ha ka shithi kaba 22 tarik u Nailur 1858 u la kyntu ia ka Sorkar ban shim wai noh junom ia ki jaka ba don nar don maw, bad ka jingiateh ba ki trai kin ioh shiteng na ka baiwai ne khajna ba ka Sorkar ka lah ban ioh nangta. U ai jingmut ruh ba kajuh ka jingpynbeit bad ki syiem kan don shaphang ki khyndew bam don jingrep kiba lah ban long ki bakordor lada la ai ha ka Sorkar ka ban aiwai bit dor ha ki Phareng ne kiwei pat kiba kwah ban shim na ka bynta ban rep sha, kophi bad kiwei kiwei pat ki jynthung.

Ka Sorkar Bengal ka la mynjur ia ka jingkyntu u Mr. Allen ha ka shithi 955 jong ka 20 tarik u Iaiong 1859. Ia ka nongmuna jong ka jingiatehkular jong ka snem 1859 la ai ha ka kot u Aitchison No. XLVII bad la buh ha ka

synrap jong kane ka kot. Baroh kine ki jingiatehkular kiba la thoh ha ka ktien Bengali kim long kumjuh. Khatar tylli na ki, ki don ka jynthoh ba ki syiem ki da pynlong dorbar bad ioh ia ka jingmynjur ki khun-ki-hajar, ha kiwei pat kiba sah ym don jynthoh ei ei shaphang kata. Ki jingiatehkular ba la iateh hapdeng ki snem 1859 haduh 1862 da ka Mylliem, Bhowal, Nongstoiñ bad Malaisohmat ki sdang da kaba pyni ka jingkohnguh ia u Assistant Commissioner ha Sohra.

Ha kitei ki jingiateh baroh, ki syiem ki la mynjur ban aiwai junom ha ka Sorkar ia baroh ki khyndew bym shym rep, kiba lada thung da tep ruh, kin ym pynduh pynjot ia ki briew jong ka Ilaka. Ki syiem bad ki nongmih bujli jong ki kin ym don jingujor ei ei ia ka Sorkar lada ka pyndonkam ia kine ki khyndew ba la ai da kaba pynbha ia ki, ne aiwai ha kiwei ki briew bad buh nongrep ha ki, hynrei ma-ki bad kiba mih bujli kin ioh barabor shiteng ka jingmih na kitei ki khyndew ba la aiwai, lada don kano kano ka jingioh myntoi. Ym lah ban aiwai khyndew ei ei ia u Phareng ne u Bengali khlem da ioh hukum na ka Sorkar.

Baroh ia ki jaka don maw don nar ruh la ai ha ka Sorkar, bad shiteng na ka jingmih ba ka Sorkar ka ioh baiwai na ki briew, kan leit sha u Syiem. Khyndai tylli ki hima kiba iateh kular kim don jynthoh ei ei shaphang ki maw ki nar.

Ka don ka jynthoh shaphang ki khlaw bad ki khyndew bym rep ei ei, ha ki jingiatehkular bad ka Mawdon bad Shella; ka Khyrim, ka Sohra bad ka Nongkhlaw kim shym iateh kum kine ki kular; ka Khyrim ka iatehkular kyrpang ha ka snem 1860.

Lait noh na ki jingiatehkular kyrpang shaphang ki khyndew bym rep ei ei, kiwei pat ki jingiatehkular kiba sdang ban iasyriem ia ki Sanad, mynta ki la iateh hapdeng ki snem 1856 bad 1864 bad ka Nongkhlaw, ka Khyrim, ka Mylliem, ka Nongstoiñ bad ka Bhowal. Ha kine la thep lang ia ka hok ka Sorkar ban thaw jaka shong pyngngad

ia ki sahep bad shipai bad karod de. Ha ka jingiateh bad ka Nongkhlaw, la thoh ba u syiem u dei ban ai ia ki khyndew bym rep ei ei ha kajuh ka rukom kumba ka Sorkar ka ai ia la ki khyndew bym rep ei ei.

3. KI JINGIATEHKULAR KIBA HADIEN BAD KI SANAD

Ha ka snem 1867 la buh da kawei pat ka rukom iateh kular (Aitchison No. LVII). Ka dkhot kaba 8 ka thoh biang ia ka jingai ia ki khyndew bym rep ei ei kiba don ha ki jingiateh jong ka snem 1859, hynrei ki ktien ki iapher. Ym don jingteh shuh ba dei tang ia kito ki khyndew kiba lada thung da tep ruh kin ym pynjot pynsniew ei ei ia u khun-u-hajar. Ia ka daw bad ka jingmih jong kane ka jingkylla yn sa iatai nia ha ka Lynnong XX.

La don katto katne ki jingkylla ha ka rukom teh kular jong ka snem 1875 (Aitchison No. LVIII), hynrei kine ki long tang ha ki ktien, lait tang ha ka dkhot kaba 8, ia ka hok jong ka Sorkar ban aiwai, bad ban die ia ki khyndew bym rep ei ei la buh biang na ki jingiatehkular jong ka snem 1859, bad ia ka hok ka Sorkar ban ioh marshiteng na ki hati la bsuh.

Ia ki jingiatehkular la pynduh bad pynmih bujli da ki Sanad ha ka snem 1877.

Ki jingiapher, lait na katto katne ki jingkylla ha ki ktien, hapdeng ki Sanad jong ka snem 1877 bad kiba mynta ki long :— (1) ka jingbuh shuh shuh ia ki ktien shaphang ka jingthaw lynti rel ha ka dkhot III, (2) Ka jingbsuh ia ka dkhot VI ha ka snem 1909 kaba khang aiwai ne die ha ki briew ki bym dei ki khun-ki-hajar khasi jong u syiem, (3) na ka bynta ka ktien "Chief Commissioner" ha ka "dkhot VIII" la buh bujli da ka ktien ka "Sorkar Assam." Ia ki Sanad kiba mynta la soi da u Commissioner jong ka

Surma Valley Division. Ki syiem ki kwah ba u Lat Rangbah ne u Lat jong ka Assam un soi.

Ia ki lyngdoh bad ki sordar kim ju ai Sanad, hynrei ki ai da ki parwana kum kane :—

La pyntip ia phi ba u Sahep Bishar jong ka ri Khasi bad Jaintia, u mynjur ia ka jingjied u paidbah jong kine ki shnong ha dong ba phin long u sordar (lyngdoh) jong ki. Phi dei ban pyniaid ia ki kam kat kum ka riti jong ki briew, bad phi dei ban pyndep lut ia ki hukum ba la ai ia phi da ka Sorkar Bilat.

Phi dei barabor ban sumar ia ki surok paidbah kiba iaid lyngba ka ilaka jong phi. Phi dei ban phikir bha ia la ki kamram jong phi kum u sordar (ne lyngdoh) jong ka.................Lada phi leh kulmar ne leh bym dei ei ei, phi lah ban shah beh noh na ka kam sordar ne lyngdoh jong ka.................

Deputy Commissioner.

KA JINGBISHAR BNIAH BA DANG SHIBIT JONG KI KHASI IA KI SANAD

Katto katne ki syiem bad ki paidbah jong ki hima Khasi ki la thoh kawei ka jynthoh na ka bynta ka jingpyrkhat jong ka **Statutory Commission** bad ka Komiti tohkit jong ki hima trai ri ka ri India (Indian States Enquiry Committee) ha ka snem 1921 ; ia kawei pat ka jynthoh la pynkhreh da ka jingialang jong ki hima Khasi ha ka snem 1932. Ia ki jingainia jong ki pyrshah ia ki jingiatehkular ha ka snem 1859 bad hadien la pyni harum. Ki kwah ban leit biang sha ka jaka ba ki don ha shuwa ka snem 1859. Kine ki jingiatehkular (bun na ki hima ha kata ka por kim shym iatehkular ei ei) ki buh ia ki syiem kiba iateh hapoh ka jingpeit jong ka Sorkar Bilat bad ki ong ruh ba lah ban pynkynriah noh ia u syiem lada um lah pynhun ia. la

ki khun-ki-hajar. Ka bor ba la buh thikna ban ia mushlia ha ki kam poh hima ka long ba ki briew Sorkar ki dei ban bishar ia ki kam dakaid bakhraw.

Ki jingainia ha kitei ki jynthoh ki long kumne :—

(1) Ba ki syiem kim don hok ha ka snem 1859 ban ai khyndew ne kynja maw kynja nar khlem da mynjur ki khun-ki-hajar jong ki.

(2) Ba, wat lada ki jingiatehkular jong ka snem 1859, ki pyni ba ki briew ki la mynjur ha dorbar, ka long kabym tip thikna kiei kiba don ha kita ki dorbar.

(3) Ba, wat lada la ioh ia ka jingmynjur jong ki briew, ka jingioh ka long na ka bynta ka jingbieit jong ki.

(4) Ba ka jingaiwai-duh ia baroh ki khyndew bym rep ei ei, ha ki Khasi kiba ju mlien ban rep nawei shawei, ka mut ban pynduh bad pynjot thiaw ia ki da kaba shim noh ia ki khyndew baroh ki bym don jingthung ha kata ka por.

(5) Ba ka hok ban thaw jaka shong pyngngad ia ki shipai bad bym dei shipai, jaka shong shipai bad karod ha ki khyndew khlem da siew baiwai ei ei, ka long ka jinglehbymhok ia ki trai khyndew.

(6) Ba ka jingpynmih hukum da ka Sorkar hapoh ka dkhot I jong ka Sanad, ka mut ka jingpynmih hukum tang ia u syiem hi shimet bad kam kynthup lang ia ka bor ban ai hukum ia ki briew jong ka hima baroh. Ha kiwei pat ki ktien ka mut bym don bor ban thaw aiñ da ka hukum ki bahalor.

Kane ka mut bym don bor ban pynrung ia ki Aiñ jong ka Sorkar India khlem ka jingmynjur jong ki syiem bad ki Dorbar jong ki.

Nalor kitei ki jingainia bad jingujor lah ban buh shuh shuh sa artylli kiwei pat.

(7) Katto katne na ki syiem ki ong ba ki Dorbar jong ki, ym ka ïngshari u Sahep Bishar, ki don ka bor ban bishar ia ki mokotduma kiba mih na baroh ki hukum kiba don bor aiñ bad ki Aiñ (lait noh na kito ki mokotduma ki bajur, ba la kdew ha ki Sanad hapoh ka **Indian Penal Code**). Ki ju don shisha ia kane ka bor hynrei ka Sorkar ka la pynduh ia ki ha katto katne ki kam bakyrpang.

(8) Katto katne ki briew ki ong ba ki syiem kim don hok ban ioh marshiteng na ki jingmyntoi kiba mih na ki kynja maw kynja nar ha ki Ri Kynti, lane wat ha ki Ri Raj, lada kita ki Ri Raj ki don hapoh ka shnong ne ki shnong (raj), namarba ki briew kiba dei hok ban ioh ki dei ka dorbar jong kata ka shnong ne ka raj. Ki ong ruh ba kano kano ka jingmyntoi na ki khlaw, kaba leit mynta sha ki syiem, ka dei ban leit sha ka dorbar jong ka shnong ne ka raj.

Ia kine ki jingainia yn sa iapyrkhat ha kaba peit bha ia ki dkhot ki Sanad kawei-pa-kawei.

Haduh katta ka jingkhraw ka bor ka Sorkar hapoh ki jingiatehkular ba ka Sorkar Bengal ha ka snem 1867 bad arngut ki Legal Remembrancer bad u Sahep Bishar ha ka snem 1910 ki la pyrkhat ba ki hima Khasi ki long ki bynta jong ka hima Sorkar ha ri India.

Kam da donkam ban ai nia ban pyni ba ka Sorkar ka iapyrshah ia katei ka jingmut bunsien, naduh ka snem 1836 haduh 1910, namar naduh kata ka snem, haba ia kano kano ka Aiñ la pynrung hapoh ka **Scheduled Districts Acts**, la leh ia kata da ka bor jong ka **Foreign Jurisdiction Order** jong ka snem 1902, namarba ia ki hima syiem la kheiñ ba ki long habar ka hima Sorkar India.

Ha ka mokotduma u Hajon Manik pyrshah u Borsing, XI Calcutta 17, ka High Court ka la kheiñ ia u syiem Sohra kum u nongsynshar jong ka hima laitluid shiteng jong kawei pat ka hima nongwei.

Ka Sorkar India ka la pyntip ha ka snem 1933 ba dei ban da ioh hukum na ka hapoh ka dkhot 86 jong ka **Civil Procedure Code** lada kwah ban mudui ia u syiem Khasi.

KA JINGKYNTHOH

Kane ka lynnong ka ai nuksa ia ki Jingiatehkular bad Sanad jong ki Syiem Khasi naduh basdang haduh mynta, hynrei ym donkam jingkynthoh hangne namar yn sa kynthoh ia kawei-pa-kawei ka dkhot ki Sanad ha ki lynnong kiba hadien.

XVII

1. KA DKHOT I BAD II JONG KA SANAD

Ia ki syiem la buh hapoh ki hukum bad jingpeit jong u Sahep Bishar bad ki dei ban kohnguh ia baroh ki hukum badei aiñ jong u Sahep Bishar ne uwei pat u shakri Sorkar ba la ai bor ban leh kumta da ka Sorkar Assam.

Kaba hynriew na ki jingainia jong ki katto katne ki Khasi ba la pyni ha ka lynnong XVI, ka long ba kitei ki hukum ki lah ban teh tang ia u syiem hi, khlem teh ei ei ia ka Dorbar jong u. Hynrei ha ka hima Khasi u syiem um long ei ei khlem ka Dorbar jong u ; kane ka nia kan pynduh lut baroh ia ka bor ka Sorkar halor ki hima. Namarkata ym lah ban kubur ia ka ha kane ka jinglong.

Ka jingmut bashisha jong kane ka jingainia ka long ba u Sahep Bishar u lah ban pynbor ia ki syiem bad ki Dorbar ban leh thik kat kum ki aiñ ki riti ba ju don ha ka hima. hynrei um lah ban pynmih hukum kaba long aiñ thymmai ha ki hima, khlem da mynjur ka Dorbar. Ka jingmih na kane ka jingainia ka long ba ym lah ban pynrung ia ki Aiñ ka Sorkar India ban bishar ia ki khun-ki-hajar jong ki hima, khlem da mynjur ki syiem bad ki Dorbar jong ki.

Ia kane ka jingainia yn sa iatai harum ha ka lynnong "Ka bor thaw Aiñ." Mynta yn ai kine ki jingkynthoh harum shaphang ka jingpyndonkam ia katei ka bor synshar.

Ym don kano kano ka rul ban pyni lynti kumno yn pyndonkam ia kane ka bor. La don ka jingsngewthuh ba ha ki kam bishar ym da don eh kata ka hok shisha ban apil na ka jingrai u syiem bad ka Dorbar jong u, hynrei u Sahep Bishar u don la ka kamram ban peit ia kita baroh

bad u dei ban peit ba ka Dorbar ka don ka hok ban bishar bad ka la bishar hok ia ka mokotduma khlem shah shiliang. Ia ki jingrai pyrshah ia ki riti ne ka jingleh hok, bad ka mynsiem tip-hok-tip-pop babha lah ban pynkheiñ. Ka jynthoh kyrpad ba ki khot apil, pyrshah ka jingrai ki syiem ne Dorbar ka long ka hok kaba ki kheiñ kordor bad ki pyndonkam eh.

Ha ka hima Shella, ka hok ban apil na ki jingrai ki Wadar kaba ki da thoh ha ka jingiatehkular jong ka snem 1851, ki dang pynsah haduh mynta.

Da ka dkhot II, ki syiem kim don bor ban bishar ia ki mokotduma hapoh ka **Indian Penal Code** kiba lah ban ai saja da kaba set phatok palat ia ka 5 snem bad kim don bor ban bishar ia ki briew ki bym dei la ki khun-ki-hajar. Kim don pulit ne phatok. **Ka** jingmushlia kaba donkam na ka bynta ban pyniaid ia ka kam synshar-khadar ka long ka bajur, hynrei lada ki syiem teng-teng ki pyrkhat ba ka Sorkar ka la mushlia than ia ka kam jong ki, ki khun-ki-hajar jong ki, bad ha ka jingshisha ma-ki hi da lade ki dei kiba pynlong ia kata, ym dei ka Sorkar Jylla. Ki khun-ki-hajar jong ki ki phah apil sha u Sahep Bishar, sha u Commissioner, bad sha ka Sorkar khlem da pyrkhat ba katba nangjur ka jingiamushlia, katta ka nang duna ka jinglaitluid jong ki syiem bad ki Dorbar.

Ki syiem ki donkam jingiarap na ka bynta kiwei pat ki daw. Ki Khasi ki la ju long barabor kiba synshar hi bad kiba laitluid ha ka jingmut-jingpyrkhat, kim ju mlien ban shu kohnguh kyllut ia ki hukum jong ki syiem kiba kim sngewbha.

Ki syiem ki long kiba la jied da ki paidbah lane da katto katne ki kur jong ki paid, bunsien hadien ka jingialeh ka bajur, hynrei ki long kiba lah ban pynkheiñ tang da ka Sorkar bad kata ruh tang na ka bynta ka jingkulmar, la ki lah ban long kiba u paidbah um shym sngewbha shuh la slem. Kim don pulit ban pynkohnguh ia ki hukum jong ki bad namarba ki tieng ioh ki briew kim koh-

nguh hukum ne siew kuna, ki wad ia ka lynti suk da kaba kyrpad ia ka jingiarap u Sahep Bishar ha kaba pynkohnguh ia ki hukum jong ki, ha kaba pynbor ia ki briew ban leit sha ki Dorbar jong ki bad ha kaba shim khajna. Ka jingkylli shaphang ka jingshongnia ne ka hok jong kata ka hukum ne kuna ka wan mih ha khmat u Sahep Bishar. Ryngkat bad ka jingroi ka pule kot pule sla, ka jingbymkohnguh ia ki hukum syiem bad Dorbar ruh ka nangroi. Wat lada ka don kano kano ka jingmyntoi na ka jingiamushlia eh bunsien, kaba la dawa hi da ki syiem bad ki khun-ki-hajar jong ki, ka jingmih jong ka ka long ba ka jingsynshar lade pat ka nang rit.

Don ka jingdonkam ka bakhraw ban peit bha. Ka jingpyniaid kulmar ia ka tyngka-peisa hima ka don ha la ki jaka, la kane kam long shisha tang ka pop jong u syiem, hynrei ka mih na ka riti ruh. Ia u Syiem la kyrshan ha ka por ialeh syiem da kawei ka liang na ka jait syiem, kaba pynlut shibun ka tyngka-peisa ha kaba pynbam pyndih ia u paidbah bad ha kaba thied briew. U syiem u kiew khet rynjaiñ bad ka ram kaba u dei ban siew ia ki kur, ne kiwei pat kiba la ai tyngka kylliang ia u. Ym don jingkhlad ei ei ia ka tyngka hima bad ka tyngka syiem, ha ka jingshisha, ym ju don jingkhmihlynti ba un pynlut ei ei na ka bynta ki kam pynbha hima. Ia ka jingmih ha ka hima, u kheiñ kum ka tyngka kaba u dei ban bsa ialade, ia ki syiem kynthei, kiba dei ki kur jong u, bad ia ka tnga jong u bad ki khun. Lait na Mylliem bad Khyrim ka jingmih ka long ka barit, bad don tang khyndiat eh ka batam ban pynlut na ka bynta ka hima, bad ha Mylliem leilei wat ia kata kaba tam ruh kim ju pyndonkam kumta. Namarba u khun u syiem um ju mih bujli ia u, u syiem um ju pyrwa eiei shaphang ka jingioh-jingduh jong ka hima ynda u iap.

Ki hima ha ka jingshisha ki shaniah lut ha ka Sorkar wat lada ka rukom ka Sorkar ka long ban iamushlia tang

khyndiat eh. Kane ka jur haduh katta katta ba lada ka Sorkar kam iarap, bun na ki syiem ki bym lah bat la ka bor.

2. KA BOR THAW AIÑ

Ha kaba sdang jong kane ka lynnong, ngi la pyni ia ka jingbishar bniah kaba hynriew ia ki Sanad bad ia ka jingmut bashisha jong ka kum ka jingujor pyrshah ia ka jingpynmih hukum ba don bor aiñ lane ka jingpynrung ia ki Aiñ Sorkar India ban synshar ia ki khun-ki-hajar jong ki hima Khasi. Ki nongwohdong ki kdew ia ki jingiateh-kular ki banyngkong eh, kum kato ka jingiateh bad u syiem Sohra ha ka snem 1829 (Aitchison No. X), ha kaba u syiem bad ki Bakhraw ki dei ban pyniaid ia ki kam hima kat kum ki dustur ki riti ba la ju don. Ka nongmuna kaba kham hadien ka long ka jingiateh bad u Nongstoiñ ha ka snem 1862 (No. XLVIII). Ki ai nia ba ki hukum ki dei ban long tang kito kiba iadei bad ki aiñ ki riti kiba don hangta, kiba lah ban kylla teng teng da ka jingmynjur u paidbah. Ha ka jingmut jong ki, ki ktien "hukum ba dei aiñ" ha ka dkhot I jong ki Sanad ka mut ka hukum kaba iadei bad ka aiñ ka riti jong ka hima.

Ki ktien "hukum ba dei aiñ" ki paw nyngkong ha ki jait Sanad jong ka snem 1877 ; ha ki jait iateh kular jong ka snem 1875 tang ia ka ktien "hukum" marwei la pyndon-kam ha ki dkhot I bad VII.

Ki ktien imat ki mut "kat kum ki aiñ ba ka Sorkar ha badei-badei ka rai ba ki don ha kita ki hima ; lada ka hukum ka thaw aiñ thymmai, donkam ban da ioh ia ka jingmynjur ka Sorkar ; lada kam thaw aiñ thymmai, ka dei ban long kaba iadei bad ki aiñ ki riti ba don hangta." Kane ka mut ba ka hukum u Sahep Bishar kam dei ban long kaba shu pynmih katba mon.

La ka hukum u Sahep Bishar kaba la mynjur da ka Sorkar Assam bad da ka bor ba ha khlieh eh, ka Sorkar India, ka lah ne em ban long ka bym dei aiñ kam long ka babit ban iatai nia ha kane ka kot, lymne ka jingkylli ba iadei bad la ka Sorkar India ka lah ne em lada ka mon, ban pynrung hapoh ki khun-ki-hajar ki hima Khasi kano kano ka aiñ jong ka, hapoh ka Foreign Jurisdiction Order jong ka snem 1902 na ka daw ba ka la ioh, ne ba ka la ju leh, ne pyndonkam.

Kiei kiei kiba don ha ki hima ki ai ki daw ki bakhlaiñ ban pynshisha ia ka rukom synshar ka Sorkar. Na ki 25 tylli ki hima, katto katne na ki, ki don tang khyndiat eh ki shnong. Kim don jingtip aiñ ei ei haduh ba kin da lah ban thaw aiñ kiba iadei bad ki jinglong kiba mynta. Ki shnong Sorkar ki don hapdeng jong ki, bad ia ki la ker kut da ki ri thor kiba don la ki aiñ kiba la shai bha bad ki baeh. Ki briew kiba la shai bha ha Shillong ki don hapdeng ki pud jong ki, bad na ka bynta ka jingphriang jong ka jingnangthoh-nangpule, kane ka jingshai ka la nang rung suki wat ha ki nongkyndong jong ki hima.

Hapoh ki hima hi, ki riti ki nang kylla. Kum ka nongmuna, ka jingdonkam tyngka ka la pynmih ka rukom bynda khyndew, hynrei ym don kano kano ka lad kaba lah ban thaw ka aiñ die ne bynda khyndew wat ka bajem eh.

La ka rukom ka babha eh ha ka jingiadei bad ki briew kiba dang shu sdang ban iaid sha khmat ka long ban shu iehnoh ia ki kumto, pynban ka long ka baeh ban leh ia kane haba ki iakynduh man ka sngi bad ki briew kiba la shai bad kiba im ha kawei pat ka rukom.

Kane baroh kam mut ba ki Dorbar hima kim lah ban thaw aiñ hapoh ka jingpeit, lada donkam, jong u Sahep Bishar. Ha ka jingshisha dei ban pynshlur kum ia kane kaei kaei. Hynrei kumba ki long mynta ki bapli kim don jingtip ne jingnang-jingstad ban leh kumta. Ka jingiasoh lang jong ki hima baroh kan long ka jingmyntoi na ka bynta ka jingthaw aiñ.

3. KA RUKOM PYNRUNG AIÑ HA KI HIMA

Ka daw na ka bynta ka rukom ba ju leh ka long kaba lah eh ban sngewthuh.

Ki syiem ki long hapoh ki hukum bad ka jingpeit jong u Sahep Bishar. Ki la duh noh ia ka bor ban bishar ia ki mokotduma pyniap briew ne kiwei pat ki mokotduma ki bajur (ba la pynshai hadien kum ia ki kam dakaid kiba lah ban ai sajia 5 snem shaneng hapoh ka Indian Penal Code). Na ka bynta ki mokotduma kiba dei ban bishar ha ingshari Sorkar dei ban don aiñ katto katne namar bym don aiñ kiba la thoh ha ki hima, kumta ia ka Indian Penal Code la shim kum ka Aiñ Phoidari; bad ia **ka jinglehhok, ka jingmon ia ka jinglehhok,** bad ka **mynsiem tip-hok-tip-pop babha** la shim kum ka **Aiñ Dewani.**

Lada sdang nangne, don 4 tylli ki rukom pynrung aiñ hapoh ki hima :—

1. Ki aiñ ba la thaw hi da ki Dorbar hima. Katto katne na ki ki la thoh, khamtam eh ha ki hima War. Kane ka rukom ka long ka badei eh ban pynshlur bad ban iarap; kan long khlem artatien ka badonkam shibun lashai hadien, kata lada ki hima ki bat ia la ki hok.

2. Ka rukom ka ba-ar kam long kaba shu leh beit, hynrei la katta ruh ka long ka badonkam shibun. Ki syiem ki la duh noh ia ka bor ban bishar ia ki kam Dewani kiba iadei bad ki briew ki bym long ki khun-ki-hajar la jong. Ki ïngshari u Sahep Bishar bad ki nongiarap jong u, ki rai kum ia kita ki mokotduma kat kum ka jinglehhok, ka jingmon ia ka jinglehhok bad ka mynsiem tip-hok-tip-pop babha, hynrei namar ba kine baroh ki don ha ki aiñ Dewani jong ka ri India, ki ïngshari ha ka jingshisha ki pyndonkam ia kito kiba dei ha ka Jylla Assam, lada kine

kim ia pyrshah ei ei bad ki dustur ki riti. Ki ïngshari, kiba iarap da ki plidar babun mynta, kim lah ban tip shaphang ki riti Khasi, wat lada ki don kiba iadei bad ka kam, kumba ki tip ia ki Aiñ Sorkar India. Kine kiba hadien (Aiñ Sorkar) ki pyrshang ban mih bujli ia kiba ha shuwa, wat hapdeng ki Khasi hi.

3. Ka rukom kaba lai ka long da ki Hukum jong ki Bahalor (Executive Orders), khamtam ha ki kynja mokotduma phoidari ne kiba lam byrlong phoidari.

U Sahep Bishar, hapoh ka jingpeit bad jingmynjur jong ka Sorkar, u pynmih hukum bad ong ba ka jingai sajia na ka bynta ka jingbymkohnguh kan long kat kum ka dkhot 188 jong ka Indian Penal Code. Putet ruh u ong ia ki syiem bad ki Dorbar ba kin pynbna ia kine ki hukum, bad da kaba leh kumta u pynlong ia ki ki Aiñ Hima kiba teh ia ki khun-ki-hajar jong ki bad ban ai sajia de da kano kano ka rukom katba ki sngewbit. Uno uno u briew u bym dei raiot jong kata ka hima ha kaba u pynkheiñ ia katei ka adong, u dei ban shah bishar ha ïngshari Sorkar bad yn ai sajia ia u kat kum ka dkhot 188 jong ka Indian Penal Code.

Ka don ka jingpynpher ha kane ka rukom.

Ha ki mokotduma Bakhor-Suloi (Arms), Kiad bad Aphin (Excise and Opium), ia ki syiem ym shah shuh ban bishar.

Ka shithi rim shaphang ka aphin bad kiad ka don ha ka shithi No. 573, 7 tarik u Naitung 1877, na u Secretary jong u Chief Commissioner ka ri Assam sha u Sahep Bishar jong ka ri Khasi bad Jaintia :—

" Phi dei ban batai ia u syiem ba ka jinglongsyiem bad ka bor jong u, bad ha ka jingshisha, jong ki syiem baroh ha kine ki lum, ka shong eh ha ka jingsynshar ka babha bad kaba iaid shaphrang. Lada ki syiem jong ka ri Khasi da kaba shaniah than ha ki kti jong ki Sanad ki pyrshang ban ialeh pyrshah ia ka jingpynrung ia ka jingsynshar ka babha ha ki hima jong ki, bad kim treh ban bud ia ki dienjat jong ka Sorkar Bilat, ki lah ban pynlong ialade

kiba lah ban duh noh ia ka bor ba la ai da ka Sorkar Bilat. Ia ki briew kiba kum ka kyrdan jong ki, ym lah ban shah ba kin pyniaid ia la ki hima ha ka rukom ka bymbit ne ka bamynsaw ia ki nongshongshnong jong ki jaka Sorkar kiba ker sawdong ia ki. Ka jingmih jong ka hukum kan long ba u syiem Sohra u dei ban da shim jingbit (license) lada ha ka kyrteng jong u ne ka kyrteng jong ki katto katne ki briew kiba la ai bor da u, ha kajuh ka rukom ba ju ai bad hapoh ki juh ki jingteh na ka bynta ka aphin bad kynja ba u kwah. Ia kine ki jyndih yn ai ia u tang na ka dukan ka Sorkar ha Sylhet bad ka jingteh ba u mynjur ban bat ia ki jingiakut kiba don ha ka jingbit (license) ba la ai, bad ban pynbiang ia kito ki jingiakut ha kino kino ki dukan kiba don hapoh ka hima jong u."

Ka hukum shaphang ka kam kiad ka don ha ka shithi No. 96 F. bad P. 2259 R., 9 tarik u Jylliew, 1902, na u Secretary jong u Commissioner ka Assam sha u Sahep Bishar, Khasi bad Jaintia Hills.

" Ia nga la bthah ban ong ba la ioh pdiang ia ka shithi jong phi No. 1230, 17 tarik u Jymmang, 1902, kaba iathuh ia ka jingthoh kyrpad, kaba 20 tarik Lber, 1902 na u Ron Sing, Syiem Mylliem, ha kaba u kyrpad ban shah ia u ban bishar ia ki mokotduma kiad kiba iadei hapdeng ki khun-ki-hajar.

Kum ka jubab ia katei nga dei ban ong ba ki jingleh palat ia ki rul kiad kiba dei ha Shillong bad ki jaka kiba don hajan jong ka ki long ki bakyrpang. Ki mih na ki rul kyrpang kiba la pynrung da ka Sorkar da ka jingmut ban pynduna ia ka jingkhaï kiad kaba ktah ia ki briew kiba ker sawdong ia ka nongbah ka Sorkar. Ki rul, ym tang ba ki thaw ia ka jingleh palat ka bakyrpang, hynrei ki thaw ruh ka ïngbishar bakyrpang ban ai sajia ia ki, da u Sahep Bishar jong ka distrik. U Commissioner, namarkata, u pyrkhat ba

kine ki jingleh palat ki iapher na kito kiba don ha ki sanad jong ki syiem, bad ba ia ka jingai sajia na ka bynta jong ki ym shym la ai bor da ka bor ba ki syiem ki ioh na ki sanad shaphang ki kam phoidari kiba la ju don kat kum ka riti jong ka ri. U Mr. Fuller u sngewthuh ha kajuh ka por ba u syiem u kwah ban khang ia ka jingwanpynrung kiad tuh, bad ba kane ka jingkwah ka dawa ka jingiada na ka Sorkar. Kano kano ka jingpyntip na u shaphang ka jingpynkheiñ ia ki rul kiad ka dei ban ialam sha ka jingtohkit thikna kaba kloi."

Ia ka rukom pynduna ia ka jingshet kiad la pynrung ha ka snem 1911 wat la ki syiem bad ki Dorbar ki iapyrshah.

Hadien kata, kum ka jingshah sngewbha bad kata ruh lada ka iaid beit ka kam, ka Sorkar ha ki snem 1926 bad 1930 ka la shah ia ki syiem ba kin bishar ia ki mokotduma kiad bad aphin.

Ka jingpynmih ia ka jingbit bat suloi bad ka jingai sajia ia ka jingpynkheiñ ia ki jingiateh jong katei ka jingbit ki long baroh ha ki kti u Sahep Bishar.

4. Ka rukom ka basaw ka long ka jingpynrung ia ka Aiñ Sorkar India.

Na kitei haneng lah ban pyrkhat ba kumba ka Sorkar ka lah ban pynrung ia ki rul bad hukum kiba don bor aiñ wat lada ki syiem ki iapyrshah, kumta ka lah ruh ban pynrung ia kano kano ka Aiñ Sorkar India katba mon.

Imat kumba ym don nuksa Aiñ Sorkar India ka bapaka kaba la pynrung ban synshar ia ki khun-ki-hajar jong ka hima khlem da ioh jingmynjur na u syiem bad ka dorbar jong kata ka hima; don ki nuksa jong ki aiñ ba la pynrung ban synshar ia ki briew ki bym dei ki khun-ki-hajar (raiot) jong ka hima, hynrei kine ruh ki long kham ñiar eh. Ka Scheduled Districts Act ka long ka tiar pynrung aiñ ha ki

jaka Sorkar ha ri lum, bad ha kawei ka por ki la pyrkhat ba kane ka Scheduled Districts Act ka dei ia ka ri Khasi bad Jaintia baroh kawei, lang bad ki hima de. Ha ka jingshisha ka jingpyrkhat, kaba la mih naduh ka snem 1867 bad kaba la bat da arngut ki Legal Remembrancer bad u Sahep Bishar haduh ka snem 1911, ka la don hapdeng katto katne ki shakri Sorkar ba ki hima Khasi ki long ki jaka Sorkar.

Ka nuksa bakhatduh ha kaba pyndonkam ia ka ha ka snem 1910 ban pynrung aiñ ha ki hima ka la long ban wanlam ia ka Aiñ Municipal jong ka Bengal (Bengal Municipal Act) ha ki shnong Mawkhar bad Laban jong ka hima Mylliem, hynrei hamar kane ka por ka Sorkar ka la sngewthuh ba ki Aiñ, kiba la pynrung da ka mynshuwa, kim don bor ei ei ha ki hima. U Syiem u la mynjur ban pynrung ia ka Aiñ Municipal jong ka Bengal. Ka jingpyrkhat ba ki hima ki long jaka Sorkar kam lah ieng, bad ia kane ka jingkylli la rai kut ha kine ki snem hadien da kaba pyndonkam ia ka Foreign Jurisdiction Order 1902 ha kaba pynrung aiñ ha ki hima.

Namarkata ka jingainia ba ka Sorkar ha ki snem ba la lah ka la wanlam Aiñ hapoh ki hima katba mon, kam lah ban ieng.

Ia ka Indian Penal Code la wanlam hapoh ki hima da ka Notification jong ka Sorkar India No. 2277 I. B. jong ka 12 tarik u Risaw, 1916, bad ia katto katne ki rul jong ki Aiñ Dewani bad Phoidari, kiba la don tang ha ki jaka Sorkar jong kane ka ri lum la pynrung da kane kajuh ka jingpyntip. Shuwa kane ka por, la shu bud tang ia ka jinglong jong ka Indian Penal Code. Ha kajuh ka snem ia ka Indian Penal Code bad ka Code of Criminal Procedure la pynrung ha ki bynta jong ka shnong Shillong kiba don ha ka jaka u syiem Mylliem. Ha u Naiwieng, 1930, ia ki mokotduma phoidari baroh ha ki jaka syiem jong ka Shillong la buh hapoh ka jingbishar jong ka Ingshari Heh ha Calcutta, (peit ia ki " notifications " ba la pynmih ha ka

Assam Gazette jong ka 26 tarik u Naiwieng jong ka snem 1930).

Ia kitei ki aiñ la pynrung khlem da ioh jingmynjur na ki syiem. La kumta ruh la shu pyntip ba kitei ki aiñ ki iadei tang ia kito ki mokotduma ki bym shym la ai bor ia ki ban bishar ne rai kat kum ki Sanad.

Ka Indian Penal Code ka long ka nuksa ia ka jingpynrung aiñ mon ka Sorkar ha ki briew ki bym dei ki raiot jong ka hima. Ki khun-ki-hajar jong ki hima ruh ki long hapoh kane ka Aiñ na ka bynta katto katne ki jingleh palat bad, ha kane ka liang, ka Aiñ ka long ka nuksa pynrung aiñ mon ka Sorkar; hynrei ia ka bor ban bishar ia ki raiot tang na ka bynta kine ki jingleh palat la bat khnang da ka Sorkar ha ki Sanad hi, namarkata kam lah ban long ka nuksa ka bajanai hynrei kaba kyrpang. Ka Criminal Procedure Code ruh ka don ha kajuh ka jinglong; bad nalor kata ka long tang ka aiñ pyniaid kam.

Ha ka snem 1922 ka Sorkar ka la ioh ka jingmynjur na u syiem Mylliem ban wanlam ia ka Aiñ Elektrik ka ri India (Indian Electricity Act) ha ka bynta jong ka hima jong u bad ha ka snem 1928 ka la ioh ka jingmynjur ban wanlam shuh shuh ia ka Aiñ Municipal jong ka Assam ha ki bynta jong ka shnong Shillong kiba dei hapoh ka hima jong u. Haba ka pynrung ia ka Aiñ Iakhalai (Gambling Act) ha kine ki bynta jong ka shnong ha ka snem 1932, ka la ioh biang kum katei ka jingmynjur hadien ka jingpynbor ka bajur, hynrei kane ka Aiñ ka iadei tang ia kito ki mokotduma kiba u syiem um donbor ban bishar bad ban rai kat kum ki Sanad, kata ka mut ba kam iadei ei ei ia ki khun-ki-hajar jong u.

Na ka bynta ka jingujor jong ki syiem ym shym lah ban wan pynrung ia ka Aiñ Pyllait-tnga (Divorce Act) ha ka snem 1883 ne ka snem 1931, na kajuh ka daw ruh ym shym pynrung ia ka Aiñ Surok jong ka Assam (Assam Highways Act) ha kine ki snem hadien.

4. KA JINGPYRKHAT BA BATAI IA KATEI KA RUKOM.

Ym shym la ai kano kano ka jingpyrkhat ba janai.

(1) Ka long ka bashai ba ka Sorkar ka ju dawa barabor ia ka hok ban thaw aiñ ia kito ki bym dei ki khun-ki-hajar jong ki hima ha kano kano ka rukom ba ka ibit, kane ka mut ba ia kano kano ka Aiñ jong ka Sorkar India, bad kumjuh ruh ia kano kano ka hukum badonbor aiñ, lah ban pynrung na ka bynta kito ki bym dei ki khun-ki-hajar jong ki hima khlem da mynjur ki syiem bad ki Dorbar jong ki. Hapoh kine ki ar snem ba la lah ka Sorkar Assam ka la pyntip ia u syiem Mylliem ba lada ma u bad ka Dorbar jong u ki kyntait ban mynjur ia ka jingpynrung ia ki Aiñ kiad, Aphin bad kynja dawai mynsaw (Excise, Opium and Dangerous Drugs Acts) ka Sorkar ka don bor ban pynrung ia ki khlem ka jingmynjur jong u.

Namarba ki hima kim long ki jaka Sorkar India, kine ki Aiñ kin long shi bynta na ki aiñ hima wat lada ki Dorbar kim bishar ne pyniaid ia ki.

(2) Kawei pat ka khmat ka long ba kito ki bym dei ki khun-ki-hajar jong ki hima ki long ne em hapoh ki aiñ hima, lait noh na kita ki aiñ kiba ka Sorkar ka la thaw kyrpang ia ki. Don katto katne ki ban jubab em, hynrei ka long ka bashisha ba ia ki la synshar da ki Aiñ Khyndew ki hima, kum haba u nongwei um lah ban bat khyndew ha Shella, ne u nongwei u lah ban ioh khyndew ha ki bynta jong ka shnong Shillong ha ka hima Mylliem tang da kaba kohnguh ia ka aiñ kur bad hima shaphang kata ka khyndew.

Nalor kata, don pat ki aiñ bad ki riti shaphang ki iew ki hat, ka khrong ka dan, bad ki khlaw shnong kiba la pyniaid da ki ïngshari.

Lada kito ki bym dei ki khun-ki-hajar kim kohnguh ia ki, ym lah ban pyniaid ia ki hima. Lada ia kine ki aiñ phoidari ne lam-byr-phoidari la kheiñ ba kim iadei ia kitei ki bym dei ki khun-ki-hajar, ka jingshon bad jingpynmih ia ki ha ka jinglong ki hukum ka long kaba donkam na ka bynta ka jingpyniaid ia ki da ki ïngshari Sorkar.

Ki aiñ ki long la jan baroh kiba rit eh, syrïem ia ki byelaw : ki dei ban long ki bajem bad dei ban thoh ia ka khlem da donkam jingbatai than namar ki dei ban long thik kum ki aiñ ba pyniaid ki dorbar ia la ki khun-ki-hajar la jong.

Kane ka jingthoh bad kawei pat kaba iasoh bad ka—kino ki aiñ kiba donkam ia kito ki bym dei ki khun-ki-hajar —mynta ba ka Scheduled Districts Act bad ki Aiñ kiba la pynrung da ka kim donbor shuh ha ki hima, ki long kiba dawa ban peit bha noh ha kane ka por.

(3) Kawei pat ka kam ka long ka jingpynmih ia ki hukum kiba donbor aiñ khlem ka jingmynjur ki syiem bad ki Dorbar jong ki. Ka bor ka shong hapoh ka dkhot I jong ki Sanad bad kano kano ka jingiatai nia kyllum ia ka jingbishar bniah ba la thoh ha ka bynta I jong kane ka lynnong ka long ka bym bit ha kane ka kot. Kawei ka khmat la kumno kumno ka donkam ban da pyni hangne. Katto katne ki syiem ki la ong ba ka dkhot II jong ki Sanad ka ai bor ia ki ban bishar baroh ki mokotduma kiba iadei hapdeng ki khun-ki-hajar jong ki lait noh na kito kiba lah ban ai sajia hapoh ka Indian Penal Code, da ka jingphasi, jingpynryngkangpar bad jingset phatok san snem bad palat. Ka rukom ka Sorkar ba ka bat noh ha lade katto katne ki mokotduma, kum kito kiba iadei ia ki suloi bad ka kiad, ban bishar da ki ïngshari Sorkar, ka long, ki ong kaba iapyrshah ia ka dkhot II. Ka shithi kiad bad aphin jong ka Sorkar ha ka snem 1902, ba la thoh haneng ka long ka jubab ia kane ka jingainia, hynrei ka don ka jingkwah ban thoh ia ka dkhot I ha ka rukom kaba kdew shai ia kane

ka bor ka Sorkar, ka khmat kaba ki dei ban kynmaw lada donkam ban thaw thymmai ia ki Sanad lashai lashisngi.

Ka rukom pynbna ia ka jingai sajia ba ka long hapoh ka dkhot 188 jong ka Indian Penal Code ka long ka bym biang ha kano kano ka jaka kaba dei ha ka liang phoidari hapoh ka Ïngshari Hch ha Calcutta (High Court of Calcutta); ia ka jingaisajia dei ban da thoh ha ki hukum.

Ka kam kaba dang sah ka long ka jingpynrung ia ki Aiñ Sorkar India kiba dei ia ki khun-ki-hajar jong ka hima khlem ka jingmynjur jong ki syiem bad ka Dorbar. Hynrei shuwa ban pyrkhat ia kane, ka donkam ban da batai ia ki jingeh ha ka rukom synshar kiba la pynlong ia kane ka kam kaba donkam eh.

Ka jingeh ka banyngkong ka long ka jingbun ki Khasi kiba shong ha kawei ka hima hynrei kiba ong ialade ba ki dei ki khun-ki-hajar jong kawei pat ka hima. Ia kawei pat ka lynnong la buh khnang tang na ka bynta ka jingpyrkhat ia ka kam jong ki, namarba ha kine ki snem hadien ki la nang pynjur ia ka jingujor ban buh ialade hapoh ka jingbishar jong ki Dorbar ki hima ba ki shong, ki da dawa ba kim dei ban shah kumta kat kum ka dkhot II jong ki Sanad. Kito kiba ujor kumtei ki kham bun eh ha Shillong hapoh hima Mylliem bad bun na ki ki long ki Khasi ki bastad eh. Ia ka jingbun jong ki dei ban pynduna bad ha kawei pat ka lynnong yn sa pyni kumno yn leh ia kane.

Kawei pat ka jingeh ka long ka jingbun jong ki bym long Khasi kiba shong ha ki bynta jong ka Shillong kiba dei hapoh u Syiem Mylliem. Na ka bynta ka jingsynshar ia ki la donkam ban buh da ki Aiñ Sorkar India. Wat lada ka jingeh na ka liang ka Aiñ ha kaba pyniapher ia u raiot na u khun-u-hajar jong u syiem kam don ruh, ka jingthaw artylli ki aiñ kiba iapher shibun kawei na kawei pat, hapoh kajuh ka shnong, bad ki ban iadei lang ia ki artylli ki jait bynriew, kiba iashong lang hajan ha ka im ka sah lang bad ka khaï pateng, ka long kaba kulmar bad ka bym dei eh, bad ka nang kham long khyllah haba ym lah ban pyn-

iapher ia kita ki briew ha ki Khasi bad ki bym long Khasi, namarba bun na kito ki Khasi kiba dawa ialade ba kim dei hapoh u syiem Mylliem ki dei ban buh ialade ha kajuh ka kyrdan bad ki bym long Khasi na ka bynta kino kino ki aiñ ki bym iadei bad ki riti Khasi.

Ka jingeh ka balai ka mih na ka jingkylla bastet ha ka khaï pateng bad ka im lang sah lang jong ki Khasi na ka bynta ka jingdon ki dkhar bad ka Sorkar Jylla hapdeng jong ki bad ka jinglait ki lynti syngkien.

Ka jingeh ka bakhatduh ka long ka jingwanlam ia ka Ïngshari Heh ha Calcutta ban peit ia ki mokotduma phoidari ha Shillong (ha ka jaka Municipal bad Len shipai kiba dei Sorkar, bad ha ki jaka u syiem Mylliem) ha ka snem 1930.

Hapoh Shillong hi, ki Aiñ kiba iadei eh ban synshar ia ki bym dei ki khun-ki-hajar jong ka hima Mylliem ki long ki Aiñ Sorkar India. La ong ba ki hukum Sorkar ba donbor aiñ, kiba don ha ki, ki jingaisajia ki long kum ki aiñ na ka bynta ki bym dei raiot Mylliem, hynrei kine ki hukum ki dei ban long thik kum ka Aiñ namar ba ym lah thaw aiñ ka ban biang ha ka rukom kaba kham jem ban ia ka Aiñ (Act) haba ka jingsynshar ka long hapoh ka Ïngshari Heh. Na ka bynta katei kajuh ka daw, ka aiñ ia ki khun-ki-hajar Mylliem ruh ka dei ban long kajuh kum kato kaba dei ia ki bym dei ki khun-ki-hajar Mylliem. Hynrei haba la thoh thik kat kum ka Aiñ (Act), u syiem bad ka Dorbar jong u ki ong ba ka long kaba eh than ia ki ban sngewthuh. Ka Aiñ Dawai mynsaw bakyllaiñ ka long ka nongmuna. Ka jingpynrung ia ka Aiñ kiad (Excise Act) na ka bynta ki bym dei ki khun-ki-hajar Mylliem bad ka jingpynkylla ia kata ka aiñ sha ki rul ki bajem na ka bynta ka jingpyniaid jong u syiem bad ka Dorbar ka long kaba dang pyrkhat shen.

Ki bynta jong katei ka Aiñ kiba lah ban leh kumta ki long kito kiba iadei bad ka kiad shet hi bad u kynja, hynrei wat lada sumar eh ha kaba thoh ruh, ka jingmih nangta ka

lah eh ban long ka bym bit. Ka jingiathuh lyngkot ia kawei ka jingeh ka la biang ban pyni kum ka nongmuna.

Ka jingkhang bad jingkem ia kiba leh palat ia kane ka Aiñ na ka bynta ki khun-ki-hajar Mylliem bad kito ki bym dei kumta ka long ka kamram jong ki shakri Sorkar kiad jong u Sahep Bishar; ki briew u syiem ruh ki leh ia kine ki kam na ka bynta ki khun-ki-hajar Mylliem.

Ki shakri Sorkar kiad ki shah teh da ki rul bathikna jong kane ka Aiñ. Haba iadei bad ki bym dei khun-hajajong kane ka Aiñ. Haba iadei bad ki bym dei ki khun-kihajar hima, ki briew u syiem ki trei hapoh ki rul bajem. Ka long ka bym lah ban tip lypa lada u nongpynkheiñ aiñ u dei u khun-u-hajar Mylliem ne em, kumta ka jingkem beaiñ da ki briew u syiem bad ka jingpyniaid bym biang da ki shakri Sorkar kiad, haba ki trei marwei ne iatrei lang bad ki briew u syiem, ka long kaba lah eh ban jia. Na ka bynta kane ka jinglong bad hapoh ka jingpeit bniah jong ka Ïngshari Heh, ka jingpyniaid ka babha eh ka long ban aiti lut ha ki shakri u Sahep Bishar ia ka kamram ban khang bad ban kem.

Hynrei haba ka kam ka la wan poi sha ka ban bishar, kawei pat ka lynnong kan pyni ba ha kine ki jinglong mynta u Khasi shah mudui u lah ha ka jingshisha ban jied ban shah bishar ha ïngshari syiem ne ha ïngshari u Sahep Bishar katba kum ki jingdawa jong u ba u dei ne um dei u raiot, namar ym don ka lad ka babiang ban rai ia kata ha ïngshari. Kijuh ki jingeh kin mih ha ki Aiñ Suloi-Bakhor, Motor-Kali, Pulit bad Ophis.

Ka long ka bashai, namarkata, ba ka rukom ban pynrung Aiñ Sorkar India na ka bynta ki bym dei ki raiot hima, bad ka ban iehnoh ia ka bor halor ki khun-ki-hajar ha u syiem ka long ka kam ka bym lah pyniaid ha ka jaka kaba baroh arjait kitei ki briew ki iadon shibun.

Ka kam bashitom ban pynkylla ia ki Aiñ sha ki hukum, bad ka jingbuh ia ki jingaisajia hangta, na ka bynta ki bym dei ki raiot hima ka kut ha kajuh ka jingbymlah namar u

syiem bad ka Dorbar jong u kim lah pyniaid ia kita ki hukum bakyllaiñ.

Haba shu ong lyngkot, ka jingeh jong ka jingim shnong heh mynta ka long ka bakhraw than haduh ba u syiem bad ka Dorbar jong u kim lah ban pyniaid ia katto katne ki Aiñ wat lada pynmih ia ki ha kano kano ka rukom ruh.

Ia u plidar hi uba peit ia kane ka kam tang na ka liang ka aiñ, khlem da pyniadei ei ei ia ka bad ka kam saiñ hima, ka jingring jingmut bakhatduh ka bym lah ban kiar ka long ba ka jingai noh sha ka Sorkar ia ka shnong Shillong baroh kawei da ka jingaiwai ne da kawei pat khnang ban lah pyniaid ia ka kum ka jaka Sorkar India, ka long ka kam ka babha eh, ka kam kaba bun na ki Khasi kin shyrkhei, hynrei ka ban ym pyniap eh ia ka hima Mylliem kum kawei pat ka kam—ka ban wanlam ia ka Aiñ ban synshar ia baroh ki raiot ne bym long raiot Mylliem bad ban pynduh ia u syiem bad ka Dorbar jong u ia baroh ka bor synshar halor jong ki, ha ka jingshisha ban pynduna noh ia ka kam u syiem bad ka Dorbar tang ha ka kam dewani, namar ka long kaba artatien, na ka bynta ka jingeh ban pyniapher ia u raiot na u bym dei raiot, ka kam ka ban sa iatai ha kawei pat ka lynnong, ban tip ba lah ne em ban pyniaid ia kano kano ka kam phoidari ne lam-byr-phoidari khlem da don jingkulmar.

Katei ka jingpyniaid ka banyngkong ka don ka jingmyntoi ka bakhraw ban pynduh noh khoit ia ki jingeh ki Khasi kiba ujor ia ka bor bishar u syiem ha ki kam dewani bad phoidari baroh.

Lada hapoh ka rukom synshar ka ban dang wan, kan don ka jingiapher ka bakhraw hapdeng ka rukom synshar ha ki hima syiem bad ki jylla jong ka Sorkar India, ka rukom synshar ar rukom ka badum kam lah ban iaid ha Shillong. Ka jingweng noh ia ka jingiashut hapdeng ka Sorkar Jylla ka ban dang wan bad ki hima kan long ka jingmyntoi ia ki hima baroh, kiba shaniah ia ka khaï pateng bad ka pule-kot pule-sla ba kham heh ha ka Jylla.

5. Ka jingpynrung ia ka Aiñ Sorkar khlem ka jingmynjur ki syiem bad ki Dorbar jong ki ka long ka jingkylli bakhatduh. La pyni ia ka jingdonkam kane ha Shillong. Ha kiwei pat ki jaka ym donkam eh namarba ia ki hukum kiba long thik kum ki Aiñ lah ban pynmih, la ka kam kan long ka bakhraw. Hynrei ka jingpynmih hukum kan pynmih kumjuh kum ka jingpynrung ia ki Aiñ, khamtam haba ia ka jingpyniaid ne bishar jong ki la bat da ka ïngshari u Sahep Bishar bad ki nongiarap jong u, na ka daw ka jingeh bad jingdonkam jong ki hukum. Ka jingbatai ba ym ju pyndonkam ia ki Aiñ namarba kwah ban bat ia ka jinglaitluid ki hima kam long ka bashai, namar baroh ar ki rukom kim shym iapher eh ha ki jingmih jong ki. Ha ki hima shabar Shillong, ka jingdonkam kam long ka bajur ; yn don khyndiat eh ki Aiñ kiba long phoidari. La kumno kumno ruh ka jingdonkam ka don bad kan nang bun katba nangiaid ki por.

Namarkata imat ba kaba kham bha ka long ba ka Sorkar kan pynrung beit ia ki Aiñ ban synshar ia baroh bad ban seng nongrim ia kata ka jingleh ha ka bor kyllum ba la ai ha ka dkhot I jong ka Sanad.

Ki jingujor ia kata ka bor ki lah ban long kumne :—

Ka jingpynrung aiñ thymmai da ki Aiñ (Act) ka long ka bajem. Ia ki riti Khasi lah ban pynkyllon tang shisngi da kaba wan pynrung katto katne ki Aiñ, kiba lah ban pynkylla man ka por da ka Dorbar u Lat (Legislature). Ia kine ki aiñ ym shym thaw da ki shakri Sorkar trei hima (political officers) kiba sngewthuh bha ia ki briew bad ki long ki baeh bad kyllaiñ haduh ba tang ki ïngshari Sorkar ki lah ban pyniaid ia ki. Na kine ki daw, ki syiem ki iapyrshah ia ka jingpynrung Aiñ.

Ka jubab ka long ba lah ban ong ba ka Sorkar India, hapoh ka jingsynshar thymmai, kan don ka bor ban pynmih aiñ, bad kan da peit bniah bha kumba peit ia ki hu-

kum badonbor aiñ kiba pynmih mynta da u Sahep Bishar, hapoh ka jingpeit ka Sorkar Assam.

Ki Dorbar bad ki khun-ki-hajar jong ki hima ki sheptieng ioh ka jinglaitluid jong ki kan nang troiñ. Ba kane ka jingsheptieng ka don nongrim ne em kam long ka babit ban iatai nia ha kane ka kot. Ki syiem ki pyrkhat ba ka jingpynduna ia ka bor jong ki ka lah ban mih na ka Sorkar Jylla ban ia na ka Sorkar India. Namarkata ki khun-ki-hajar ki hima, lada ki don kine ki jingsheptieng, kin kwah ban pyniohsngew ialade ha ka Sorkar India haba don kano kano ka jingthaw aiñ ban pynrung ha ki hima. Ha ka lynnong shaphang ka " Jingiasoh lang ki Hima " kaba pynkut ia kane ka kot, la pdiang sngewbha ia ka jingthaw ba dang shibit ia ka dorbar ki Hima. Ia ka jingpyrkhat kane ka Dorbar lah ban shim shuwa ba ka Sorkar India kan pynrung Aiñ Sorkar.

Ia ka jingpynmih aiñ thymmai jong u Sahep Bishar da ki hukum ruh lah ban ai lad ban da bishar bniah kumtei hi bad ban buh hapoh kajuh ka jingpeit jong ka Sorkar India ne u Agent jong ka. Ka kam agent ba ka Sorkar India kan pyndonkam na ka bynta kane ka kam ka long shabar jong kane ka kot. Ia ka ktien " Sorkar " la pyndonkam khnang ha kane ka kot ha ka rukom ka bym thikna ban kiar noh na kane ka jingpynkylla.

Kane ka jingiada imat ka la biang, lane wat lada kam biang ruh ka long kaei kaei kaba lah ban khmih lynti da kaba shong nia. Kane ka jingring jingmut ka lah ban pynshyrkhei ia katto katne ki Khasi, hynrei ka daw jong ka jingeh ka long ba ki rukom pyniaid hima jong ki kim lah ban iaiaid ryngkat bad ka jingkhie jingsan ka im lang sah lang wat ha ki hima kyndong bad ha Shillong leilei te yn nai da iaong shuh.

Kawei pat ka jingujor ka long ba kine ki jingeh ki la mih tang ha Shillong, bad ka long ka bym dei eh ban leh ia ki hima Khasi kumba ki long ka bynta jong ka hima Sorkar India tang na ka bynta kane ka jingeh kaba don

tang ha kawei ka jaka. Kane ka jingai nia kam da long ka badei eh namar ba kijuh ki jingeh ki la mih hawei ruh, wat lada kim pat da jur eh.

Ka jingai noh ia ka Shillong, khnang ban lah ban leh ia ka kum ka bynta jong ka hima Sorkar India, kan pynlong kaba lah ban pyndonkam da ki hukum ha ki hima ha ka jaka jong ki Aiñ, hynrei ka jingtrei kan long ka bajur bad ka long kaba artatien ba lah ban ai ka jinglaitluid kaba kham khraw ia ki hima da kane.

Tang ha kito ki kam kiba kane ka ri lum ka iapher na kiwei pat ki jaka ha ka jylla yn pyndonkam da ki hukum ha ka jaka jong ki Aiñ; ha ka jingshisha ki Aiñ kin don tang khyndiat, kin iadei tang bad kito ki kam ha kiba ki hima ki dei ban iaiaid lang bad kiwei pat ki bynta jong ka Jylla.

6. Ban shu buh lyngkot, lah ban pynduh katto katne ia kine ki jingeh mynta :—

(1) Da kaba pyndep ha ka rukom ka babha eh ia ka kot aiñ phoidari bad lam-byr-phoidari kaba dei ia kito ki bym dei ki khun-ki-hajar jong ki hima, lada ia ki ym shym la synshar da ki aiñ hima.

(2) Da kaba pynduna ia ka jingbun ki Khasi kiba lah ban dawa ba kim dei hapoh ka jingbishar jong ka hima ba ki shong. Kawei pat ka lynnong kan thoh shaphang kane.

(3) Da kaba leh kyrpang tang ia ka Shillong, khnang ban lah ban synshar ia ka ha ka rukom kaba iasyriem bad ki jaka Sorkar India.

(4) Da kaba buh thikna thik ia ka bor ka Sorkar ban bishar ia ki katto katne ki kam pynkheiñ aiñ da ki ïingshari saiñ hima ka Sorkar (political courts).

(5) Da kaba pynrung ia ki Aiñ Sorkar India ha ki hima ban synshar ia ki khun-ki-hajar hima khlem ka jingmynjur jong ki Syiem bad ki Dorbar, ha yn ai ia ki ka lad kaba biang ba kin ai la ka jong ka jingmut.

KA JINGKYNTHOH

Ka dkhot I jong ki Sanad.

(a) Ka bor u Sahep Bishar :—

Kane ka bor ka long ka bakhraw bad ka bym don jingthikna namarba ym don rul ei ei. Kam lah hi ruh ban don jingthikna namarba ki hima Khasi bad ki nongsynshar jong ki kim pat pyni ba ki la nang ban pyniaid hima haduh ban da lah ban buh thikna ia kane ka bor. Ka jingkhih ki hima ha kine ki sngi ka pyni ia ka jinglehmon ki nongsynshar bad ia ka jingbymiadei shuh kita ki jingleh bad ka riti ba ju don ne bad ki jingkylla ka im lang sah lang kaba mynta. Lymda don sa kane ka bor bakhraw ha u Sahep Bishar te ym lah tip shuh ki hima Khasi kin poi shano.

Ngin iapeit kyllum mynta kumno ki Sahep Bishar ki pyndonkam ia kane ka bor ha ka jingpeit (control) jong ki ia ki syiem. Ka banyngkong eh ka long ka hok ki khun-ki-hajar ban apil pyrshah ia ka rai ki syiem bad ki Dorbar bad kane ka la long mynta kawei na ki hok kiba kordor tam bad kaba ki pyndonkam eh. Mynshuwa eh ym ju don ba apil na ki jingrai ki syiem bad ki Dorbar bad wat na ki jingrai ki Sordar ruh ym ju kham don (peit Syngkhong Jingtip, Vol. I No. 2 p. 8). Kane ka pyni shai haduh katno ki Dorbar Syiem ki la hiar ha ka hok. Ha katto katne ki hima ka kham rem ban leit Dorbar Syiem ban ia kaba leit ïngshari Sorkar, bad kata ruh khlem ioh hok.

Ka ba-ar pat ka long ka jingkyrpad iarap ki Syiem na ka Sorkar namarba kim don pulit ban pynkohnguh ia la ki hukum. Kim sngewthuh bad kim ju pyrkhat ba katba ki nangleh kumta katta ki nangai noh bad pynduna ia la ka bor bad nangpynheh ia ka jong u Sahep Bishar. Ha kawei ka rukom dei ma ki hi kiba pynduh ia la ka jong ka bor bad kane kan nangjur lada kim lah ban pyniadei bad la ki

khun-ki-hajar. Dei ban pynduh ia kane lada ki Syiem ki kwah ban neh.

Ka balai ka long ka jingpynlut kulmar ki Syiem ia ka tyngka peisa hima. Lajan baroh ki jingkulmar hima ki mih na kane ka daw. Dei ban pyniakhlad noh ia ka tyngka hima na ka tyngka Syiem, namar mynta ka tyngka hima — kaba iapher na ka khrong ka dan, ka kuna ka kait — ka la bun; bad ki paidbah kim hun shuh ba ki Syiem bad ki Bakhraw kin shu klun lut ha lade khlem da pynlut ei ei na ka bynta ki kam hima.

(b) Ka bor thaw aiñ :—

Kane ka bor ka don ha ki hima hi bad ha u Sahep Bishar haba u pynmih ki hukum kiba donbor aiñ. Hynrei kat kum ka jingpyrkhat u Khasi kitei ki hukum ki dei ban iadei bad ka riti ne dustur ba ju don ha ka hima, namarba u Khasi um ju shah synshar ha ki aiñ nongwei ki bym iadei bad ka riti jong u. Lada ka hukum ka thaw aiñ thymmai ka dei ban da ioh ia ka jingmynjur ki Syiem bad ki Dorbar hima. Ka jingeh ka long ba ki Syiem bad ki Dorbar hima kumba ki long mynta kim don jingnang jingstad ban thaw aiñ ki ban iadei bad ka jingim ba la kylla jong u Khasi bad u Sahep Bishar um banse ban pynmih hukum kiba donbor aiñ tang ban bit la ka jingpyniaid kam.

(k) Ka rukom pynrung aiñ ha ki hima :—

Don saw rukom :— 1). Ki aiñ ba la pynmih da ki Dorbar hima. Kine ki don tang khyndiat eh bad ym don jingthoh eiei. Ki dei ban bun lada ki hima jong ngi ki kwah ban bat la ki hok bad ban lah synshar ia ki khun-ki-hajar ba la stad mynta.

2). Ki aiñ Sorkar ba la pynmih ha Ingshari u Sahep Bishar ha ki mokotduma Khasi haba kim iapyrshah ia ka riti Khasi. Kine ki nangbun katba nangbun ki Khasi ki bym shah bishar bad bym hun ia ki Ingshari syiem.

3). Ki hukum u Sahep Bishar ha ki kam phoidari ne lambyr-phoidari. Kine, ynda la pynbna da u syiem ha la ka hima, ki long kum ki aiñ hima. Tang ha ki kam suloi, shet kiad bad aphin te ki syiem kim lah bishar.

4). Ki aiñ Sorkar India ba la pynrung ha ki hima da ka jingmynjur jong ki syiem bad ki Dorbar, bad kito kiba la shu pynrung bor da ka Sorkar tang ha ki kam ba ki syiem kim lah bishar. Namarkata ym pat shym don haduh mynta ka aiñ Sorkar India ka banylla kaba la pynrung bor ha ki hima. Lada ki hima kim kwah ba kine kin bun ki dei ban pynmih noh la ki jong ki aiñ ki ban iadei bad kane ka juk, lymda kumta ka bor jong ki ruh kan nangtlot.

(d). Ki jingeh ha ka rukom thaw aiñ bad pyniaid kam :—

Namarba ki syiem kim donbor halor kito ki bym dei la ki khun-ki-hajar la jong, ka Sorkar ka don ka hok ban thaw aiñ ia ki ha kano kano ka rukom kaba ka ibit. Ka jingkyllain ka long ba la kine ki aiñ ki rung ha ki hima bad ki long shibynta na ki aiñ hima ruh ki Dorbar hima pat kim donbor ei ei ban pyniaid ia ki. La dei ban don ka jingthaw thymmai ia ki Sanad, hynrei kum ha Shillong ka jaka kaba bun da u bym long khun-hajar Mylliem, u syiem bad ka Dorbar kim donbor ei ei shuh. Lymda kumta ki syiem kim dei ban shah ia u bym shah synshar ban wan shong ha ka hima.

Kawei pat ka jingeh ka long shaphang ki hukum u Sahep Bishar kiba khlem da mynjur da u syiem bad ka Dorbar. Ka Sorkar ka dawa ia kane kat kum ka dkhot I jong ki Sanad bad ki syiem pat ki dawa ban bishar ia ki kam baroh dalade hi kat kum ka dkhot II jong ki Sanad. Kine ki donkam ka jingpynshai kaba thikna ha ki Sanad thymmai.

Ka jingeh ka bakhraw eh ka don ha Shillong—ka shnong kaba hapoh ka Ingshari Heh ha Calcutta, kaba bun da u Mynder bad u Khasi bym dei Mylliem, bad ka jingbymlah

ki syiem bad ki Dorbar ban sngewthuh ia kano kano ka aiñ wat ka bajem eh. Ka jingiaid-stet ka pyrthei mynta bad ka jingkyllain ka jingim stad u nongsor ka long sha lyndet ka jabieng ki Dorbar syiem Khasi. Ki syiem ki dei ban don da ki briew kiba nang ban pyniaid ia kine kiei kiei baroh lymda kumta ka Sorkar kam banse ban pynrung ki aiñ Sorkar halor u nongshong hima Mylliem, bad raiot bad bym long raiot, bad buh lut ia ki hapoh ka Ïngshari sain hima. Ynda kumta te haei pat ka bor syiem bor Dorbar jong ngi? Hynrei ym lah pat ban pyniaid artylli ki aiñ kiba iapher eh ha kajuh ka jaka bad hapoh ka jingpeit kawei ka Ïngshari Heh.

XVIII.

KI DKHOT I BAD II JONG KI SANAD SHUH SHUH

1. Dkhot II. Da kane ka dkhot la ai bor ia u syiem ban bishar baroh ki mokotduma dewani bad baroh ki mokotduma phoidari, lait noh na kito kiba lah ban ai sajia hapoh ka Indian Penal Code da ka jingphasi, ka jingpynryngkangpar, lane ka phatok 5 snem bad palat, kiba lah ban mih hapoh ka hima jong u bad kiba iadei tang bad ki khun-ki-hajar jong u hi.

Ka daw kaba pyllait noh ia ki dkhar bad ki phareng na ka jingbishar jong ki syiem bad ki Dorbar ki bym pat nang wat tang ban thoh ka long ka bashai. Don katto katne ki daw kiba pyllait noh ia ki Khasi kiba na kiwei pat ki hima. Ha ki por shuwa ban wan ki Phareng, u syiem um ju lah pynbor wan dorbar ia u shah mudui u bym shong ha ka hima jong u, lymda iarap ia u da u syiem jong kata kawei pat ka hima. Bunsien kim ju kham ai kum katei ka jingiarap.

Ym ju don Khasi uba sngewbha ban leit sha ka Dorbar jong uwei pat u syiem. Namarkata ka Sorkar da ki Sanad ka pynkhim ia ka bor u syiem tang ha la ki khun-ki-hajar la jong. Ka lah ruh ban don ka jingartatien ha ka jingmut ka Sorkar shaphang ka hok kaba lah ban ioh da kito ki bym dei la ki khun-ki-hajar.

2. Ha ka lynnong XV ngi la iohi ba ka jingpyrkhat shaphang ka bor synshar jaka kam don jingiasoh ei ei bad kane ka dkhot jong ki Sanad. Ki mokotduma kiba la thoh hangto

ki pyni ba kat kum ka jingpyrkhat Khasi uno uno u briew uba la shong neh ha ka hima u dei ban shah hapoh ki aiñ bad ka jingbishar jong kata ka hima.

U syiem un ym shah ia u briew ban wan shong ha ka hima jong u lymda u briew u shah hapoh ka bor jong u. Wat ynda la bun snem ba synshar ka Sorkar ruh ym pat ju mih kano kano ka jingeh ka bakhraw. La don bi briew kiba shong ha kawei ka hima kiba la don ri kynti ha kawei pat ka hima (kum ka nongmuna, hadien ka jingphiah ia ka hima Mylliem ha ki ar hima Mylliem bad Khyrim, la don bun kum kine kiei kiei); ia ka mokotduma shaphang ka khyndew la ju bishar ha ka Dorbar jong ka hima kaba don kata ka khyndew. La don katto katne ki mokotduma ba la bishar da ka ïngshari saiñ hima ka Sorkar, hynrei kine ki la mih tang haba don ka jingiakajia la ka khyndew ka don ha kawei ka hima ne kawei pat. Ym don por satia ban peit bniah ia ki mokotduma rim baroh ban wad ia ka rukom ba ki rai, hynrei ym pat shym mih ka jingkylli ka baeh than. Ka jingpynkheiñ ia ki riti shnong bad ki aiñ iew aiñ hat da ki nongwan nongleit lane da kito ki briew kiba sah tang shipor ; ki long ki bañiar eh bad kito ki nongpynkheiñ ki ju kwah eh ban iasuk iasaiñ noh bad ki Dorbar hima khnang ban lait na kano kano ka jingadong ban leit rung biang ha kata ka hima, wat la u lah, lada u kwah, ban dawa shah bishar ha ki ïngshari saiñ hima. Ia ki mokotduma pynkheiñ kular, lane iashim ia-ai tyngka ne kiwei pat kum kita hapdeng ki briew kiba shong ha ki hima baiapher la juh wanlam sha ki ïngshari saiñ hima lymda ki mamla ki iamynjur ban leit sha ki Dorbar hima.

3. Ki khun Khasi kiba iehnoh ia la ka hima bad leit shong ha kawei pat kim.ju iehnoh ia la ka jingiasoh bad la ki kur la jong. Ki bat ia la ki hok jong ki ha la ki hima rim, kum ia la ka hok jied syiem ne sordar bad ka hok leit dorbar. Ynda la bun snem ki lah ban duh noh ia kata ka jingiasoh, kumba ngi iohi ia ki War kiba wan nyngkong

eh na ri lum hynrei kiba long mynta pat la ka jong ka kynhun kaba la iakhlad na kata kaba nyngkong.

Ki khun ki ioh la ka jinglong khun hima na ka kmie namarba ia ki jinghiar pateng la kheiñ na ka liang kynthei.

4. Ka jingeh ka la mih ha Shillong, ka shnong kaba bun da ki briew kiba wan na kiwei pat ki hima, namarba ka long ka nongbah jong ka jylla bad ka jaka khaï pateng jong ka ri lum, kaba aikam ia ki khun jong ki. Kine ki briew kim pat pyniadei ialade bad ka hima Mylliem. Kine kim dei na ki kur kiba ai myntri ia ka Dorbar Hima, ia ki ym ju ai kam pyniaid hima, lait tang teng khat eh, bad ym ju don dorbar na ka bynta jong ki ban jied briew ne ban shong dorbar. Ki ju pyrkhat ialade ba ki dei tang ki nongwei, wat lada ki shong ha ka ri Raj. Ki khun jong kine ki briew wat ynda lai pateng ruh kim pat kheiñ ialade kum ki khun ki hajar jong ka hima Mylliem. Bun na ki ki long ki briew ki bastad bad riewspah eh ha kine ki lum. Ki kham sngew ia ka Ingshari saiñ hima ban ia ka Dorbar u syiem kaba long tang da ki myntri ki bym nang thoh nang pule, ha ka jingshisha kumba la pyni ha ka lynnong kaba mynshuwa, ka jinglong kyllaiñ jong ka jingim mynta ha ka nongbah jong ka jylla ka long sha lyndet ka bor jong ka Dorbar syiem, kaba la thmu ia ka im lang sah lang kaba iadei bad ki riew hyndai.

Ki ioh ban jied u membar na ka bynta ka Dorbar u Lat lada ki shong hapoh ki jaka municipal, wat lada kim long ki raiot Sorkar bad kim shym shong ha ki jaka Sorkar.

Kito kiba shong ha ki ri Raj, ki dei, kumba la kdew ha ki mokotduma jong ka lynnong kaba mynshuwa, ban don hapoh ka jingbishar jong u syiem Mylliem, hynrei kito kiba ha ki ri kynti ba ki wai na ki khun-ki-hajar ka hima kim dei ban iahap lang bad kitei. Ka rukom ba u syiem u lah ban leh ia kine kiba hadien ka long ban ym shah ia ki ban shong ha ka hima jong u lymda ki kohnguh ia ka bor jong u. U syiem u dawa ia kane, ba ki don hapoh ka bor jong u,

hynrei um shym pat leh ei ei ia kane ka jingdawa bad ka la poi mynta haduh ba um lah shuh ban synshar. Mynta pat wat ki briew sha kyndong ruh ki iabud ia kane ka rukom.

5. Ha ka snem 1928, ka Sorkar da ka shithi saiñ hima No. 2378, 18 tarik u Kyllalyngkot, ka la hukum ba haba la tip ne la pynshisha ha ïngshari u syiem ba kawei na ki mamla kim dei ki khun-ki-hajar, ia ki hukum ne rai u syiem dei ban pynkheiñ, lymda kumta ka mamla ka ai da ka jingthoh ban kyntait noh ia la ka hok ban shah bishar kum u raiot Sorkar. Ka Sorkar ka la hukum ba dei ban pyntip ia ki Ïngshari jong ki hima Khasi ba kum ia kita ki mokotduma ym dei ban bishar lymda don ki jingthoh kiba kyntait ia la ka hok. Haba ka ïngshari hima Khasi kam tip ba kawei na ki mamla kam dei khun-hajar hima, bad haba ym don jingdawa ei ei ia kata da ki mamla, ka jingbymdawa ei ei kan long kum ka daw ba ka mamla ka long khun-hajar hima.

Ka hukum ka Sorkar ka thmu ban khang ia ka jingwanrah ia kane ka jingkylli nyngkong eh ha ka apil ka ban pynmih ka jingialeh ba ia kane ka jingkylli la rai ne em ha ka Dorbar u syiem. Hynrei ki briew pat ki shim kumba ka mut ba ki donbor ban jied hi ia la ki ïngshari bad katba nangbun kiba tip katta nangbun ki nongujor. Ka mamla mokotduma kaba don ka kmie ne ka kmierad kiba wan na kawei pat ka hima mynta ki pyrkhat ba ki donhok ban dawa ba ki dei ki khun-ki-hajar ka hima rim bad kumta kim dei ban don hapoh ka jingbishar jong ka hima ba ki shong. Dang shen hi la don katto katne ki mokotduma rit ha Shillong bad hajan jong ka ki bym lah ban pynbishar da u syiem la bun bnai, katba ki ïngshari saiñ hima ki dang tohkit ia ka jinglong khun-hajar hima, lang bad ka jingshim bad ai sakhi shaphang ka rukom im jong kita ki briew bad ka tynrai jong ki kiaw tymmen kynthei kiba la iap.

6. Kane ka kam ka long kawei na kiba eh eh ha Shillong, khamtam naduh ka jingwan pynrung ia ka Ïngshari Heh na Calcutta ha ki kam phoidari ; ki jaka u syiem ha shnong ki don hapoh arjait ki aiñ kumba la iathuh ha ka lynnong kaba ha khmat, ka jinglong kaba la eh than ban pyniaid, bad ka bym lah ban pyniaid lymda don ka rukom ka bajem ban shem ba ia kino ki briew kawei kawei na kitei ki aiñ ka iadei.

7. Ka Khasi National Dorbar, ka seng jong ki briew kiba na ki hima bad ki shnong Sorkar, lang bad katto katne ki syiem bad ki riewdonburom hapdeng ki Khasi bad Synteng, ki la pynleit la ka jingpyrkhat shaphang kane ka kam long-khun-long-hajar ne trai shnong (citizenship). Haba shu shim lyngkot ki jingai jingmut jong ki ki long kumne :

1) U briew un long u khun-u-hajar kata ka hima—

(a) Lada ki kmie ki kpa jong u ki long ki khun-ki-hajar.

(b) Lada u shongkurim ia ka kynthei jong kata ka hima. (Kane ka mut ba u shong bad ka ha kata ka hima).

(k) Lada u don la ka ïng la jong ha kata ka hima bad u mon ban don hapoh ka jingsynshar jong kata ka hima.

2) Haba ia u briew la kha ha kawei ka hima bad u long u khun-u-hajar jong kata ka hima, hynrei u leit bia ia ka kynthei jong kawei pat ka hima, u long u khun-u-hajar jong kata ka hima thymmai, bad ka hima rim ruh kumjuh. Um shym duh ia ka hok khyndew-shyiap ne mar mata lane

ka jingioh pateng ia ki ha la katei ka hima rim. U briew uba shong sah ha ka hima ha kaba ym shym kha ia u u lah ban buh ialade hapoh ka jingbishar jong ka hima kaba u shong bad long u trai-shnong jong ka bad ha kajuh ka por ruh u lah ban sah u trai shnong jong kata ka hima ha kaba la kha ia u.

3) U briew uba don ka ïng bad ka khyndew ha kano kano ka hima u dei ban buh ialade hapoh ka jingsynshar jong kata ka hima shaphang kito ki jaka, wat la u long u trai shnong jong kawei pat ka hima. U briew uba la long shisien u trai shnong jong ka hima um lah ban duh ia kata ka hok trai shnong da kaba shong ha kawei pat ka hima, hynrei u dei ban shah hapoh ka jingsynshar jong ka hima ha kaba u shong ha kata ka por.

8. Kine ki jingtyrwa ki iadei eh bad ka jinglong trai shnong hynrei ki ktah ruh ia ka kam shah synshar bad ki buh ki rul kiba lah ban iamynjur lang, lait na kito kiba ha Shillong, ba ki briew kiba shong sah ki dei ban shah synshar ha ki nongsynshar hima bad ki mokotduma shaphang ki khyndew ki dei ban shah bishar ha ka Dorbar jong ka hima. Hynrei ka bashai ka long ba ym lah ban ioh jingmih ka ban hun na ka jingpyrshang ban pynlong " raiot " ia bun ki briew ha ka hima hapoh ka dkhot II jong ka Sanad. Ka rukom kaba kham bha ka long ban ai synshar ha ki syiem ia kito ki briew kiba don ka hok kum ki khun-ki-hajar bad ia kito kiwei pat ki briew kiba ka Sorkar ka lah ban rai ba ki donkam ban long kumta na ka bynta ka jingpyniaid ba kham bha ia ki hima.

Ki syiem kim lah ban pyniaid ia la ki hima lada ki Khasi nongshong hima kim treh ban shah synshar ha ki. Ia ka jingbun jong kine ki jait briew lah ban pynduna khlem don jingujor lait noh na Shillong bad ki jan jong ka. La ai ka jingpyrkhat ha ka lynnong ha shuwa ba ka jingainoh ia ka shnong bad ki rud jong ka sha ka Sorkar Jylla kan pynduh lut ia kitei ki jingeh. Wat lada ym leh kumta ruh, ka jingeh jong ki Khasi kiba la wan na kiwei ki hima ban shong ha Shillong bad ki jan jong ka ka dawa ka jingpyniaid ia ki kaba kyrpang, namar kine kim shym wan khnang ban long trai shnong ha ka hima Mylliem lane ban buh ialade hapoh ka jingiada jong u syiem. Namarkata, shipor, lah ban iehnoh noh ia ki na ka jingpyrkhat. Yn sa leh kyrpang ia ki harum.

9. Lada ai noh ia ka bor synshar ia ki Khasi baroh ha ki syiem ka jingmih nangta kan long ba hapdeng ki Khasi hi :—

1) Ha ki kam phoidari, ki syiem bad ki Dorbar jong ki kin bishar baroh ki mokotduma lait noh na kito—

(a) kiba lah ban ai sajia hapoh ka India Penal Code da ka phasi, pynryngkangpar bad set phatok san snem bad palat, bad

(b) ki jingleh palat ia ki katto katne ki aiñ bad ki hukum badonbor aiñ kiba ka Sorkar ka pynbishar da ki ïngshari saiñ hima, peit lynnong XVII. Ia ka jaka bishar yn pynbeit kat kum ki rul ba la buh ha ka Criminal Procedure Code.

2) Ha ki kam dewani ki syiem bad ki Dorbar kin bishar baroh ki mokotduma. Ia ka jaka bishar yn pynbeit kum ki rul jong ka dkhot 16 haduh 20 jong ka Civil Procedure Code, ynda la pynkylla ia ki ban pyniadei bad ki jinglong kyrpang hangne. Ka dkhot 18 ka long ka bym bit, u Sahep Bishar u dei ban rai ia ka jaka bishar baba ym don jing-

thikna shaphang ka bor synshar. U dei ban donbor ban phah sha la ka ïngshari la jong ia baroh ki mokotduma kiba u don jingartatien ba kim lah ban ioh ka jingbishar ka babiang.

Ka jingbha jong kane ka rukom bishar ka shong ha ka jingduh noh jong ka ktien "raiot" bad ki jingkyllaiñ jong ka na ka dkhot II jong ki Sanad. Hynrei ki briew kin ujor ia kane. Ym don Khasi uba sngewbha ban leit sha ka Dorbar uno uno u syiem lait na la u jong. Bun ki Khasi ki bym shong ha ka hima kim don jingshaniah ia ka jingbishar mokotduma u syiem bad ka Dorbar jong kawei pat ka mamla.

Ka daw bakongsan jong ka jingshitom mynta ka long ka jingiapyrshah jong kito kiba shong sah hapoh hima ia ka bor jong u nongsynshar kata ka hima. Lah ban ai nia ba lah ban pynduh ia kane khlem da aibor ei ei ia u syiem halor kito ki bym shong ha ka hima jong u, bad ba ka jingbishar da ka ïngshari saiñ hima ia ki khyndiat ki mokotduma kiba iadei bad kito ki bym shong kam lah eh ban pynsniew ia ka jingpyniaid hima ki syiem.

10. Lada kwah ban pynduh ia kine ki jingujor, dei ban ai bor bishar noh ia ki syiem halor ki Khasi kiba don la ka jaka shong jaka sah ka bathikna ha kata ka hima.

Don ruh ka daw ka babiang ban nang ai bor shuh shuh sa halor ki mokotduma kiba iadei bad ki khyndew jong kito ki bym dei ki khun-ki-hajar ka hima, wat lada kita ki shong shabar ka hima. Ym don kaei kaei ha kane ka jingtyrwa ka ban iapyrshah ia ka jingpyrkhat u Khasi. Ha ka hima Shella ym don nongwei uba lah ban ioh khyndew ha ka khlem ka jingkular ban kohnguh ia ka bor ki Wadar shaphang kata ka khyndew.

Na ka bynta ki mokotduma kiba iadei bad ki khyndew kiba don ha ar ne lai hima lah ban bud ia ka jingbthah jong ka dkhot 17 jong ka Code of Civil Prodedure, tang haba don kano kano ka jingujor na ka mamla ne u syiem,

u Sahep Bishar un donbor ban rai ha kano ka Dorbar yn bishar.

Kawei pat ka khmat ka long ka jingkwah jong ki Khasi (lang bad ki Synteng) kiba long raiot Sorkar ban lait noh na ka jingsynshar ki syiem. Ki ai nia ba kumba ki raiot Sorkar ha ri dkhar ki lait, ki raiot Sorkar ha ri Khasi ruh ki dei ban lait. Ka long kaei-kaei kaba shalyndet jong kane ka kot ban ong ei ei shaphang kane.

Ka jingbymshaniah jong ki Khasi ia ki Dorbar syiem bad ka jingbymiarap jong ki ban kyrshan ia ka jinglaitluid jong ki hima kumba la pyniaid mynta, ki long ki jingeh kiba ialeh pyrshah ia ka jingaibor synshar ka baiar. Lada pyllait noh ia ki raiot Sorkar, ki jingrai ba u briew u dei u raiot Sorkar ne u khun-u-hajar ki hima kin long ki jingeh kiba ki briew kiba la pyniaid ia ki kam thung Sordar ha ri War ki tip bha haba ki jaka ki iakhleh lang.

Ka jingaiti lut ia ka bor synshar kan long ka jingiaid kaba la stet than ia ki jingpyrkhat u Khasi mynta, namarkata ka bor bakhamrit, wat lada ka don jingeh haba pyniaid kam, ka long kaei kaei kaba ki paidbah kin iakyrshan.

11. Ban pyniaid ia kitei ki rukom ka donkam ka jingpynkylla ia ki Sanad.

Na ka bynta ka jingai bor bakhamrit hapoh ka dkhot II ba la pynthymmai, u syiem un don ka bor ban rai :—

(1) Baroh ki mokotduma dewani bad phoidari kiba lah ban mih hapoh ka hima jong u, ha kiba ki khun-ki-hajar jong u hi kata kito kiba la long trai shnong bha ha ka hima jong u, lane kito ki Khasi (ki bym long raiot Sorkar, lada kwah ban pyllait ia ki), kiba don ka jaka shong sah ka bathikna ki iadei.

(2) Baroh ki mokotduma dewani shaphang ki bri-ki-khyndew, ki ïng ki sem ha ka hima jong u ha kaba ki Khasi hi (bym dei raiot Sorkar) ki iadei.

Kane ka dkhot ka lah ban long ka jingsyrdep bym da shong nia eh, hynrei ka ai ia ka jingpyrkhat u Khasi. Ki hima Khasi ki lah ban iamynjur ha kaba batai uei u trai shnong lane ha kaba buh thikna ia ka rukom ban long trai shnong, hynrei lada ki syiem ki donbor halor ki briew kiba shong sah, kane kam da donkam eh.

12. Na ka bynta ka Shillong kane ka rukom pyniaid kam lah ban long kumba la ong haneng. Kito kiba haduh mynta ki la kyntait ban long khun-hajar Mylliem ki lah ban kylla noh la ka jingmut lada u syiem bad ka Dorbar jong u ki ai ia ki ka dorbar raid hapoh shnong ban bishar ia ki kam jong ki bad ki hok ban jied myntri. Kane ka plan kam long ka bathymmai hynrei ym don ba pyrshang ban leh ei ei ia ka. Ka jingpynbor ka Sorkar ia ki briew kan ym pynmih jingsuk namar kin ym hun ia ka rukom pyniaid hima ki syiem bad ki Dorbar kiba mynta bad kin pyrshang ban pynkylla than pat da kumwei. Ka jingregister mon hi kum ki khun-ki-hajar ka Mylliem kan pynduh ia ki jingeh ha ïngshari shaphang ka bor synshar halor ki nongshong-nongsah, la lehse ki syiem kin nym pdiang; namarba bun ki briew, kiba dei shisha ki khun-ki-hajar jong u, kin ym register ialade.

Ha ka lynnong ha shuwa la poi sha ka jingrai jingmut ba ha ki kam phoidari baroh dei ban don tang kawei ka aiñ bad kawei ka bor synshar. La ong ruh ba lah ban don tang kawei ka bor bishar wat haba ki aiñ ki long kiba kyllaiñ. Ha ki kam dewani ka jinglong mynta kam da long ka baeh than, hynrei namar ba ka jingpynbor long raiot ia ki riewnang riewstad mynta kan pynmih ka jingkulmar ha ka rukom pyniaid kam hyndai kiba mynta, ka bym shym mut kum ia kita ki briew, ka plan kaba lah ban long ka long sa tang ban shu register mon hi kum u khun-u

hajar lane ka jingpynsah hi ia kane ka rukom kaba don mynta, ha kaba ka kiaw tymmen na kawei ka hima kan long ka jingiada kaba biang pyrshah ka bor u syiem, bad u syiem un iai rem ha ki jingdawa jong u.

Ka long kaba artatien lada u syiem bad ka Dorbar jong u, lada ki baiwai bad jingmyntoi na ki tiar hima ha Shillong ki sah kumjuh, kin ioh myntoi ei ei ban sah ha kitei ki jinglong.

KA JINGKYNTHOH

Ka dkhot II jong ki Sanad : –

Kane ka la pynduh lut ia ka bor ki Syiem bad ki Dorbar halor u Mynder--kata u Phareng bad u dkhar. Ka daw ka long ba kim nangthoh, hynrei haba ki la nangthoh pat mynta yn leh kumno ? Kawei pat ka daw ka lah ban long ba kim lah sngewthuh bad pyniaid ia ki aiñ ba kine ki briew ki ju don bad hangne ka don ka jingeh shisha lada ki Dorbar jong ngi kim iarap ialade.

Hynrei ka jingeh kaba kham khraw ka long ba wat u Khasi jong kawei ka hima ruh um shah synshar ha kawei pat ka hima ba u leit shong. Une u pyniap ia la u Syiem Khasi bad ia ka bor jong u, hynrei u bapli un leh kumno haba u Syiem bad ki Bakhraw kim treh ban iaiaid shaphrang bad haba ka jingpyrkhat jong u ia ka hok bad ka bishar khadar kam iadei bad ka jong ki. Baroh arliang ki dei ban iaioh bad iaduh lada ki kwah ban iabat ia la ki hok bad ki bor la jong. U Syiem um lah pyniaid hima shuh katba kitei ki nangbun.

Namarkata kane ka dkhot ka dei ban kylla bad u Syiem bad ka Dorbar ki dei ban donbor—(1) halor u Khasi baroh uba la mut bad shong sah bad don ïng don sem ha ka hima bad (2) halor u bym long Khasi baroh ha ki kam khyndew shyiap, mar mata, bad spah hajar ne ki kam dewani baroh kiba dei ha ka hima jong u. Tangba aiu pat ki syiem bad ki Dorbar ki lah ban ai ia kita ki briew kiba wan shong wan sah duh ha ka hima jong ki ? Jingiada kim lah ban ai, hok nongshongshnong ne trai shnong kim treh ban ai, bad kam hima sima ban pynbha ia u khun-u-hajar ruh kim don. Ban ioh bor kattei ki Syiem bad ki Dorbar ruh ki dei ban ai ia kine kiei kiei.

KA DKHOT III JONG KI SANAD

1. Ka nongrim jong kane ka dkhot ka mih nyngkong ha ki jingiateh kular jong ki snem 1856-62 bad ka Nongkhlaw, ka Khyrim, ka Mylliem bad ka Bhowal. (Aitchison No. XXXVIII.) Da ki ktien jong kane ka dkhot mynta, ka Sorkar ka lah ban shim khyndew khlem da siew baiwai ei ei na ka bynta ki jaka shong pyngngad ki shipai bad bym long shipai, ki jaka shong shipai bad ki karod.

Ha ka jingiatehkular bad ka Nongstoin ha ka snem 1862 (Aitchison No. XLVIII) la don ka dkhot kaba kular ban siew bai luksan na ka bynta ki khyndew kiba donkam kumtei bad kiwei kiwei ki jingdonkam ka Sorkar. Ha ka jingiateh bad ka Langrin ha ka snem 1864 la ong ban siew bai luksan ia ki trai khyndew lada ka jaka kam dei ka Ri Raj. Ia ki ktien badonkam eh, "bad kiwei kiwei ki jingdonkam," ba la don ha ki jingiatehkular rim la iehnoh noh ha ki jait iatehkular jong ka snem 1867 (No. LVII), khlem da shem daw ei ei. Ka kam bakhraw eh ba la pyndep hapoh kitei ki jingiatehkular ka long ka jingai ia ka steshon Shillong ha ka snem 1863. La seng nongrim ia ka ha ka jingiatehkular jong ka snem 1861. Ka steshon namarkata ka dei ban long ka jaka shong pyngngad ki kynja bym long shipai namar imat ka bym lah long ba ia kine ki ktien yn iehnoh lada ka hap hapoh ka jait "kiwei kiwei ki jingdonkam."

2. Ha kaba ai ia ka steshon Shillong, ym shym pynduh khyndew ia ki trai khlem da siew ei ei. Ka jingiathoh ka ong :— "La iakut ba lada ki trai jong kano kano ka jaka

hapoh ki pud ba la thoh hadien kim kwah ban die ne ai ia la ka khyndew ha ka Sorkar Bilat, kine ki briew ki lah ban iai pyndonkam ia ka kumba ki ju leh khlem da don jingsiew ei ei ne khajna". U trai ka mut u trai khyndew jong ka ri kynti: ki nongshong ri raj ki long trai tang ia la ki ïng. Ka Sorkar ka la siew ia ka dor khyndew sha ki trai bad u syiem Mylliem u la ioh arhajar tyngka na ka bynta ka ri raj.

Ka rukom ba ju leh ha kiwei pat ki jingshim khyndew ka long ka jingsiew dor ka babiang ia ki trai ri kynti bad ka jingsiew ia ka ri raj lada don kiba dawa. Ha ka snem 1857, ka Sorkar ka la shim pata junom na ki jait Sohtun ia ka ri kynti ha Kench's Trace, namarba ka kwah ban pyniar ia ka steshon Shillong bad ia ka jingring um, bad ha ka snem 1887 ka la thied duh syndon; ia ka ri raj la thied na u syiem Mylliem ha ka snem 1897, hynrei ha ka kot iathied la ong ba u syiem um don hok ban ioh bailuksan, ka jingsiew ka long ka jingai sngewbha kyrpang namar ba ka khyndew hajan Sor ka long ka bakordor.

Ia ka khyndew jong ka Chateau (ka ïng u Lat ha lum Shillong) ha ka ri raj la shim wai na u syiem ha ka snem 1906.

Kawei pat ka nongmuna jong ka jingsiew dor biang ka long ka jingthied ia ka Braemar da ki Len shipai (Cantonment Authority) ha ka snem 1929. Ha ka snem 1931 na ka bynta ka jingpynheh ia ka jingsiat shanmari ki shipai la siew bailuksan pura ia baroh ki trai ri kynti; ki trai ri raj ki ioh tang ia ka dor ka ïng, ka kper, ka jaka rep sah bad ki dieng. Ha ki ri raj ki nongshong ki ioh ruh ia ka dor ka khyndew kaba ki rep man la ka 3 ne 5 snem, ha kiwei ki ktien ki ioh ia ka dor shong dor sah (occupancy) jong ka khyndew. Lada ia ka ri raj la iehnoh palat ia katei ka por, uno uno u briew ruh u lah ban leit trei hangta kat kum ka riti Khasi, kumta ka Sorkar kam siew ei ei kum ia kita ki khyndew. U Syiem Mylliem u ju sngewbha ban shu ia ai kumto ia ka ri raj bym don ba trei lait na kitei haneng.

Namar bym ju don syiem Khasi uba long trai ha ki ri raj, kiba la buh khnang ban rep ki khun-ki-hajar, um duh ei ei da kaba ai ia ka Sorkar. Ha Shillong pat, kumba la pyni haneng, ka ri raj ka long ka bakordor, namar ba ki aiwai (pata) ia ki Mynder ha ka dor snem ba la iakut. Tang hangne te ka jingshim khyndew da ka Sorkar ka long ka jingduh ia u Syiem Mylliem. U syiem u la mynjur ban ai, khlem da siew ei ei ia ka Sericultural Farm.

3. La ju pyrkhat ba kine ki jigshim khyndew ne jingaiwai ki pynlong ia ki jaka ki jong ka Sorkar, hynrei la rai ba ym tang ka jingai ia ka hok synshar ka donkam hynrei ba kata ka jingai kam long ka kam kaba lah ban pyndep da ka bajem. Ka steshon Shillong kumba la ai nyngkong, ka Len shipai bad ka Kench's Trace ki long jaka Sorkar hynrei kiba ai hadien kim long.

4. Ia ki Dak Bangla bad ki ïngdak la tei ha ki ri raj, ne ha ki ri kynti jong ka hima, bad ka ioh da ka bajem.

5. Katei ka jingthoh haneng ka pyni ba naduh ka jingai nyngkong ha ka snem 1863, wat la ka don ka bor ban shim khlem siew ei ei ruh ym pat ju shim khlem da siew bailuksan ia ki trai ri kynti ne nongshong, bad ym ju don jingshim khyndew kaba la iapyrshah da u syiem. Ka jingmynjur jong ki ban ai ka lah ban long na ka jingtip ba ka Sorkar ka lah ban leh kumta hapoh ka dkhot III.

Ia kane ka dkhot ym ju pyndonkam kumba thoh. Lah ban thoh ia ka da kumwei pat khnang ban ai bor ia ka Sorkar ban shim khyndew na ka bynta ki jingdonkam hima kumba lah ban ioh da kaba pyndonkam ia ka Land Acquisition Act, hynrei dei ban siew ia ki trai ri kynti bad ki nongshong jong ka ri raj. Ka jingsiew ia ki nongsynshar hima ka dei ban long tang haba don jingktah ei ei ia ka jingioh ka hima. La ki dei ne em ban siew haba don jingktah ia ka jingioh ka ban dang mih hadien, ka long kaei

kaei ka bym pat rai kut. Kham ñiar ban shem kum kita ki jingai lait tang ha katto katne ki khyndew hajan Shillong. La shem bun ki jingeh mynta ban ioh khyndew da ka Shillong Municipality, ki Kompani trei kam paidbah, bad wat da ka Sorkar hi ruh.

6. Ki Surok. Ka jingiehnoh ia ki surok na ka dkhot III ka long kaba sngewphylla, khamtam leilei haba ki don ha ki jingiatehkular jong ka snem 1856 bad wat haduh ki jait iateh kular jong ka snem 1875. Ka jingdonkam iarap ha kaba thaw kam iadei por shuh, hynrei ia ka bor ban shim khyndew ym dei ban pynduh. Ka jingpyrkhat u Khasi, kaba ju don ha ki hima jong u, ka long ba ki nongsynshar hima ki lah ban thaw surok kat na ba ki mon. Namarkata ym ju don jingujor ne jingdawa bailuksan haba ka Sorkar ka thaw surok, lait tang ki trai ri kynti na ka bynta ki jingthung jingtep ne ki dieng. Lada ka surok ka iaid lyngba na ka pynthor kba dei ban siew bailuksan.

Haba ki surok ki iaid na ri kynti ki trai kim ju dawa ei ei, namarba ki sngewbha ban ioh surok kali ka ban pynmyntoi ia ki. Ha ka snem 1892 u syiem Mylliem u la ai ia ka Sorkar 75 phut baroh arliang jong katto katne na ka surok Shillong-Gauhati. Ka Sorkar ka la pyrkhat ia ia kane ka kam ha ka snem 1930 bad ka la rai ba ka khyndew kaba la shim ha baroh ki surok kiba la don ka long tang ka surok hi, hynrei ia ki rud surok bym don ei ei lah ban pyndonkam ha kaba buh mawria bad thaw ïng Barik, hynrei ia ka surok thymmai kaba dang thaw ha kata ka por dei ban da shim 75 phut na baroh arliang.

Ki surok kim dei ki jaka Sorkar, ia ka jingthmu ban wanlam ia ka Assam Highways Act la dei ban iehnoh noh namarba ki syiem ki iapyrshah.

La ong ba ka jingpynkylla ia ka Dkhot III ban kynthup lang ia ki surok de kam da long kaba donkam eh namarba ka Sorkar India, lada don jingeh, ka lah ban pynmih hukum

kaba ia syriem ia ki Rel. La kumno kumno ka jingbsuh ia ka kan long kaba dei eh.

Ki Rel. La bsuh ia kane ha ka dkhot III ha ka snem 1907 namarba ki sordar Mawlong ki la ujor ia ka lynti rel ba ki mut ban thaw. Ka Sorkar Assam ka la pynbna ha ka snem 1890 ba ka Sorkar India ka la rai ba baroh ki hima trai ri ha ri India ki dei ban iatrei lang bad ka Sorkar Bilat ha kaba pyndep ia ki plan lynti rel da kaba ai khyndew hima kiba donkam na ka bynta ban thaw lynti bad ban pyniaid khlem phah siew ei ei, yn ai bailuksan tang haba da don shisha ka jingduh ia ki nongsynshar ne ki raiot jong ki. Wat la katta ruh khnang ban pynshai bha ia kane ha ki syiem Khasi la pyrkhat ba ka jingbsuh bakyrpang ha ki Sanad ka long ka badonkam.

KA JINGKYNTHOH

Kane ka dkhot ka ai bor ia ka Sorkar ban shim khyndew khlem da siew baiwai ei ei haba ka donkam jaka pyngngad, jaka shipai, ne karod. Tang bad ka Nongstoin ka don ka jingiakut ba kan siew ia ka bai luksan baroh; hynrei ka rukom haduh mynta ka long ba ka Sorkar ka siew ia kane ha ki ri kynti, bad ha ki ri raj ruh lada ki pan. Ka don ka jingong ba ia ka ri raj ym dei ban siew, namar ki Syiem kim duh ei ei. U Khasi um ju pyrkhat kumne; ka ri raj ka dei ka jong ka raj bad ym don jingartatien ba ka raj ka duh bad ka dei ban ioh bailuksan kum ki trai ri kynti.

Ka ju don ka jingpyrkhat ba kum kitei ki jingai ki pynlong ia ka khyndew ka jaka Sorkar. Kane ka long ka bym dei namarba haba ai khyndew kumtei ym shym ai satia ia ka hok synshar halor ki jaka, bad ka long kaba u Khasi um ju pyrkhat ba tang u Syiem bad ka Dorbar jong u ki lah ban ai ia ka hok synshar.

Na katei kajuh ka daw ki surok ruh kim dei ki jaka Sorkar. Ki Khasi hi ki sngew ba ka jingshim khyndew khlem siew baiwai ia ki ri kynti ka long kum ka jinglehbeiñ, hynrei lada ngi peit kham jngai ki jingdonkam hima, kum ki jaka shipai bad karod, ki kham khraw ia kane.

XX

KA DKHOT IV JONG KI SANAD

Ki khyndew bym rep ei ei (waste land)

1. Na ka jingbishar bniah ia ki jingiatehkular bad ki sanad kiba ngi la iohi ha ka lynnong XVI, saw tylli kiba nyngkong na ki ki iadei bad ki khyndew bym rep ei ei kiba la thoh ha ka dkhot iv.

Ka jingainia hangta ka long ba ki syiem ha ka snem 1859, khlem da pan jingmut na ki Dorbar, ki la leh palat ia ka bor lajong ha kaba ai noh ia ki khyndew bym rep ei ei, bad wat lada ki da pan jingmut na ki Dorbar ruh kita ki Dorbar ki la leh palat khnang ia ka bor lajong lane kim shym sngewthuh ba ki leh aiu.

Namar ba ka jingrep, lait noh ki pynthor kba bad ki kper, ka long da kaba ot 2 snem bad iehnoh shrah kumba 3 ne 5 snem, ne ha ki jaka kiba sniew haduh 10 ne 15 snem, ki briew ki donkam ka jaka kaba kham heh bun shah ban ia kata kaba ki da rep shisha ha kawei ka por. Ki nongwad daw ki tieng ba ka Sorkar ka lah ban shim kum ia kata ka khyndew.

Ka jubab ia kane ka shong ha ka jingpeit bniah ia kiba kumno ki khyndew la ai hapoh ki ktien ki "khyndew bym rep ei ei".

2. Ha ki jingiatehkular jong ka snem 1867 ka dkhot ka long kumne :—"Baroh ruh kum kita ki khyndew bym rep ei ei kiba long ha kata ka por ki khyndew ki bym shym don shnong don thaw, don jingrep jingsei, kper phrah bad kiwei

kiwei, kiba lah lada donkam ban die kum ki khyndew bym rep ei ei". Ia kine ki ktien la thoh biang ha ki jingiatehkular bad ki Sanad kiba hadien bad ka jingkylla ba ki long ki khyndew kiba lada donkam lah ban die bad ban aiwai.

Ban sngewthuh ia ki Sanad, donkam ban da phai dien sha ki jingiatehkular jong ka snem 1859. Ia kane la thoh da ka jingbthah u Mr. Allen, Member jong ka Board of Revenue, Lower Provinces, uba la tohkit shaphang ka rukom synshar jong kine ki lum ha ka snem 1858. U la bthah ia ka Sorkar ban shim wai duh ia ki khyndew kiba bit ban thung sha ne kophi. Ia kine lah ban aiwai pat ha ki phareng bad kiwei pat kiba kwah rep.

Ki jingiatehkular jong ka snem 1859 ki don ka jingiakut ba kane ka khyndew bym rep ei ei ka dei ban long kata kaba wat lada thung da tep ruh kan ym pynduh pynsniew ei ei ia ki Khasi.

Ha ka snem 1860, u Mr. Hudson, U Assistant Commissioner jong kine ki lum, u la thoh kawei ka jait iateh kular ha ka por ba u Rabon Singh, Syiem Khyrim, u long syiem. U tyrwa ban shim wai duh noh baroh ka khyndew ha ka hima, kaba u syiem u lah ban ai, bad ka jingiateh ba ki trai khyndew kin ioh na ka Sorkar mar-shiteng ka baiwai ne khajna kaba mih na kaba aiwai ha ki nongrep ne nongdie nongthied khyndew. U syiem u ujor, bad u tyrwa ba ka khyndew ka dei ban long ka khyndew bym rep ei ei, kaba don hapoh ki pud kiba thikna, bad ka bym pyndonkam da ki khun-ki-hajar jong u, hynrei ka Sorkar kam dei ban shim wai ia kito ki jaka kiba lada tohkit ki lah ban paw kum ka jingpynsniew ia u ne ia ki briew jong u.

Ia kane ka jingtyrwa la kyntait da ka Sorkar namar kane ka lah ban ai ia u syiem ka bor kyllum ban nym aiwai ia kino kino ki jaka kiba ma u ne ki khun-ki-hajar jong u ki sngewdei ban kyntait.

Lah ban pyrkhat ba dei kane ka daw kaba la pyniapher ia ki jingiatehkular jong ka snem 1867 na ka snem 1859. Ka long kaba shai, la kumno kumno, ba ki jingiatehkular

jong ka snem 1859 ki dang neh ba yn aiwai tang ia kito ki khyndew ki ban ym pynduh ia ki briew bad ba ka Sorkar, la ka don shisha ka hok ban rai, ka dei ban peit ia kane.

3. U nongshong-shnong jong ka ri lum u la roi mynta haduh bym kham don jaka shuh kaba ki briew kim rep man ka 2 ne 3 snem. Shaphang ri Bhoi ka khieshoh rih ka la pynduh ia ka jingroi briew bad don bun ka khlaw. Kano kano ka jingpyndonkam ia ka dkhot IV kan long tang ia khyndiat eh ki jaka ha ri lum, ki jaka kiba pyndonkam mynta da ki Nepali ban pynbam phlang; bad katto katne ki ranab shaphang shathie bad ki jaka pang jong ka ri Bhoi, ki jaka ki ban ym pynduh pynsniew ei ei ia ka jingrep jhum.

Ki Dorbar Khasi kim ju pyrkhat ba kine ki jingiatehkular kin ktah ia ki ri kynti, lymda ki trai ki iehnoh noh ia kita ki khyndew. Ki la pyrkhat tang ia ki ri raj shi beit. Ka long kaei kaei ka bashishá ba u syiem bad ka Dorbar kim dei ki trai ka ri raj, ki don tang ka bor kyllum ban peit ia ki, hynrei ha kaba iateh kular kumne, lah ban ong ba ki kren na ka bynta u paidbah baroh. Ia ki jingiatehkular jong ka snem 1859 la thaw ha ka por ba dang bun ka khyndew bym rep ei ei, bad ia ki jaka suda lah ban ainia, ba dei ban pyndonkam na ka bynta ka jingmyntoi ka ri baroh kawei. Hynrei namar ba ka ri ka la dap briew, ka dkhot ha ka jingshisha kam larkam shuh shaphang ri lum. Lada ka jingtieng ki Khasi ia kane ka dkhot shaphang ri Bhoi ka shong nia ne em ka long tang ka jingpyrkhat 'wei briew ka bym bit ban iatai nia hangne. Ia kane ka bor ym pat ju pyndonkam. Imat ba ka dkhot kumba ka don mynta ha ki Sanad ka lah ban trei kam tang ha ka por ba ka Sorkar ka kwah ban die ne aiwai ia kano kano ka jaka; namarba da ki jingiateh jong ka snem 1859 baroh ia ki khyndew bym rep ei ei la aiwai junom sha ka Sorkar bad ia kine ka Sorkar ka lah ban die ne aiwai pat ha kano kano ka por.

Ki Khlaw

1. Ha katto katne na ki jingiatehkular jong ka snem 1859 hadien ki ktien ki "khyndew bym rep ei ei" (abadi) la pynbud sa bad ki ktien 'bad ki khlaw'.

Ha ki jait iateh kular jong ka snem 1867 ym shym don jingkren ei ei ia ki khlaw bad ym shym don jingkren ei ei shuh ha ki jingiatehkular bad ki Sanad kiba hadien. Ia ka hok ka Sorkar ban ioh marshiteng na ki jingmyntoi kem hati la bsuh ha ki jait iateh kular jong ka snem 1875.

2. La kumno kumno la tharai ba ki jingiatehkular jong ka snem 1859 ki ai ia ka Sorkar shiteng na ka jingmih ki khlaw.

Ka rukom ba ju leh ka long ba ki shakri Sorkar ki ai pas ban pynngat ia ki dieng baroh kiba shalan sha ri dkhar, ki lum ia ka musur bad siew marshiteng ia ki syiem. Ia ki khlaw jong ka Jirang la pyniaid da ka Forest Department jong ka distrik Kamrup kum ka Reserved Forest jong ka Department. Ym ju don jingkhang ia ka jingshalan dieng na kawei ka hima sha kawei pat lane ia ka jingpom dieng jong ki Khasi na ka bynta ki jingpyndonkam jong ki hi ne ka jingdie ia kiwei pat ki Khasi.

Ka jingpyrkhat jong ki Bahalor ka distrik ka long ba lah ban dawa shiteng na ka jingmih jong ki dieng kiba la pynngat baroh, la ha ka jingshisha pat ym ju don jingshim ei ei na ki dieng ba la pynngat na ka bynta ka jingdonkam ha ka distrik.

3. Ha ka snem 1902 la pynmih rul na ka bynta ki khlaw hima bym shym buh kyrdan (unclassed state forest) ha ki jaka Sorkar jong ka distrik da ka jingpyntip 778 R jong ka 10 tarik u Lber. Da kane la shah ia ki trai shnong ban pom dieng ei na ka bynta ki jingdonkam jong ki hynrei kim bit

pat ban shalan shabar ka distrik khlem da ioh ka bor khaï kaba ki dei ban da siew peisa. Ia u Sahep Bishar la ong ba un pynmih kijuh ki hukum na ka bynta ki hima.

4. Ha ka snem 1904 ka Sorkar ka la peit bha pat ia kine ki kam. Shibun ki jingmut ba iapher ki la mih, ba ki jingiatehkular kiba hadien ki la pyniap ne em ia kito kiba ha ka snem 1859 bad ba ki ktien " ki khyndew bym rep ei ei " ha ki jingiatehkular ki kynthup ne em ia ki khlaw de. Kawei ka khmat kaba ki la iatai nia ka long ka jingkren ia baroh ar : ki khyndew bym rep ei ei bad ki khlaw ha ki katto katne na ki jingiatehkular jong ka snem 1859, bad ka jingthmu ba kine ki khyndew ki dei ban long tang kito ki jait ba la kynthoh bha da u Mr. Allen, kata ka mut kito ki jaka kyrpang kiba bit ban rep sha ne kophi.

Ia kane ka jingrai la pyrkhat da ka Sorkar ha ka snem 1875 ba la dei ban da buh shuh sa kawei ka dkhot ha ki jingiatehkular ha kiba ki syiem ki dei ban buh kyrpang ki khlaw ban thung dieng na ka bynta ki khun-ki-hajar jong ki hima. Hynrei kane, la kumno kumno, ka long kawei pat ka kam.

5. Ka jingmih jong katei ka jingpeit ka long ka hukum ka Sorkar ha ka shithi khlaw 120/3628 jong ka 6 tarik u Nailar, 1904. Ka rai ba ki jingiatehkular kim pat biang ban pynioh musur shiteng dor na ki jingmih na khlaw kiba ki pyndonkam hapoh ka distrik hi. Ka pynskhem ia ka jingbuh 37 tylli ki khlaw sorkari (protected) bad ki khlaw Jirang, hynrei lah ban ai pas ia ki trai shnong da ki Bahalor jong ka distrik khlem da siew ei ei.

Ia ki jingmih na ri Khasi kiba shalan sha ri dkhar dei ban shim musur, hynrei ia kane yn shim ha ki steshon khrong khlaw (forest revenue stations) ha ri dkhar. Ka musur, ka long marshiteng na kaba ju shim ka Sorkar khlaw, bad la pynduna khnang kumne na ka bynta ban ai jingmyntoi ia ki syiem na ki khlaw ha ki hima jong ki.

Ha ka jingshisha kane ka musur ka long kum ka jingshim myntoi marshiteng bad na kane ka daw ka long kaba lah ban wohnia. Ka jubab ka long ba ka Sorkar ka donbor ban shim khajna musur katba mon ha ki jaka Sorkar, wat lada kata ka khajna ka hap ha u nongshalan ha ka jaka ba kan hap ha u nongthied.

6. Da ka shithi khlaw ka Sorkar 269/824 - F. jong ka 14 tarik u Lber 1902, la rai ba ym dei ban don musur ia ki jingmih na ki khlaw ri kynti ha ki hima. Ia kane la thoh biang ha ka hukum jong ka tnat Revenue (Revenue Branch) ha ka 13 tarik u Risaw 1913, ia ka jingthoh kyrpad u Sib Charan Roy bad kiwei. Hynrei kata ka hukum ka rai ba ia ki dieng kiba shalan na ki jaka Sorkar ki dei ban siew ka musur Sorkar kaba biang, namarba ka Sorkar kam ju ithuh ia kata ka hok kynti ki briew ia ki khyndew ha ki jaka Sorkar kat haduh ban da shah ia ki trai ban shalan dieng khlem siew musur, hynrei ba ki rul shim khajna musur ia ki jingmih na ki hima kim iadei ei ei bad ki.

Da ka shithi khlaw 120/3628 - jong ka 6 tarik u Nailar 1904 la rai kumne mynta shipor, ba yn ym don jingshim musur ia ki jingmih kiba pyndonkam hapoh ka distrik hi.

Ki Maw-ki-Nar

U maw u bakongsan eh dei u mawshun. Ka mokotduma bakongsan eh dei ka mokotduma apil jong u Commissioner No. 17 ha ka snem 1925. Ka par mawshun ka don ha ka ri kynti (ka ri seng u Bnai) ha ka hima Mawlong. Ki trai ki dawa marshiteng na ka musur ka Sorkar kaba mih na kaba shalan mawshun sha ri dkhar. Ka rukom ba ki ju leh ka long ba ki shim bai musur ha Sylhet bad haba u maw u wan na ka hima Khasi, shiteng na kaba mih ka leit sha ka hima. U Sahep Bishar u kyntait ia ki jingdawa ki trai ri kynti bad u hukum ban ai marshiteng na ka jingmih sha ki sordar

Mawlong, kat kum ki ktien jong ki jingiatehkular jong ka snem 1867. U Commissioner ruh u kyrshan ia kane ka jingrai bad ka Sorkar kam treh shuh ban iamushlia.

Ka jingrai ka long kaba shongnia kum ka jingpyni ba ka Sorkar kat kum ki Sanad ka dei ban ialeh ei ei bad u syiem bad ka Dorbar, hynrei kum ka jingpynbna, lada ka long kum kata, ba ki syiem, ne ki syiem bad ki Dorbar ki don ka hok ban ioh lut baroh, ka long kaba ki Khasi kim lah iahap jingmut.

Ia kane ka jingrai lah ban iada na ka daw ba ia ki kynja maw kynja nar baroh la ai sha ka Sorkar kaba mynjur ban ai noh marshiteng na ka bynta ki kam hima.

Lada ka jaka ka kylla jaka Sorkar, bad da ka jingkwah ki trai shnong (katto katne na ki shnong Sorkar ki la kylla jaka Sorkar da ka jingkwah jong ki briew), ka hok ia ki maw-ki-nar kan long beit thik ka jong ka Sorkar da kane ka jingrai. Lada ia ka hok ki trai ri kynti la ju khein ha ka por ba synshar hi ki syiem, ka jinglong ha ri Khasi kan iapher na kiwei pat ki jaka ha ka jylla, namarba ha kita kiwei pat ki jaka, ka Sorkar hi tang marwei ka donhok ia ki kynja maw kynja nar. Kano kano ka jingpyniasam da ki syiem bad ki dorbar jong ki hima hapdeng ki trai ri kynti ka long, ha kito kiba bat ia kane ka jingpyrkhat, ka kam kaba iadei tang hapdeng jong ki hi.

Ha Sohbar, mynta ka shnong Sorkar, u Sordar kat kum ka jingiatehkular ka barim u shim hi ha lade hynrei u ju ai ia kata ba u shim ha ki trai jong ki khyndew. Dang shibit ki trai khyndew ki la iarai ban ai noh ia ka sha ka tyngka shnong.

Ha ka hima Shella ki don ka jingiatehkular ha ka snem 1833 hapdeng ka Sorkar bad ki Wadar (kaba la thoh ha ka kot u Aitchison) ha kaba ki briew jong ka Shella bad Nongtrai ki dei ban iaioh marshiteng na ki par mawshun, hynrei namarba ki par ki Nongtrai ki don ha ki ri kynti, ki trai ri kynti ki shim ia kata ka shiteng, bad ka jingiatehkular kyrpang ba la iasam hapdeng ki trai ruh ka don ha

ka jingthoh. Ki Wadar ki ju ai ia kane ka tyngka sha ki trai khyndew, hynrei da kawei pat ka jingiatehkular ba dang shibit baroh kata ka tyngka ka leit mynta sha ka tyngka shnong. Ha Nongstoiñ ia ka baiwai jong ka jingbit tih mawshynrut la iasam hapdeng u syiem bad ki trai khyndew. Ha Langrin u Syiem u shim lut ha lade hynrei ka khyndew ka dei ka ri Raj.

Ha ka snem 1931 ka Sorkar ka la pynbna ba u maw (stone) ruh u dei u kynja maw kynja nar (mineral). Haduh katei ka snem ym ju don ba ujor ia ka jingtih maw ka Sorkar ne ki kontraktor jong ka ha kano kano ka jaka lait tang ha Shillong, ha kaba ju don ka dustur rim ba ki trai ri kynti ki ju shim tyngka na ki kontraktor kiba pyntrei kam ia ka Sorkar ne ia kiwei pat.

Ka jingtieng ia ka jingduh myntoi na kane ka jingmih ka long ka daw jong ka jingwohnia bad bishar bniah ia ki Sanad. Ka Sorkar kam rat da iamushlia bad ka jingdie maw na ka bynta ka jingdonkam donjam ki briew hi namar ka jingduh ka long ka barit, hynrei wat lada shah ia ka dustur ha Shillong kum ka kam leh isynei ruh, kano kano ka jingdawa kum kane ha kiwei pat ki jaka ka long ka bashai bym lah ban shah.

KA JINGKYNTHOH

Kane ka dkhot jong ki Sanad ka la pyniap ia ki hima Khasi. Ym don jingartatien ei ei ba ki Syiem bad ki rangbah ha ka por ba ki iathoh ia kane kim don jingsngewthuh ei ei haduh katno ki la ai noh ia la ka hok. Kim ju tip ba u maw, u nar bad ka khyndew bym rep ei ei ki long ka spah bakordor eh jong ka hima. Lada ia kine la ai ha kiwei kumno pat yn lah ban pynieng pyniaid hima.

Ki khyndew bym rep ei ei :

Kane ka long ka jingleh u Mr. Allen ha ka por ba ka ri Khasi bad ki briew jong ka ki dang long da kumwei. U mut ban pynmyntoi ia ka Sorkar bad ia ki Syiem de khyndiat da kaba pynaiwai ia ki khyndew ba kim nang pyndonkam. Hynrei ka jingbuh jong u ia kane ha ki Sanad ka la pyniap ia ki hima. La ong ba ka Sorkar kam ju pyndonkam ia kane ka bor, namarkata ngim iohi kan myntoi aiu ban buh ia kane ka dkhot ha ki Sanad. Kaba bha eh ka long ban pynduh noh ia ka namar ka ruh hi kam don shuh hi kum kitei ki khyndew.

Ki khlaw :

Ngim iohi daw ei ei ba ka Sorkar ka lah ban shim khajna na ki dieng kiba pynngat bad pyndonkam ha ki hima. Hynrei lada leit shalan shabar hima te ka long kawei pat ka kam kaba kata ka hima ka lah ban leh katba mon. Namarkata ka bynta jong ka shithi Sorkar khlaw 120/3628 jong ka 6 tarik u Nailar 1904 shaphang ka jingbymlah ban shim khajna (royalty) marshiteng ka long kaba dei. Kane ka long ha ki hima trai ri.

Ha ki jaka Sorkar pat ka hukum jong ka Revenue Branch ha ka 13 tarik u Risaw 1913, shaphang ka jingkyrpad u Sib Charan Roy bad kiwei ka long ba kine ki jaka ki dei ban siew khajna.

U maw-u-nar :

Ka jingai ia kine ka pynduh noh ia ki hima Khasi ia la ka bor synshar lut (sovereignty) halor ki jaka lajong. Ka jingia-ai myntoi marshiteng kam pynmyntoi ei ei lada kim donbor shuh ban rai ha kano ka rukom kine kin pynmyntoi ia ki. Ka jingsynshar ha ri India ka la kylla bad lada ka Sorkar Bilat ka kwah ba ki hima Khasi kin im ki dkhot jong ki Sanad ruh ki la dei ban kylla.

Kat kum ka riti Khasi ki trai khyndew kim dei ban duh ia kaei kaei kaba mih na la ka ri kynti. Hynrei ka jingeh ia ka Sorkar ban kren shai ia kane ka long ba ioh ki hima ki kylla jaka Sorkar hadien. Imat na kane ka daw ka mih ka jingrai No. 17 jong ka snem 1925 ha ka mokotduma Political Apil jong u Commissioner.

Nalor kata, ban ai ia kane ka jingiaioh myntoi sha ki Syiem kumba ki long mynta kam iadei bad ka jingthmu ka Sorkar ban pynlut ia ka ha ki kam hima.

XXI

KI DKHOT BA DANG SAH JONG KI SANAD

Ki dkhot V bad VI :—Namarba ia u syiem ym ju mih bujli da u khun jong u hynrei da uwei pat u briew na ka jait syiem u ban jied ynda la iap, u syiem u ju kwah eh ban kamai tyngka katba dang long syiem da kaba bynda ia ki mar ki mata hima ne da kaba ai pata junom ha ka dor ka barit bad ka jingsiew salami ka baheh. Ia ka dkhot VI la buh ha ka snem 1909.

Ka Sorkar ka lah ban ym shah kum ia kitei ki kam hapoh kine ki dkhot, hynrei kine ki kam kim ju kham paw pyrthei.

Ka jingaiwai slem ia ka hok shim khrong na iew na hat ne na kiwei pat ki jingshim imat kim hap hapoh kine ki dkhot, lymda khot ia ki ki jingdie. Ia ki dkhot dei ban thoh ha ka rukom ka ban kynthup ia kine ki kam baroh, khamtam lei haba ki aiwai namarba ki la shim tyngka lypa. Ha kawei ka kam la don ka jingai tyngka lypa ban pynlut ha kaba ialeh syiem kum ka jingiakhalai ban jop u syiem.

Ki dkhot ki long kiba donkam eh. Ki khang ia ka jingleit ki ri kynti ha ki kti ki nongaisut tyngka nongwei lane ka jingaiwai ne die ia ki ri raj ha uno uno u briew hapoh ka dkhot V, bad ha ki nongwei hapoh ka dkhot VI.

Ka dkhot VII. Ia ka jingduh ki dieng ha ri Khasi na ka bynta ka jingpynduh than ia ki diengrit, la iohi da u Chief Commissioner ha ka snem 1874. U la hukum ba baroh ki syiem jong ki hima ha ri Khasi ki dei ban buh kyrpang katto katne ki jaka kiba u Sahep Bishar u pyrkhat ba ki la biang ban thung dieng.

Ka jingmih nangne ka long ka jingbuh ia ki 'law sorkari da u Colonel Bivar kiba dang sah haduh mynta. Ki don 36 tylli bad ki khot ia ki ki 'law sorkari (Government Forest). La peit ia ki da u syiem hapoh ka jingpeit jong u Sahep Bishar. Ka jingthmu jong u Chief Commissioner ha ka snem 1874 ka long ka jingbuh ia kitei ki khlaw ha man la ka shnong, hynrei ka jingbuh shisha ia kine ka long tang ha katto katne ki jaka ki baheh. Don katto katne ki khlaw rit ha ki shnong bad ia kine la pyniaid da ki trai shnong hi, la u syiem bad ka Dorbar jong u ki don ka kamram ban peit la ka jingpyndonkam ia ki ka long ka badei. Ki 'law kyntang ki long ki 'law kñia ki bym dei peit da ka Sorkar.

Ka dkhot VIII. Ia kane la thoh ha ka lynnong X; ka don tang ha ki Sanad jong ki syiem kiba la mynjur ban ai bishar ia ki kam pyllait tnga ha u Sahep Bishar.

Dkhot IX. Kane ka ai bor ban pynkynriah ia uno uno u syiem lada u leh ka kam ka bym dei lane lada ki khun-ki-hajar jong u ki don ka daw ka babiang ban ñym hun ia u.

KA JINGKYNTHOH

Ka Dkhot V :—

Kane ka dkhot ka da ia ki bri ki khyndew bad ki mar ki mata jong ki hima na ka jingleh kulmar ki syiem. Hynrei ki paidbah Khasi kim pat peit ngor bha ia la ka spah hima bad bun na kine ki jingleh kulmar kim paw pyrthei satia. Kawei pat ka lad ki syiem ban lait na kane ka dkhot ka long ban ioh ki myntri kiba ki lah ban leh katba mon. Hangne ki pynlong ia kine ki kam kum ki kam hima; hynrei kumba la pyni mynshuwa ka jingmih na kine kam leit sha ki kam hima, bad bunsien ka Dorbar kam mih khmat ne pyni ia ka jingmut u paidbah. Namarkata, ka jingaiwai ne die ia ki ri raj ka dei ban long bad ka jingmynjur ka dorbar bad na ka bynta ka jingbha jong ka. Ka jingaiwai slem ia ki iew ki hat bad shim tyngka lypa ruh ka dei ban hap ha kane ka dkhot, tangba u Khasi u ju khein ba kane ka dei ka tyngka bam jong ki Syiem.

Ka dkhot VI :—

Kane ka khang ia ki Syiem ba kin aiwai ne die ia ki khyndew ha ki mynder bad ba kim dei ban shah ia la ki briew ruh ban leh kumta, khlem da iohbor na ka Sorkar. Kane ka dkhot ka long kaba donkam eh ha kane ka por ba u mynder u iatyrsuh ha ri Khasi. Ka jingkhang die ia ki ri kynti ki briew ka ia pyrshah ia ka riti Khasi, tangba ym banse ban leh ia kane, bad kano ka riti ka bym don jingkylla haba la mon u paidbah na ka bynta ka jingbha ka ri bad ka jait bynriew ?

Ka dkhot VII :

Ki 'law Sorkari ne 'law shnong ki dei ban don ha man la ka hima lada ngi kwah ban pynsah ia la ka ri bad ri ia ka jingitynnad jong ka, tangba ki dei ban don hapoh ka jingpyniaid jong ki hima. Ngim iohi ba ki 'law Sorkari kiba mynta ki don hapoh ka jingpyniaid ne jingpeit ki syiem kumba ong u Mr. Cantlie.

Dkhot VIII :—

Kane ka la don ha ka lynnong X.

Dkhot IX :—

Kane ka dkhot ka aibor ia ka Sorkar ban pynkhein syiem, ka bor kaba ma ka kum ka Paramount Power ka dei ban don.

XXII

KA JINGIASOHLANG KI HIMA

Ki hima Khasi 25 tylli ki don 180,000 ngut ki briew, bad tang 153,000 ngut na ki ki long Khasi. Don kumba 75,000 ngut ki Khasi ha Mylliem bad Khyrim bad kumba 45,000 ngut ha Sohra, Nongkhlaw, Nongstoiñ bad Maharam. Lait na kitei ym don kawei ruh ka hima kaba don 4,000 ngut ki briew, bad saw tylli na ki ki don duna na ka 400 ngut. Ki rit than eh bad kim lah thaw kam hima ki ban iasyriem ia kito kiba don ha ki hima kiba mynta. Ka jingbuh surok da kaba pyntrei bor, ka jingbuh briew ban ap brisoh, ka jing-pynkhuid iew khuid hat, bad ka jinglehniam shnong teng teng, kine ki long ki kam hima jong ki nongsynshar. Ki Mission, da ka jingiarap tyngka lem ka Sorkar jylla bad ka jingai sngewbha ki shnong, ki ai ki skul hikai; ka Sorkar ka siew ia ka jinglut ki ïng ai dawai, tang artylli ki hima kiba iasiew tyngka lem. Ka Sorkar ka buh katto katne ki surok shnong da kaba siew lut ne siew khyndiat bad ka kit lut ha ka ia ka jinglut jong ki surok motor saw tylli, la ki Khasi ruh ki siew la ka bynta da kaba siew khajna ia ki kali kiba pyndonkam ia ki. Ia ki pulit bad ki ïngshari phoi-dari kiba bishar ia ki mokotduma ki bajur la buh da ka Sorkar jylla.

Ki Khasi kim pat khmih lynti na la ki nongsynshar jong ki ia ki kam hima kiba ki nongshong-shnong ha ki jaka Sorkar ki dawa. Kim ju siew khajna ka bathikna lait na ki khrong iew khrong hat. Ka khajna ïng ruh ka long kaba

lah ban shim tang da ka jingmynjur u khun-u-hajar na ka bynta kano kano ka kam ka bakyrpang, hynrei katto katne ki hima ki la pynlong ia kane ka khajna ka bathikna bad pynsiew man ka snem. Ki briew kim ai ia ki nongsynshar jong ki ka bor ban shim khajna na ka khyndew. Ki jingiaid bakla na kane ka riti, kum ka khajna na ki khlaw bad ki khar shynreh ki long kiba dang mih ynda wan ka Sorkar phareng bad bun ki bym sngewbha ia ki, namarba ki pyrkhat ba ka jingmih nangta ka dei ban leit sha ki shnong, ym sha ka Dorbar hima. Ka khajna na ki ïng shet kiad ka long kaba dang mih shibit. Don katto katne ki khyndew, kum ki Ri-bam-syiem kiba lah ban buh kyrpang ia ki syiem. Ha ki shnong War, ia ka jingmih khajna ka barit kaba kynthup lang bad ka khajna na ka bynta ban ai bainong ia ki nongap bri, la sam bynta kat kum ka dustur ba la mynjur da u paidbah ha Dorbar ha ka rukom ka baitynnad.

Ka jingpyrkhat u Khasi ka long ba lah ban buh khajna kyrpang tang da ka jingmynjur ka Dorbar bad kata ruh na ka bynta ka daw ne jingthmu bakyrpang, bad kano kano ka jingmih ka bym shym la buh khnang na ka bynta kitei ka dei ban leit ha kaba kyrshan ia ka ïng syiem, ia ki shakri hima bad ki jingpynlut hima. Ka ïng syiem ka mut ki kur u syiem, ym ka tnga bad ki khun jong u. Kano kano ka tyngka ba u shim ban kyrshan ia la ka tnga bad ki khun ka dei ban long da ka jingtip bad mynjur jong ki kur jong u Na kane ka daw ki ïng syiem, kata ki syiem kynthei, ki peit ia kano kano ka jingmih na ka hima, ka bym shym buh kyrpang na ka bynta kano kano ka daw, kum ka kamai jong ka ïng syiem. Ym don jingpyniakhlad ia ka tyngka paidbah (hima) na ka tyngka kamai la jong lait tang haba shim khajna kyrpang na ka bynta kano kano ka jingthmu. Ka khajna ka long ka barit, bad lait na Mylliem bad Khyrim, ym lah tam shuh ban pynlut ha ki kam paidbah ynda

la pynlut ha kaba kyrshan ia ki syiem, ki ïng jong ki bad ki shakri hima.

Ka jingmih na ka jingbymdon ki kam hima, khamtam lei ki pulit hima, ka long ka jingshaniah lut jong ki syiem ha u Sahep Bishar. Ha ki Sanad, ia ka bor jong ki la pynlong ban shaniah lut ha ka Sorkar : hynrei kata ka bor ka la tlot haduh katta katta, bad kata ym na ka jingleh jong ki Sahep Bishar, ba kham ñiar ban shem u syiem uba lah ban pynkohnguh hukum ne pynsiew kuna. Ia ka jingbymkohnguh u khun-u-hajar ki report sha u Sahep Bishar bad kyrpad ia u ban leh ei ei. Baroh ka jingsynshar ha pyrthei ka shong khatduh eh ha ka bor bad lada kata ka bor ka don ha kiwei pat ha ka jaka ba kan don ha ki syiem, ka jingsynshar jong ki ka shu long kam kai noh. Ka jingiatai nia ba ia u syiem la kyrshan than ne ym shym kyrshan ei ei ka long ka bym donkam. Namar lah ban ong ba bun na ki Khasi hi ki tharai ba la kyrshan than eh.

Ki jingialeh jied syiem ne sordar ki long ki jingtim jong ki hima. U syiem u dei ban wan na ka jait syiem hynrei ia u briew u ban long la jied da ka jingialeh. Ka jinglong syiem da ka jingjied ka long kaei kaei ka babha eh ha ka jingpyrkhat, hynrei ha ka jingshisha pat kam lah long satia kumba ngi ia iohi ha Europe na ka hima Rome bad Germany hyndai bad ka Poland pat mynta. Ha ki hima Khasi ruh ka long kumjuh.

Ka rukom jied syiem ka iapher ha la ki hima. La thoh lyngkot ia kane ha ka kot ki Khasi jong u Sahep Gurdon ; ia ka jingthoh ka bapaka la thoh da u Sahep Bishar, Colonel Herbert. Ka jingbam tyngka ka jyllei, bad u syiem u kiew khet rynjaiñ bad ki ram kiba u dei ban siew da ka tyngka hima.

Kane ka rukom ka don la ka jingitynnad ha kaba shah ia ki briew ban pyniaid hi ia la ki kam bad katto katne de

ka jingpeit. La ong ba ka kam ka babha eh ia ki briew kiba dang dum ka long ban iehnoh ia ki kumto. Kane ka rukom kaba mynta ka don kata ka jingmyntoi, ka don ki jingmynsaw lada iai leh sah kumne, ki jingmynsaw kiba da ka nusip sniew ki syiem kim lah ban sngewthuh.

2. Ka jingmynsaw kaba bakhraw eh ka long na ki khun-ki-hajar hi. Ka jingnangthoh nang pule, ka jingrung ki jingpyrkhat bathymmai na ka jingiar ka niam Khristan, ka jingiakynduh bad ka jingim ka nongbah ka jylla kaba don hapdeng jong ki, kine ki la pynkylla shibun eh ia ki briew. Ki briew kiba la ioh jingnang jingstad shibun ki la mih. Ki syiem bad katto katne ngut ki myntri ki long kiba nang thoh nang pule, hynrei lada shim kyllum lang baroh ki dorbar jong ki myntri ki long ki bym nang ei ei. Lada ianujor bad ki jingkylla ha ki briew ki dorbar jong ki myntri ki shu sah hajuh. Ym don khyndiat ruh ka jingroi ha ki ha kine ki 50 snem ba la lah. Ki briew kiba la nang la stad ki phai dien noh na ki dorbar, ki wad ia ka ïngshari Sorkar bad ki kham sngewtynnad ia ki kam saiñ hima ka dorbar u Lat. Ka kynhun ki riewstad kaba iapyrshah ne ka bym hun ka long ka jingmynsaw ia ki hima.

Ha ki shnong rit, ka jingnang jingstad ka barit ka trei ha ka mynsiem laiţluid ka jaitbynriew bad ka pynlong ia ki ban ym burom ia ki jingrai ki dorbar. Don ka jingkwah ban pynrit ia ka bor ki syiem bad ki Dorbar ha kajuh ka kyrdan, ha ki kam bishar, kumba don ki Doloi ha ki jaka Sorkar ha ri Jaiñtia, ha kaba ki Doloi ki bishar ia ki mokotduma dewani baroh hynrei lada apil, u S.D.O. u sngap biang ia ki kum bym pat bishar ei ei, bad ki mamla ruh ki lah ban iabuh plidar lada ki kwah. Ki plidar babun bad ba nang bun ki kloi eh ban shim ia kane ka kam lada plie lad. Wat mynta ruh, ki jingkyrpad, ki jingthoh bad ki jubab ha ki kam kiba wan sha ïngshari u Sahep Bishar na ki

Dorbar jong ki hima ki long kiba la pynthoh da ki plidar. Kane ka long ka badonkam ban peit bha namar ka pyni ia ka jingiaid ki jingpyrkhat jong ki briew.

3. Ia ka jingrai ba ki jaka Sorkar ha ri lum kin rung hapoh ka Dorbar u Lat la raí da ki rangbah Khasi bad ha ka jingtip ba ka jait bynriew da kaba leh kumta kan iaid ha ki lynti artylli kiba lah ban nang jngai kawei na kawei pat. Ki rai bym lah kiar na kane. Mynta hi ki sordar jong ki shnong Sorkar ki iapher tang khyndiat eh na ki sordar jong ki hima ki barit ne na ki syiem rit bad ki lyngdoh, hynrei hapoh ka jingsynshar bathymmai kine ki jingiapher kin nang khraw.

Lada ki jingpyrkhat bathymmai kin ktah ne em ia ki briew jong ki hima ka long kaba eh ban tip. Ha ki por ba la lah, ki shnong ha ki jaka Sorkar ki kylla long ki jong ka Sorkar namarba kim hun ia la ki jong ki nongsynshar. Ka jingkyrpad ba dang shibit jong ki briew kiba shaphang shathie jong ka hima Khyrim ban long jaka Sorkar noh ka long kaei kaei kaba ma. Ka jingda bakhlaiñ jong ki hima ka long ba ka rukom synshar jong ki ka long ka basynshar hi ialade da lade, hynrei kan don ka rukom synshar lade kaba kham hapoh ka Dorbar u Lat ka ban iaiaid ryngkat bad ka.

Ha ka liang ka jingmynsaw na shabar, kawei kaba wan eh ha ka jingmut jong ki syiem ka long ka jingkhem bor jong ka Sorkar. Na kane ka daw kim ju treh ban mynjur ia ka jingpynrung aiñ. Ha ka lynnong kaba ha shuwa la pyni ba ka Sorkar ka don shibun ka bor hynrei kam pat pyndonkam ia kata ha ka ban pynmynsaw ia ki hima. Ym imat ba ka Sorkar India ne ki nongmihkhmat jong ka ha Assam kin pyndonkam ia kata ha ka ban pynmynsaw; na

baroh ki jingtieng, kata kaba na ka Sorkar India ka long ka barit eh.

Ka jingkylli baeh shaphang ka jingiadei bad ka Sorkar jylla hapoh ka jingsynshar thymmai ka long ka bym bit ban iatai nia hangne. Ka jylla ka siew na ka bynta ka jinghikai skul, ki dispensari bad ka jingtrei ki shakri Sorkar rep ha ki hima. Lada ka Sorkar jylla kan dang siew ia kine, ki syiem kim lah ban iakajia bad ka ; nalor kata ki khun-ki-hajar hima ki ioh ka skul bah bad ki kam Sorkar kumba ioh ki raiot Sorkar. Ka jaka mynsaw ka long ka shnong Shillong bad ia ka jinglong jong ka la thoh ha ka lynnong kaba ha khmat. Ka jaka kumba ki shim nyngkong ka long ka barit eh bad shibun ki jingeh ki la mih. Lada ka Sorkar jylla ka shem ba don jingwit ha kaba pyniaid ia ka Shillong, ka lah ban iabitar bad u syiem Mylliem bad ban leh ia kiwei ki syiem ruh kumjuh. Lada ha kane ka jingialeh ki Khasi ki lah ban iatylli lang bad kyrshan ia la ki syiem ne em ym lah ban ong lypa mynta.

4. Mynta yn pyrkhat kumno yn leh ban lait na kine ki jingmynsaw. Khlem ki myntri ba la ioh hikai ym lah ban pyniaid kam. Mynta hi tang katto katne ki kur (ki trai hima) ki nongshong-shnong tynrai jong ka hima, ki don ka hok ban jied myntri. Katto katne na ki kur ki don tang khyndiat eh ki ïng. Ki briew kiba ki jied ki long ki bym shym ioh jinghikai ei ei. Bun na ki briew ki bastad ki long Khristan, bad lait na katto katne ki jaka, lah ban jied myntri ia ki Khristan. Ha baroh ki hima, lait noh na ri War, ki kur kim jied ia ki briew ki bastad lane kine kim dei na ka kur jied myntri ne kim kwah hi ruh ban ialeh.

Kum ka nongmuna, ha Shillong kaba hapoh ka hima Mylliem, bun ki briew ki banang bastad bad kiba lah baiai ki shong. Ym ju don uwei ruh na ki u ban ioh jaka ha

ka Dorbar ki myntri. Ka don ka daw ka bakyrpang namar bun na ki ki wan na kiwei pat ki hima bad kim kwah ban long ki raiot u syiem. Katto katne na ki kin long, lada shah ia ki ban don ha ka Raj dorbar ka ban pyniaid ia ki kam shnong. Hapoh sor bad ha nongkyndong, ki riewnang riewstad kim leh ei ei ban iakyrshan ia la ki syiem bad ki khmih lynti pynban ia ka jingialeh pyrshah ki khun-ki-hajar hapoh hima.

Hynrei ka jingdon jong kine ki briew ha ki Dorbar ka long ka jingdonkam ka bakhraw eh lada ki hima ki dei ban im.

Ka hok jong ki kur ka ngam jylliew ha ki jingmut jong ki briew bad ka jingpynkylla sha ka Dorbar kaba lah ban jied da ki briew baroh ka long ka bym lah long. Kane kam iadei ei ei bad ki shnong War ha kiba ki briew baroh ki jied ia ki sordar bad ki rangbah shnong.

Ka jingpynheh ia ki Dorbar ba kin kynthup lang ia ki briew ki bastad, bad pynsah kumjuh ia ki myntri ba la jied kumba ki long mynta ka long kaei kaei kaba lah ban leh. Ia ki lah ban jied da ki jaka ba la buh, kum ki raj (kane ka rukom ka lah ban ym pynioh ia ki briew ki bastad), lane u Sahep Bishar u dei ban khreh ka kynhun jong kita ki briew na ka bynta kawei-pa-kawei ka hima. Ki Dorbar ki lah ban jied na kane ka kynhun katba ki donkam ban pyndap ia ki jaka ba la buh.

Kine kin ym long myntri junom, hynrei kin long tang katto katne snem. Kin ioh kajuh ka hok ha kaba rai kam kumba ioh ki myntri kiba mynta.

Ka rukom ka ba-ar kan pynioh ia ki briew ki babit bad kan pynmih ka jingbha shisyndon. Hadien habud lah ban thaw kiwei pat ki rukom jied. Ki syiem kin ym kwah ia kane namarba ki lah ban shem jingeh ha kaba pyniaid ia kine ki briew, namar hapdeng jong ki yn don ki ban pynlut

ia ka por tang ha kaba thaw kulmar. Hynrei lymda pyndonkam kum ia kine ki briew ha ki kam hima, ki syiem kin nangeh nangeh ha kaba bat ia la ka jong ka bor.

Lada kine ki jingkylla kin pyniaid shaphrang ia ki briew bad pynbha ia kine kin long kiba kylla kynsan than, ka long kaei kaei ka bym pat dei ban iakren. Ka jingkylla ha ki jingpyrkhat ka la don bad kane kan ym duna ha ki snem ki ban wan.

5. Mynta yn ia pyrkhat ia ka jingiasohlang ki hima. Ka kam kaba nyngkong ka long ban pyniasoh biang ia ka hima Mylliem bad Khyrim hapoh uwei u syiem. La ju don tang kawei ka hima haduh shiteng ka 19 spah snem haba ka jingialeh hapdeng artylli ki tnat ïng syiem ka la pynpait ia ka hima. Ka don ka jingleh kum kane ha ka hima Maharam ha kaba ki syiemlieh bad ki syiemiong ki iabynta ia la ka bor ha la ki jaka, hynrei kine ki jaka ki la iasoh biang bad ka jingiakut ba yn jied tang uwei u syiem na kitei ki ïng kat kum ka jingbun briew ki nongjied.

6. Hajan Mylliem ki don 3 tylli ki hima lyngdoh kiba don tang 6500 ngut ki briew. Kine ki lah ban iasoh bad ka hima Mylliem-Khyrim; ki lyngdoh kin dawa ka kyrdan laitluid—shiteng, ha ka jingshisha kin pan ka kyrdan kaba lajan laitluid.

Ka don kaei kaei kaba kum kane ha ki saw sordar jong ki saw Raj ha ka hima Khyrim; ki lyngdoh ki lah ban dawa ka jinglaitluid kaba kham khraw ban ia ki saw sordar. Ka jingmih kan kham long kum ka jingiasoh ki hima ban iatylli kum kawei ka hima. Ki Apil kin leit sha ka Mylliem-Khyrim Dorbar bad ki lyngdoh kin ioh jaka ban shong Dorbar hangta.

Ka jingmynsaw ka long ba kito ki bym hun ia ki lyngdoh kin phah ki jingkyrpad laiphew jait bad dawa ba dei ban bishar ia u lyngdoh na ka bynta ki jinglehbeiñ ne ban khang noh ia u na ka bor synshar ha kano kano ka kam. Ka nongmuna jong ki saw Raj Khyrim kam long ka baitynnad namar ki jingiakajia ki bajur hapdeng u syiem bad ki sordar ki ju mih bad dang shibit 3 ngut na ki sordar ki la kyrpad ban iakhlad noh na ka hima Khyrim. Ki Khasi ki kham sngewbha ban iakhlad ban ia ka ban iasoh, haduh katta ka khlaiñ ka jingkwah laitluid jong ki. Ki lyngdoh khlem artatien kin iakut ba ia ki mokotduma kiba ialeh pyrshah ia ki dei ban bishar da u Sahep Bishar. Ka jingiasam bynta ia ki bor ka dei ban don ha ka jingthoh jong ka jingiasohlang ne ialong kawei.

Ba ki jingeh bad jingshitom kin mih ka long ka bashai kdar, hynrei lada ki briew jong kine ki hima ki kwah ban iatylli lang kawei bad ki pyrkhat ba ka jingieid ri jong ki ka shong ha kaba iatrei lang ym ha kaba iarap ia u syiem Mylliem-Khyrim ne ia ki lyngdoh ha ki jingiakajia jong ki, kane ka kam ka lah ban iaid. Ka jingdon ki briew ki bastad bad kiba lah ha ki Dorbar ka long ka badonkam eh lada kwah ba kane kan long. Ha kawei pat ka liang lada ki briew ki iai iasoh lang ban iakajia pud hima kane ka plan kan ym lah ieng, bad ha ka jingkyllon jong ka baroh ka jingkyrmen jong ka jingiasohlang ki hima ka baheh kan jah kan dam artad. Ka jingbymlah ieng jong ka kan ym lah ban iaryngkat bad ka jingkyllon jong ka plan ban pyniasoh lang ia ki hima. Imat ba ka jingiasohlang jong ka Mylliem bad ka Khyrim bad ka jingkynthup lang ia kine ki hima rit ka long ka plan kaba ki rangbah Khasi ki dei ban iapyrkhat bha mynta.

Shaphang ki jaka sordar, ka Pomsanngut bad 289 ngut ki briew bad ka Nonglwai bad 298 ngut ki dei ban ia don lang ha kitei haneng.

7. Ki shnong sordar phang ri War jong ka Mawdon bad Dwara-Nongtyrnem ki don 500 ngut ki briew ha kawei kawei. Ki lah ban iasoh lang bad ka hima Shella hynrei hapdeng jong ki bad ka Shella ka don ka hima Mawlong bad 2300 ngut ki briew hapoh ki 3 sordar. Ka jingialeh hapdeng ka Shella bad ka Mawlong ka lah ban ieng pyrshah ia ka jingiasoh, la ka jingrai ha kine ki snem hadien ba ia ki Wadar Shella lah ban jied na kino kino ki nongialeh kiba shong shabar ka shnong Shella, ka la weng noh ia kawei ka jingeh ka bakhraw. Ki kam jong ka hima Shella kim iaid bha satia; ki apil bad ki jingiakajia laiphew jait ki wan khlem da pud sha u Sahep Bishar bad ia ki jingeh ha ka jingpyniaid kam la pynkynriah tang da ka jingiarap lem jong u. Don katto katne ki shnong kiba la khlad noh na ka bad kylla ha ka Sorkar. La kumta ruh ka long kawei na ki jingialang hima kiba im, la bunsien ka jingshongshit ka long ka bajur.

8. Ia kiwei pat ki hima ba dang sah lah ban pyniabynta ha kine ki synjuk (group) harum :

1) Ka Maharam, Mawsynram, Malaisohmat bad Bhowal.

2) Ka Nongkhlaw, Nongspung, Mariaw, Rambrai, Mawiang bad Jirang.

3) Ka Nongstoiñ, Langrin bad Nobosohphoh.

Ki dkhot jong kine ki synjuk ki lah ban iasoh lang bad pynlong 3 tylli ki hima. U syiem uba im khatduh eh na kawei ka synjuk un synshar ia ka hima baroh kawei. Ia u nongbud jong u lah ban jied na kano kano ka ïing syiem kaba ai mynta ia ki syiem jong ka synjuk.

Kine lai tylli ki hima kiba mih na kitei ki jingiasoh ki lah ban iasoh bad ka hima Mylliem-Khyrim bad ka hima Shella. Ka hima Sohra kam wan hap ha kano kano ka synjuk.

Ki myntri jong ki Dorbar kiba mynta kin sah kumjuh ha ki Dorbar jong ki hima kiba dang thaw kumtei.

Ha kane ka rukom lah ban thaw ia ka jingiasohlang ki hima ka ban don tang 6 tylli ki hima.

Lah ban khmih lynti ia ka jingiapyrshah ki syiem bad ki jait syiem; hynrei ia ka jingpynduna ia ki hima lah ban leh da ka jingban jur u paidbah.

Ka jingiasohlang jong kine 3 synjuk ki hima ban pynlong lai hima kam long ka badonkam eh na ka bynta ka jingiasohlang ki hima.

9. U Lat Rangbah Badonburom u kyntu ia ki hima ban iasoh lang bad ka jingmih nangne ka long ba ki syiem ki la iakynduh lang bad iamynjur ia kine ki jingrai harum :—

I. Ki hima Khasi ba iasoh lang.

Ngi ki syiem jong ki hima Khasi, ki lyngdoh, ki wadar bad sordar, na ka bynta ki hima Khasi kiba ngi mih khmat ngi la iakynduh lang mynta bad pyniasoh ia kine ki hima harum—Khyrim, Mylliem, Nongkhlaw, Cherra, Nongstoiñ, Nongspung, Maharam, Mawiang, Mariaw, Mawsynram, Langrin, Rambrai, Nobosohphoh, Malaisohmat, Bhowal, Sohiong, Lyniong, Mawphlang, Jirang, Mawlong, Shella, Mawdon, Nonglwai, Pomsanngut bad Dwara-Nongtyrnem, ki ban khot ki hima Khasi ba la iasoh.

II. Ka jingthmu jong kane ka jingiasohlang ka long ban thaw ka jingialang saiñ hima.

1) Ban iatai nia bad pyrkhat shaphang kino kino ki kam saiñ hima bad kiwei pat ki kam kiba ktah lang ia baroh bad ban ialeh lang ha kita ki kam, haba donkam ban buh ia ki jingpyrkhat bad jingdawa jong ki ha khmat ka Sorkar.

2) Ban pyni ia ka jingkwah jong ki ban iaioh bynta lem ha kaba pyniaid ia ki kam kiba iadei lang ia ki hima Khasi bad ha kaba pyniaid ia ki kam kiba iadei ia ka India baroh kawei, kiba la ioh bynta da ki briew jong ka Sorkar.

3) Ban pynkhih ia ka Sorkar ba ha kino kino ki jingiadei jong ka bad ki hima trai ri ka ri India bad ha ka jingbuh kyrdan ia ka jinglong jong ki, dei ban kheiñ ia ka jaka ki hima Khasi ruh, kiba don ka jingiasoh bad ka Sorkar.

4) Ban buh ia ki jingdawa jong ki ban ioh ka kyrdan kaba kham khraw bad ka kam bishar kaba kham heh na ka bynta ka jingiaid shaphrang jong ki bad ka jingkylla jong ka por.

5) Ban pynlong ka jingiasoh kaba kham thikna, ka jingiadei lok bad ka jingsuk hapdeng ki hima kiba iasoh bad ban kitkhia ia ki kam kiba iadei bad ka spah bad kiwei pat ki kam kiba iadei lang ia ka ri bad kiba dei na ka bynta ka jingbha bad ka jingiaid shaphrang jong ki briew bad ka jingsynshar babha jong ki hima.

6) Ban rai ia kino kino ki jingiakajia kiba mih hapdeng kawei ka hima bad kawei pat da ki syiem ba la jied napdeng jong ki hi.

7) Ban pyni barabor ia ka jingiasoh bad ka jinglong raiot bakohnguh ia u Patsha Bilat bad ka jingkitram jong ki ia u na ka bynta ka jingiada bad jingburom ia ki riti bad ki hok.

III. Ba lada ym jia ei ei ki hima ba la iasoh kin iashem 2 sien shisnem ha ka Dorbar ha ka jaka ba la buh ban iatai nia bad pyrkhat ia kino kino ki kam kiba iadei lang.

IV. Ba kane ka jingialang ka rai ban phah ia kane ka jingthoh ba pyniasoh ia ki hima Khasi lyngba u Sahep Bishar ka ri Khasi bad Jaintia sha u Lat badonburom jong ka Assam ba un mynjur bad kheiñ ia kane ka jingiasohlang ki hima bad ban kheiñ ia ki hima Khasi ba la iasoh lang kum kawei hapdeng kiwei pat ki hima trai ri ka ri India ha ka rukom synshar jong ka India ba la iasoh lang (Federal constitution).

10. Ka jingkwah ban ioh nongmihkhmat ha ka Dorbar iasohlang ka ri India (federal legislature) ka long ka bym dei ban sngewphylla bad kaba lah ban ai jingmyntoi na ka bynta ka jingiada jong ki. Ka jingkut jingmut ban iatrei lang ka long ka jingkylla kaba dei ban iaroh, na ka jinglong jong ki kaba mynshuwa, ka bym juh don syiem uba iadei lok bad u para syiem bamarjan, namarba ki iakajia pud hima eh. Ka jingrai ban iakynduh lang arsien shisnem kan ai lad ia u Sahep Bishar, uba dei ban don ka hok ban leit ha ki jingialang jong ka Dorbar haba u kwah ban buh ia kino kino ki kam ha khmat jong ka, ban pan jingpyrkhat lem na ki syiem ha kano kano ka kam hima. Hynrei ha ka jingshisha kane kam long ka jingiasohlang ki hima. U syiem um lah leh ei ei khlem ka Dorbar jong u bad kaei kaba u ong ma u weibriew kam lah teh ia ka hima, kano kano ka kam kaba donkam kaba ki wan rah ha ka jingialang ka dei ban da sangeh bad ki lah ban rai kut ha kawei pat ka jingialang ynda ki la ioh ia ki jingpyrkhat na ki Dorbar jong ki. Wat hadien kane ruh, ym don kano kano ka ban teh, lait na ka hukum Sorkar, ia kano kano ka hima ka bym treh

ban mynjur ia kata ka jingpyrkhat. Hynrei wat lada bád noh ia ka jingmyntoi jong ka ia u Sahep Bishar ruh kum kane ka Dorbar kan long kaba donkam lashai lashisngi na ka bynta ka jingpyrkhat ia ki kam ki babun.

Lada ka Sorkar jylla kam treh shuh ban ai peisa ia ka jinghikai skul bad ka jingaidawai, ka Dorbar jong ki hima ka long ka jingialang kaba dei ban pyrkhat ia kane, ban phah ia ki syiem sha la ki hima ban pan jingpyrkhat na ka Dorbar jong ki bad nangta ban iashem bad rai ban leh kumno.

Ha kawei ka kam jong ka jingiasohlang ki hima, ki syiem ki dei ban ialeh lang. Ka jingduna bor jong ki ka mih na kaba kim don phatok bad pulit ban pynbor ia la ki hukum. Ka phatok jong ki hima baiasoh lang kaba da pyniaid bha ka long kaba donkam, bad khyndiat ki pulit jong ki hima baiasoh lang ki ban pyndep ia ki warrant ba la pynmih da u syiem hapoh ka hima jong u bad ki ban kurup ia ki tiar ki tar haba donkam.

Na ka bynta ka jingpyniaid ia kane ka kam hima yn donkam uwei u shakri jong ka Dorbar ki hima. Kane ka kam kan long shisha ka kam ki hima baiasoh lang baroh.

Mynta hi ym lah ban khmih lynti ei ei ka ban palat ia katei. Namarba ka Dorbar kam donbor ban teh ia kano kano ka hima, ka jinglong jong ka kam long kaba da donkam eh, hynrei lada ka don tang ki syiem, ki jingpyrkhat jong ka kin kham long ki jong ki syiem ban ia ki jong u paidbah.

Ia ka jingdonkam ban thung ki myntri kiba la nang la stad la batai haneng. Man la u syiem u dei ban ialam lang

bad uwei u myntri sha ka Dorbar ki hima bad uta u dei ban long u briew u banang bastad eh ha ka Dorbar jong u. Kine ki briew ki lah ban sngewthuh ia ki jingeh kiba mih ha ki jingialang, ki jingeh kiba lah eh ban long kiba kyllaiñ shibun.

11. Shaphang ka hima ba iasoh lang ka ban mih, ym dei ban ong ei ei na ka daw ba ia ki plan kiba la thaw ban pyni ia ka jinglong jong ka, ia ka bor bad ki shakri hima jong ka, la kyntait da ki Khasi kiba iohi ia ki ba ki long kiba la iaid eh sha khmat bad ki bym lah ban trei. Ka jingeh ka bakhraw ka long ka jingbymiadei jingmut jong ki syiem, haduh mynta ym don uwei ruh hapdeng jong ki u ban pyni ialade ba u kwah ban iabynta ia la ka bor bad ka hima ba iasoh lang.

Lah ban ioh ei ei na ka jingmon jong ki syiem ban pynlong ka Dorbar ka ban thaw ka jingialum peisa jong ki hima bad buh u Shakri rangbah bad kiwei pat ki kam hima kat kum ka jingthmu barit ba la pyni haneng. Nangne kan mih ka jingialang kaba lah ban peit ia ki kam ai dawai bad kam skul kiba lah ban mih hapdeng ki hima bad ka Sorkar kumba kan long ha kine ki snem ki ban wan. Lada ka jingrai jong ki syiem ban thaw ka jingialang saiñ hima ka mut ba kin thaw ka jingsynshar ia ki hima ba iasoh lang, baroh ki briew kin kwah ban iohi ia ki jingtyrwa jong ki.

Kan kham bha ia uno uno u nongbthah ban ym treh ban ai plan kaba, wat lada ka long ka bajem eh, lah ban khang ia ki syiem na kaba kin iaid sha khmat ha ka lynti kaba ki la sdang da katei ka jingrai. Kano kano ka plan ka dei ban pyni ia ka jingshisha ba ka jingiasohlang ka mut ka jingai noh ia la ka bor ha kiwei pat kiba la thung. Ka jingsngewthuh ia kane ka dei ban wan na ki syiem bad ki briew jong ki hi.

KA JINGKYNTHOH

Haduh mynta ruh ym pat iohi dak ei ei ka ban ai jingkyrmen ba ki hima Khasi kin iasoh lang kawei (federation); bad wat ka jingthoh u Lat Rangbah ruh ka shu pynshongshit kai tang khyndiat por. Ka jingialang ki syiem bad ki jingiakut jong ki ha ka ki shu jah dam noh kumba ju long kiwei kiwei ki kam Khasi, bad ngim iohi ei ei ia kita ki hima Khasi ba la iasoh lang (federated Khasi States) kiba la phah jingthoh kat sha u Lat. Ka pyni haduh katno ki hima bad ki nongsynshar jong ngi ki la kiew ha ka jingnang jingstad. Ki syiem bad ki Dorbar jong ki kin ym lah ban pynmih kaei kaei kaba kum katei. Lada ka jingiasohlang ki Hima Khasi kan mih ki ban leh ia kata dei tang u paidbah Khasi lang bad ki 'riewnang 'riewstad jong ka ri.

Ban don ka jingiasohlang kawei-pa-kawei ka hima ka dei ban don ha ka jinglong kaba baroh ne ki babun ki iamon lang ban iasoh na ka bynta ka jingbha, ka jingkhlain bad ka burom jong ka ri. Ngim pat don kum kata namarkata ngim lah iasoh. Hynrei lada ngim iasoh pat ngin poi shano ? Ym don jingartatien ba ngim lah ban ieng kum ki hima, haba nalor ka jingrit bad ka jingsniew ka rukom synshar bad thung syiem, ngi iashut pat para hima thrait-shithrait.

Ka plan kaba u Mr. Cantlie u ai ha kane ka lynnong kan ym lah ieng namar uwei u syiem Khasi ruh um pat ju don u ban pyni ia ka mynsiem kaba iar palat ia ki pud ka hima jong u. U Mylliem bad u Nongkrem kin ym iasoh da la ka mon sngewbha, bad kiwei lei lei te ka long kaba kim ju phohsniew. Ynda u paidbah hi u la tyrsuh te kata ki syiem kim banse. Hynrei shuwa ban poi sha kane ngi dei

ban sar ia ki jingsniew kiba don mynta ha ki hima. Kine, kumba pyni ha kane ka lynnong, ki long :—

1) Ka jingbymdon ki kam hima (public service) ha ki hima.
2) Ka jingpynkhlad ia ka tyngka syiem na ka tyngka hima.
3) Ka jingpynthymmai ia ka jingjied ia ki nongshong Dorbar syiem bad Dorbar hima.
4) Ka jingpynthymmai ia ka rukom thung syiem.

Lada u paidbah Khasi bad ki 'riewnang 'riewstad jong ka ri kin pynleit ia la ki jingpyrkhat sha kine ki kam ka don ka jingkyrmen ka bakhraw, hynrei lada ki 'riewnang 'riewstad ki phaidien na la ki hima, ka ri bad ka jaitbynriew jong ngi ka don ha ka jingma ka bakhraw.

APPENDIX B

Ka jingiatehkular ba la ai da ki syiem jong ki hima rit ki lum Khasi, 1859.

Ha u C. K. Hodson, Esq., Principal Assistant Commissioner, Khasi Hills (na ka bynta ka Sorkar).

Ngi, u Sundar Singh, u khun u Naluk Khasia jong ka Mawdonpunji, u Jo Sordar, u khun u Bna Khasia jong kajuh ka jaka ; u Birsai Khasia, u khun u Iangthoma Khasia, jong ka Sinaipunji ; u Namsing Khasia, u khun u Amar Sing bad u Wansit Khasis, u khun u Suba Khasia jong ka Tangarpunji, ilaka Mawdon, Khasi Hills, ngi pyndep ia kane ka jingiatehkular, ka ban long ba kat ka jingkwah jong ka Sorkar, ngi hangne da la ka mon sngewbha ngi aiwai junom ia ki khyndew baroh bad ki khlaw bym rep ei ei kiba don hapoh ki pud jong ki ilaka Mawdonpunji, Sinaipunji bad Tangarpunji, kiba lada rep, kin ym pynduh pynsniew ei ei ia ki briew jong kine ki ilaka, bad kumjuh ruh ia ki jaka baroh kiba don maw don nar, bad kiba lah ban shem hadien, lait noh na ki par mawshun kiba la don ha ka jingaiwai ba ngi la ai mynshuwa. Ngi mynjur ruh ba ma ngi, ki khun ki ksiew jong ngi bad kito kiba dei ban ioh pateng kim lah ban ujor lada ka Sorkar ka pyndonkam ia kitei ki khyndew ba la wai da kaba pynbha ia ki, ne aiwai pateng ha kiwei pat ki briew bad buh nongrep ha ki, katba ki mon, ban ioh jingmyntoi. Ba ia baroh ki jingtohkit kiba iadei bad kitei ki khyndew yn leh da ka Sorkar bad ngin ym donbor ei ei ban buh kti ha kata ka kam. Ba ma ngi, ki khun ki ksiew jong ngi bad kito ki ban ioh pateng, lane ki briew ki ban long trai ia kane ka ilaka hadien habud, kin ioh barabor shiteng ka jingmyntoi kaba mih na

kine ki khyndew ba la aiwai. Ba lada ym don jingmyntoi, ym dei ban pdiang ia ka jingdawa jong ngi ban ia-ioh marshiteng. Ba khlem ka jingshah jong phi ngin ym donbor ban aiwai ne die ia ka khyndew ha uno uno u Bengali ne u Phareng. Lada ngi leh pyrshah ia kane, kata ka jingaiwai ne ka jingdie kan long kaba leh be-aiñ. Shaphang ka jingthoh ia kane ka jingiatehkular ngi la pynlong dorbar ha ki shnong jong ngi ha kiba ki briew ki la aibor ia ngi ban pyndep ia kane. Ba ngin ym don jingujor ia ka Sorkar lada ka pyniaid pat da kumwei ia ki par mawshun kiba la aiwai mynshuwa ha u Mr. H. Inglis, kiba don mynta ha ka Sorkar, kat kum ka jingiakut jong ka jingaiwai ba la pyndep da nga u Sundar Singh bad kiwei. Ngi pyndep ia kane ka jingiatehkular kat kum kitei ki jingiakut haneng ha kane ka 27 tarik u Nailur 1859 kaba hap ha ka 12 tarik u Bhadra 1266 B. S.

Ki Sakhi —

U Iang Laloo, Sordar ka Jowaipunji.

U Miri Roy, batrei kum u Dubasia.

U Solomon, u Dubasia.

La mynjur ha khmat jong nga ha ïngshari, bad la wan ai hi da kine ki briew : U Sundar Sing Sordar, U Jo Sordar, U Birsai Khasia, U Nam Sing bad U Wansit Khasia.



Sd.—C. K. Hodson,
Principal Assistant Commissioner.

K. 598 – Don Bosco Press, Shillong - 3